Fel sort och för mycket?

Arméns avvägningsfrågor under det kalla kriget
Vittnesseminarium armén

Försvaret och det kalla kriget
(FOKK)
Publikation nr 1

Fel sort och för mycket?

Arméns avvägningsfrågor under
det kalla kriget
Vittnesseminarium armén
16 september 2004

Fel sort och för mycket?

Arméns avvägningsfrågor under
det kalla kriget
Vittnesseminarium armén
16 september 2004

Redaktör Bo Hugemark

Försvaret och det kalla kriget
(FOKK)
Publikation nr 1

Omslagsbilden: "Grå huset", F d militärstabsbyggnaden, Östermalmsgatan 87, Stockholm, var mellan åren 1926-1981 hemvist för först Generalstaben och senare Försvarsstaben och huvuddelen av Arméstaben. Devisen "Exercitus sine duce corpus est sine spiritu" betyder "En här utan ledare är en kropp utan själ".

Foto: Bo Hugemark

Arbetsrapport/Forskningsprogrammet Försvaret och det kalla kriget (FOKK).
Försvarshögskolan i samverkan med Kungl Krigsvetenskapsakademien och Kungl Örlogsmannasällskapet

Publikation nr 1

ISSN:1652-5388

ISBN:91-631-5539-7
Kungl Krigsvetenskapsakademien Stockholm 2004-05-25

Redaktör: Bo Hugemark
Omslagsdesign: Karl-Erik Andersson
Layout och teknisk redigering: Katinka Pihl
Foto: Bo Hugemark

©Försvarshögskolan, Kungl Krigsvetenskapsakademien,
Kungl Örlogsmannasällskapet 2004

Axel Abrahamsons Tryckeri och Förlag AB, Karlskrona 2004

Innehåll

Förord 1
Inledning 3
Seminariediskussionen 5

Bilagor

1 PM för inledningsanförande av Claës Skoglund 70
2 " " " " Robert Lugn 73
3 " " " " Björn Zickerman 74
4 " " " " Carl Björeman 77
5 " " " " Helge Gard 78
6 " " " " Bengt Gustafsson 80
7 Kompletterande synpunkter av Björn Zickerman 82
8 Deltagare 85

Förord

Sedan ett antal år har den historiska och säkerhetspolitiska forskningen om Sverige under det kalla kriget nått en viss bredd med projekt som *Sverige under det kalla kriget* (SUKK), *Sveriges försvar och säkerhet* (SFS) samt ett antal enskilda insatser. Vetenskapliga studier av det svenska försvaret under samma period har i viss utsträckning bedrivits vid Försvarshögskolan, men en amlade ansats har låtit vänta på sig.

Under 2003 växte emellertid fram ett projekt med utgångspunkt i Försvarshögskolan och i samarbete med Kungl. Krigsvetenskapsakademien och Kungl. Örlogsmannasällskapet. Arbetet har tagit fart under titeln *Försvaret och det kalla kriget* (FOKK). Forskningsledare är professor Kent Zetterberg och docent Lars Ericson, båda verksamma vid Försvarshögskolan. I en forskningsplan har arbetet disponerats i tre parallella spår: för det första en omedelbar etapp koncentrerad på dokumentations- och arkivfrågor samt forskningsförberedande verksamhet omfattande vittnesseminarier med representativt urval av personer; för det andra löpande publicering av forskningsbidrag i serier av acta och rapporter; för det tredje en långsiktig uppbyggnad av forskning utförd i första hand av doktorander och postgraduerade forskare.

Det vittnesseminarium som presenteras i denna volym tillhör således en inledande etapp i forskningsprojektet. Tillämpningar inom området *oral history* är relativt oprövade i vårt land liksom i många andra länder med systematiskt ordnade och väl bevarade arkiv. Metoden med vittnesseminarier har tillämpats vid bl.a. Samtidshistoriska institutet, Södertörns högskola, och får ses som en mer aktiv bearbetning av hågkomster än breda intervjuundersökningar av det slag som utfördes vid Militärhögskolan och under projektet *Sverige under andra världskriget* på 1960- och 70-talen. Syftet denna gång har inte enbart varit att ge ett antal enskilda versioner av utvecklingen, utan även att ge en mångfacetterad bild av viktiga förlopp, att rikta uppmärksamheten på problemområden, att ge uppslag till fördjupad forskning.

Formen har sina begränsningar men kommer att användas igen för frågor rörande såväl sjöstrid som luftstrid. Dessa kommer alldeles säkert att bidra till en god grund för det fortsatta arbetet inom projektet *Försvaret och det kalla kriget*.

Henrik Landerholm	*Göran Larsbrink*	*Erik Norberg*
Rektor, C FHS	Ordförande i KÖMS	Styresman för KKrVA

Inledning

av Bo Hugemark

Seminariets huvudsyften var att ge uppslagsändar, definiera problem lokalisera sammanhang och identifiera kunskapskällor. Seminariet genomfördes genom utfrågning av och diskussion mellan en mindre panel av personer med personlig erfarenhet av det behandlade problemområdet. Seminariet inleddes med korta anföranden (ca 5 minuter) av paneldeltagarna, varefter följde en diskussion med viss styrning. Ett auditorium om ca 20 särskilt inbjudna gavs tillfälle till korta inlägg och frågor mot slutet av varje pass.

Till grund för diskussionen låg följande i förväg utsända problemställning:

Kvalitet – kvantitet

Avvägningen mellan dessa har varit och är en av de vanligaste diskussionsfrågorna beträffande arméns utveckling. Den etablerade synen är att kvaliteten alltid fått stryka på foten för bibehållande av en (onödigt?) stor krigs- och fedsorganisation. Denna tes syntes bekräftas av den omfattande moderniseringen mot slutet av det kalla kriget, med därav betingade nedskärningar i krigsorganisationen.

Problemkomplexet sönderfaller grovt i två huvudfrågor:

a Vilken var inom avgörande områden den – personella och materiella – kvalitativa nivån över tiden, jämförd med kraven utifrån gällande säkerhetspolitik, aktuell hotbild, strategiska principer, operativa krav och tänkt taktik?

b Vilka var förklaringarna till valda eller uppkomna nivåer och eventuella diskrepanser i förhållande till kraven?

Inledarna ombads att i förväg lämna korta PM för sina inlägg. Syftet därmed var att underlätta strukturering av diskussionen. En del inledare följde i sin muntliga presentation nära sin PM, andra valde att göra andra vinklingar. Samtliga PM bifogas här som bilagor.

Diskussionen spelades in på band. Utskrifterna har sedan bearbetats i ett par omgångar för att rätta misstag och fylla ut luckor i utskriften samt göra talspråket mer förståeligt i skrift. Paneldeltagarna gavs tillfälle att granska hela utskriften och förtydliga sina inlägg. Dessa rättningar har enbart gällt formen.

Av paneldeltagare gjorda större kompletteringar av sakinnehåll har tagits med som fotnoter eller – i Björn Zickermans fall – som en särskild bilaga. Övriga deltagare har inte haft tillfälle att ta del av dessa.

Vittnesseminarium den 16 september 2003

Fel sort och för mycket?

Seminarieledare: Bo Hugemark

Panelen:

Carl Björeman
Helge Gard
Bengt Gustafsson
Robert Lugn
Claës Skoglund
Björn Zickerman

Inlägg:

Gunnar Artéus
Arvid Cronenberg
Robert Dalsjö
Sven-Olof Olson
Olof Santesson
Claes Sundin
Bengt Wallerfelt
Gustaf Welin
Bertil Wennerholm
Gunnar Åselius

Inledning av projektledaren, professor Kent Zetterberg

Välkomna till detta vittnesseminarium om arméfrågor inom vårt forskningsprojekt som vi kallar "FÖRSVARET OCH DET KALLA KRIGET " förkortat FOKK. Det är ett samarbetsprojekt mellan Försvarshögskolan och Kungl Krigsvetenskapsakademien och det finns ett antal andra intressenter med, bl a Kungl Örlogsmannasällskapet. Det här vittnesseminariet är en försöksverksamhet. Jag lämnar över ordet till Bo Hugemark.

Bo Hugemark:

Som titel på seminariet har jag valt "FEL SORT OCH FÖR MYCKET?". Det är som ni kanske vet ett citat ur gamla *Soldaten i Fält*, med en bild som visar enskild soldats hjälmmaskering, där fel sort och för mycket är en halmkärve på hjälmen i tallskogsterräng, eller någonting i den stilen. Vi kommer här att syssla med problem av högre dignitet och därför är vi mycket glada åt att ett antal eminenta befattningshavare på hög nivå från den tid vi studerar har kunnat ställa upp.

Alla vet vi att det mänskliga minnet inte är helt tillförlitligt, och vittnesbörden här kommer naturligtvis att prövas med alla till buds stående vetenskapliga meto-

der. Men det är ovärderligt att få de unga forskare som ska börja syssla med det här att begripa vad det handlar om. Att upptäcka problem, att upptäcka sammanhang, att bli införda i problematiken och få klart för sig var de ska leta efter underlag. Givetvis så kommer det också här att sägas en hel del viktiga ting om verkligheten. Man kan också förutse att tolkningar av verkligheten kan variera mellan deltagarna.

Jag kommer att ta den enkla metoden vad avser talarordning, nämligen efter herrarnas ålder och det betyder följande: Claës Skoglund, Robert Lugn, Björn Zickerman, Carl Björeman, Helge Gard, Bengt Gustafsson.

Auditoriet tänker jag låta ställa frågor efter diskussionerna på podiet men jag vill också ge möjlighet för er att bryta in, om någon känner att här är det en tråd som riskerar att missas. Jag vill också säga att det är nytt för de flesta och även för mig hur ett sådant här seminarium går till. Vi hoppas att vi ska nå ett fruktbart resultat.

Jag ska bara inleda med några ord om själva problematiken. Det har ju sagts att arméns kostym var för stor. Det har sagts bl a av en tidigare försvarsminister. Det föranledde mig att i en skrift säga: "Vad betyder egentligen detta att arméns kostym är för stor, annat än möjligtvis att vederbörande försvarsminister var för kort i rocken". Vad man menar är väl att den blev för stor, så att kvaliteten nedgick, att den blev sliten, dålig, tunn och missklädsam. Det finns naturligtvis ett sammanhang mellan kvalitet och kvantitet. I påståendet att man borde ha haft en mer passande och mer välsittande kostym, ligger att det finns en möjlighet att växla mellan kvalitet och kvantitet. Det här är som alla förstår en sanning med viss modifikation, och jag skulle vilja peka på skillnaderna därvidlag, när det gäller olika typer utav stridskrafter. Framför allt skillnaden mellan försvarsgrenar.

Bilden nedan åskådliggör att ökad kvantitet innebär minskad kvalitet och vice versa. Att sambandet är en rät linje är givetvis en förenkling, linjen kan kröka på olika sätt.

Låt oss nu titta på ett sådant fall som flygstridskrafter. Där kan man säga att det finns en nedre gräns, under vilken man inte bör gå, om det över huvud taget ska vara meningsfullt att ta upp luftstrid. Det är naturligtvis inte en skarp gräns utan snarare ett område, men området är ganska snävt, jämförelsevis. Däremot kan man säga att beträffande kvantiteten där finns det större spelrum, där finns växlingsmöjligheter mellan kvalitet och kvantitet. Detta på grund av att dessa stridskrafter är så rörliga, snabbt kan ombaseras o s v. Det betyder att den nedre gränsen för kvantiteten kan variera.

För arméstridskrafter är förhållandet snarare det motsatta. Det finns vissa krav, och det kommer vi att beröra, som gör att det krävs en viss kvantitet. Det finns också naturligtvis ett visst spelrum i detta, strategisk rörlighet kan i viss mån kompensera för minskad kvantitet. Men det är inte särskilt stora kompensationsmöjligheter. Däremot så finns inga skarpa gränser för de kvalitativa kraven därför att där har vi sådant som terrängval, taktik o s v, som på ett helt annat sätt ger oss

Flygstridskrafter

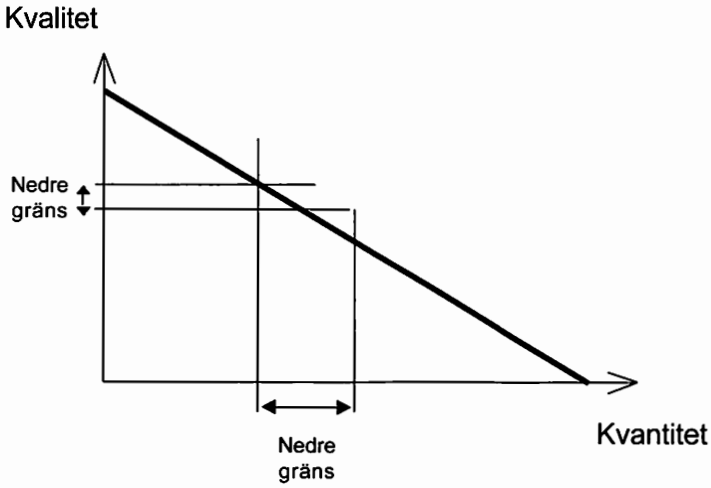

Arméstridskrafter

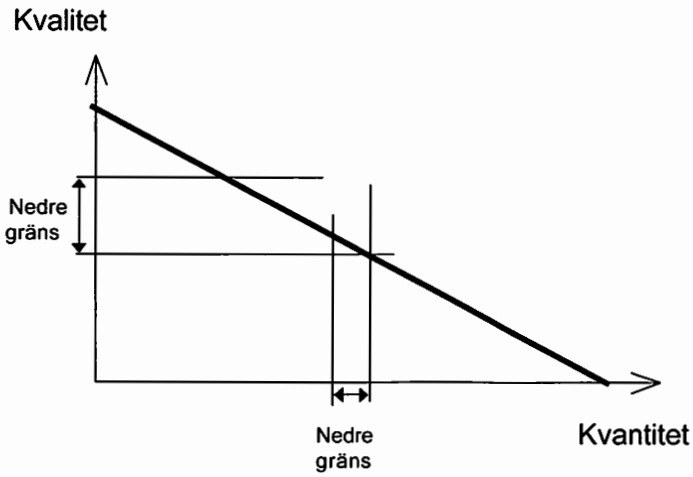

Bild 1: Sambandet mellan kvalitet och kvantitet

möjlighet till spelrum inom kvalitetsfältet om vi vill bibehålla kvantiteten. Det är en väsentlig sak att uppmärksamma när det gäller arméförband. Men det vi skall diskutera idag är då: vad var rimliga nedre gränser för arméförbandens kvalitet, och hamnade man någon gång långt under det acceptabla, även med det mest listiga utnyttjandet av terräng, den mest listiga taktik? Och var gick gränserna för kvantiteten och vad satte de gränserna? Vem var det som bestämde gränserna? Vem var det som tog ansvar för att ställa de kvantitativa kraven? Vem var det som tog ansvar för de brister som uppstod i kvalitet?

Därmed så vill jag lämna ordet till respektive inledare och börjar med Claës Skoglund, som har ett långt perspektiv tillbaka i tiden.

Claës Skoglund:

Först en personlig, principiell deklaration. Enligt min uppfattning var den krigsorganisation som framgick ur försvarsbeslut 58 nödvändig för att motsvara den målsättning som statsmakterna hade: Hela landet skall försvaras. Men framför allt den operativa uppgiften som försvarsmakten ställdes inför och som statsmakterna för en gångs skull vågade tala om öppet. Nämligen, vi skulle kunna avvärja en storinvasion från en supermakt i en riktning och fördröja i den andra riktningen. För dessa jätteuppgifter var försvarsmakten ingalunda för stor. Den var snarare kanske för liten. Nog om det.

Därefter *in medias res*: Vårvintern 1967. Försvarsutredningen, 1965 års, höll på att braka ihop, och ÖB fick nya utredningsuppdrag, partivis. Försvarsministern hade deklarerat i ett tal som hölls i Umeå hösten 1966 att den extrema kvalitet som kännetecknade försvarsbeslut 58, den hade vi inte råd med längre. Statssekreteraren i finansdepartementet Krister Wickman (sedermera utrikesminister och riksbankschef), sa: Vi trodde att vi var rika men det var vi inte.

Stig Synnergren var tillfälligt militärbefälhavare i Bergslagen och skulle 1967, jag tror det var på våren, bli försvarsstabschef. I månadsskiftet februari - mars ringer han upp mig. Jag var ställföreträdande befälhavare i Väst, och han ville ha ett sammanträffande. Varför ringde han just mig? Jo, vi kände varandra sedan länge. Jag hade varit hans lärare på krigshögskolan 1946–1947. Vi hade tillsammans med några andra krigshögskolelärare skrivit boken *Både – och* som kom ut i februari 1957. Han ville ha en överläggning med mig och vi träffades på milogränsen uppe i Tiveden på ett herrgårdspensionat. Då berättade han till att börja med, han var ju underrättad om vad som skedde i Stockholm, att tio av infanteribrigaderna inte kunde få sin organisationsbestämmande materiel omsatt.

Det var nämligen så att i försvarsbeslutet 58 så fick man först en ny pansarbrigad, modell 63, och den var under full utveckling och var en utmärkt pansarbrigad. Sedan skulle också infanteribrigaderna, enligt 1958 års beslut, få sin materiel omsatt. Det hette infanteribrigad modell 66, och det innebar en mycket kraftig upprustning. Man kan säga, enkelt uttryckt, att från en skyttebrigad skulle den

omvandlas till en pansarjägarbrigad. Nu talade Stig Synnergren om att 10 av de 20 infanteribrigaderna inte kunde få sin materiel omsatt. Vad skulle då göras? Det var det vi diskuterade. Då började vi med det militärpolitiska läget, som av försvarsutredningen bedömdes som att det fanns tendenser till avspänning. Denna tendens till avspänning gick ju sedan igenom ända fram till och med 1977 års försvarsutrednings första betänkande. Det *skulle* bli avspänning!

Vi hade en helt annan uppfattning, Stig Synnergren och jag och över huvud taget inom generalstabskåren. Vi hade bl a gjort ett studiebesök på Andöja vid Ishavet. 1955 tror jag att det var. Och träffat norska kamrater i staben på Andöja och de framhöll att det var fullt klart att ryssarna var under full maktutveckling även på haven. Syfte, avskära Norge, amfibieoperationer för att ta den norska kusten o s v. Denna uppfattning uttryckte vi i *Både – och*. Detta var Stig Synnergrens och min utgångspunkt. Vi bedömde att läget, om det nu var avspänning, så skulle det på sikt bli kanske ännu farligare. Framför allt för att den sovjetiska krigsmakten inriktades, nu inte enbart på landoperationer utan även på operationer till sjöss. Den europeiska nordflanken, Skandinavien alltså, var inte ointressant som UD m fl uttryckte. Den skulle bli mer och mer intressant.

Så bedömde vi det, och då kom vi till slutsatsen, på grund av erfarenheterna från 1948 – Prag – då försvarsutredningen föll under bordet på grund av verkligheten, på grund av erfarenheterna 1950 – Korea – då nästa försvarsutredning, den Nothinska, föll under bordet på grund av den faktiska händelseutvecklingen och på grund av erfarenheterna från 1955 års försvarsberedning – Ungern (jag var med som expert både i den första och den tredje) – som också korrigerades utav verkligheten, så skulle förr eller senare försvarspolitikerna ta sitt förnuft till fånga.

Därför borde, med hänsyn till det militärpolitiska läget m m, vi tills vidare behålla de här 10 brigaderna. I förhoppning om att man så småningom skall kunna upprusta även dem. Och det fanns goda förutsättningar för detta. Upprustningen till modell IB66 var i full gång. Och då skulle man antingen kunna fortsätta denna upprustning eller, om det inträffade något snabbt, genom att införa 3-skift i krigsindustrin, samtidigt upprusta de 10 brigaderna igen. Och så beslöt vi att övertala våra kolleger i de andra militärområdena att i yttrandet över de här problemen tillstyrka bibehållandet av de 10 brigaderna tills vidare. Dessa 10 brigader överlevde många politiska strider. Sedan behölls de för länge. Men skälet till att man 1967 behövde de 10 brigaderna, trots att deras organisationsbestämmande materiel tills vidare inte kunde omsättas, det var erfarenheterna att verkligheten förr eller senare skulle korrigera politikernas allt för optimistiska bedömningar.

Bo Hugemark:

Då går ordet till Robert Lugn.

Robert Lugn:

Jag har skrivit på första raden i min PM frågan: "Hade armén en onödigt stor krigsorganisation?" Där har Claës Skoglund lämnat en del underlag, och jag vill påpeka, och det torde vara allmänt bekant, att kvantiteten den måste ytterst bestämmas av de operativa krav som är ställda av ÖB och ytterst av statsmakterna. Det innebär alltså att vi skulle kunna avvärja gräns- och kustinvasion och massiva luftlandsättningar på djupet. Och detta skulle kunna genomföras under lång tid och utan hjälp utifrån. I varje fall utan hjälp med arméförband.

Reserver krävdes för att avlösa utmattade eller sönderslagna styrkor. Det studium som vi kunde göra av militärbefälhavarnas stridsplaner och de uttalanden som de gjorde, de visade att det knappast fanns något utrymme för någon uttunning. Snarare tvärt om. Den existerande krigsorganisationen, den behövdes. Det var alltså, om vi tar 60-talet, 31 brigader som vi kunde ställa upp. Och vi hade tidigare 37. Det hade blivit en viss minskning. Det kan vi återkomma senare till. Det berodde på organisatoriska förändringar inom pansartrupperna.

Om det skulle vara en minskning utav kvantiteten så borde alltså de operativa uppgifterna reduceras eller anpassas till det. När det gäller krigsorganisationens kvalitet så kraftsamlade armén mycket starkt resurserna till utbildning utav kadrar, befälskadrar, och till utbildning för krigsorganisationen. Grundläggande krigsförbandsutbildning vid grundutbildningen, krigsförbandsövningar utav krigsorganisationen. Till materielanskaffningen avdelades endast ungefär 20 procent av budgeten. Helge Gard kommer med lite andra siffror som vi kan återkomma till. Men det där att vi kraftsamlade så extremt till att hålla krigsorganisationen på fötter, öva den, det vållade naturligtvis efterhand ökade svårigheter att få ekonomin att gå ihop, beroende på allt mer kvalificerad materiel. Det var alltså det som man skulle hålla igång. Det var en halvmiljonarmé. 250 000 man i fältförbanden, 250 000 i lokalförsvaret och så 100 000 i hemvärnet. Det var alltså en ganska stor organisation.

Krigsförbandens samträning, den kunde förbättras från 70-talet genom att man införde krigsförbandsövningar vart 4:e år och en mellanliggande befälsövning. Förut hade man vart 6:e år, och det fann man vara för glest. Men det inträffade en nackdel där, och det var det att arbetsbelastningen blev väldigt hög vid förbanden. Särskilt vid de regementen som organiserade två brigader och med svårigheter att nå de kvalitativa målen i utbildningen. Både vad gällde grundutbildningen och repetitionsutbildningen.

De fälttjänstövningar i högre förband som genomfördes de gav, ingen tvekan, värdefulla erfarenheter. Men de avslöjade också brister i rutinen att verka i större sammanhang. Och de begränsningar av övningsverksamheten som skedde under senare delen utav kalla krigets period, den sänkte kvaliteten på krigsorganisationen.

Moderniseringen utav krigsorganisationen den skedde i etapper. Först så kom pansarbrigaderna, som hade materiel från andra världskriget, helt otillräcklig för

strid mot mekaniserade förband. De omorganiserades till PB 63. Man utökade antalet pansarbrigader till det dubbla. Från tre till sex. Ett tag hade man sju. Den nya organisationen av pansarbrigaderna borde i stort sett ha tillgodosett de kvalitativa kraven, med undantag möjligtvis för artilleriet.

Sedan kom infanteribrigaderna, som Claës Skoglund har berättat om, IB 66. De bedömde vi borde ha fått acceptabel eldkraft i vad vi kallar småbruten terräng. Sörmlandsterräng alltså. Men för låg rörlighet. Särskilt den operativa rörligheten var för låg. Infanteribrigaderna bör alltså ha fått en bra kvalitet. Men så kom det här problemet att tio brigader kunde organiseras i en ny organisation och tio brigader blev kvar. Och de kallades för i planeringarna, det skymtade här och var, skytteregementen. Men man bytte och hade kvar brigadnamnet. Man gjorde vissa renoveringar utav fordon m m och hoppades alltså på att i ett kritiskt läge kunna förbättra de brigaderna. Bland IB 66, eller i den delen, så omorganiserades fyra brigader till norrlandsbrigader. De kan man nog säga var alldeles utomordentliga för uppgifterna i Norrland. Helt tidsenliga. De bildade också stomme till den senare organisationen 77.

Medlen räckte. Detta var alltså svårigheter som uppstod efter hand. De låg på materialsidan och där var kännbart bl a materiel för strid i mörker. Det var låg effekt av stridsverksamheten i mörker. Det tog alldeles för lång tid att skaffa fram materiel. Det var ett allt för fåtaligt och delvis omodernt artilleri. Otillräckligt luftvärn till exempel för skydd utav förbindelser, andra brister att förtiga. Sammanfattningsvis kan man säga att allvarligast, trots materiella luckor, torde ha varit bristande förmåga att uppträda i större enheter. Armén borde liksom finnarna haft möjligheter att genomföra en YH-period. Det vill säga ett par månaders samträning innan kriget brakade loss.

Bo Hugemark:

Då lämnar jag ordet till Björn Zickerman.

Björn Zickerman:

Kvalitet och kvantitet är för den enskilde en fråga om att ges rimliga chanser att överleva i strid. För förbandet så är det en fråga om att kunna förflyttas och strida oskyddat eller med stöd av befästningar, fältbefästningar, eller under pansarskydd. Med befästningar blir det en statisk strid, under pansarskydd blir det en rörlig strid.

Inom armén så är det främst en fråga om avvägningen mellan infanteri och pansarförband, inom de av statsmakterna givna uppgifterna och tilldelade resurser.

Försvaret skulle ju verka krigsavhållande, och det krävde naturligtvis en stor armé. Om vi skulle bli angripna så skulle en angripare i det längsta hindras att få fast fot på svensk mark. Ingen del utav landet fick uppges utan segt motstånd. Detta var en grundläggande princip som gällde i stort sett under hela kalla kriget. Det var frågan om djupförsvar med kraftsamling vid gräns och kust. De cirka 36 brigader och Gotlands trupper som vi hade i slutet på 40-talet hade ingen motanfalls-

kraft. Det fanns alltså en risk, i händelse av anfall, att försvaret skulle ganska snabbt bryta samman. Det fanns sex "pansarbrigader", men det var infanteribrigader förstärkta med gamla stridsvagnar. Det var inga pansarbrigader.

Utvecklingen under 1950 och 60-talen präglades av atomvapen och robotar. Den tekniska utvecklingen var helt revolutionerande. Och det framgår ju bl a av ÖB 54. Inom armén var vi tvungna att anpassa taktiken. Det var frågan om utspridning för att kunna överleva ett eventuellt atomanfall. Och det var frågan om utspridning för att kunna möta luftlandsättningar på djupet av vårt område. Fienden hade också en väsentligt ökad rörlighet och för vår del gällde det ju att kunna överleva och att kunna gå till motanfall. Som Kissinger uttryckte det, det gäller "move or die," att vara i rörelse, Satt man i befästningar så blev man nedkämpad. Och det var styrande för den taktik som Klingenstierna[1] skrev om i "Gula Tidskriften" 1959.

Vi fick alltså en viss förstärkning vid 1958, 1961 och 1963 års försvarsbeslut och vi kunde alltså upprusta armén med norrlandsbrigader och moderna pansarbrigader, och armén var väl som starkast i början på 1970-talet. Jag anser för min del att då hade man rimliga förutsättningar att kunna avvärja en invasion med konventionella stridsmedel mot de södra och mellersta delarna av landet och samtidigt kunna fördröja i de norra delarna.

Under 1970- och 1980-talen tog guldåldern slut. Det intressanta är väl egentligen Nils Skölds[2] agerande under den tiden. Han menade att den tekniska utvecklingen då på 1970- och 1980-talen, den var så pass revolutionerande att det var nödvändigt att också söka sig till nya principer på försvarets förande och därmed motsvarande organisationsförändringar. Han var ju tekniskt mycket kunnig och han utvecklade inför försvarskommittén 78 sin syn på den tekniska utvecklingen och konsekvenserna utav denna. Konsekvenserna var bl a krav på skydd i vid bemärkelse, krav på många förband, och han menade att försvar vann i styrka i förhållande till anfall. Någonting som jag anser mycket väl kan diskuteras, om det verkligen förhöll sig på det viset. Han drev igenom taktiken TR 80 och AR2 1982[3]. Det var egentligen en fortsättning på utspridningstaktiken från atomåldern. Och han menade att det var små förband som skulle operera. Man skulle utnyttja terrängens skyl och skydd, den betäckta terrängen, bebyggelse m m. Han stoppade all nyanskaffning eller omsättning av stridsvagnar. Han ville istället ha pansarvärnsvapen, minor och robotar. Han ville ha pansarvärnshelikoptrar, han ville ha lätta stridsfordon, luftvärnssystem, underrättelsemedel, teleövervakning och sambandssystem. Han utvecklade detta i en skrift som jag tycker är synnerligen intressant, *Inför FK 78.*

---

1 "Taktiken i atomåldern." Årsberättelse av föredraganden i lantkrigsvetenskap (avd I) överste C A Klingenstierna, 20 januari 1959. *KKrVAHT* 5. häftet 1959, s 176–192.

2 Chef för armén (CA) 1976–1984

3 Taktiska riktlinjer 1980 och Arméreglemente del 2 Taktik 1982.

Det kom på min lott som pansarinspektör att leda Systemplan 2 med lätta stridsfordon. Detta pågick 1980 till 1983. CA ville ju egentligen ha tusentals lätta stridsfordon, och han ville ha billiga, enkla lätta stridsfordon. Däremot var direktiven som ÖB gav till Systemplan 2 att det skulle skapas försvar mot ett överraskande inlett anfall, det gällde det ökade lufthotet och det gällde angriparens ökade terrängrörlighet och eldkraft. ÖB menade att pansarbrigaden och mekaniserade brigaden hade olika uppgifter och olika terrängtyper, men de skulle optimeras för strid inom ramen för operationer med syfte att tidigt möta, hejda och slå en angriparen. Det var egentligen en helt annan operativ inriktning än den CA förordade. Som ju var ett utnyttjande av förbanden i fördröjande syfte.

Det visade sig i dessa studier att ökad kaliber, 120-140 mm och övergång till pilprojektiler gav väsentligt ökad genomslagskraft. Sikten med IR[4] och laseravståndsmätare gav nästan 100 procents träffsannolikhet på normalt förekommande stridsavstånd uppemot 2000 meter och det såväl under dager som under mörker. Kompositpansar gav två till tre gånger bättre skydd mot RSV[5], men det mest revolutionerande var att man kunde lägga på aktivt pansar på tyngre stridsvagnar som ett yttre tillsatsskydd, och detta reducerade verkan av RSV mellan 50 procent och 80 procent. Jag tror att det kom för CA som en chock detta, att verkan av TOW-roboten kunde reduceras i denna grad. Jag går inte längre in på detta utan jag kan utveckla det vidare sedan. Det visade sig också genom studier och spel, att direkt och indirekt pansarvärnseld hade begränsande förutsättningar att leda till framgång. Genom att främst genomföra strid i för oss gynnsam terräng, att dra sig undan och skydda sig vid bekämpning, lämnade man fältet fritt för angriparens pansarförband att snabbt gå förbi (en fråga om exponeringstider) eller bryta sig igenom och angripa artilleri, underhåll och staber på djupet. Enligt min mening så var den taktik som beskrevs i TR 80 och AR 2 inte trovärdig.

Bo Hugemark:

Det här visar tycker jag på något väldigt intressant nämligen spelrummet som kan finnas, eller kan bedömas finnas, för kvalitetskraven i armén. Vi hör alltså hur en arméchef som har väldigt hög uppfattning om den tekniska utvecklingen, drar helt andra slutsatser än andra utav detta. Som genom att ändra taktiken tror sig kunna parera kvalitetskraven.

Claës Skoglund:

Ja, men strategin och operationerna förbigås helt.

Och så en sak till. För att man ska få någon sort jämförelsegrund här. Jag hävdade att krigsorganisationen som framgick enligt försvarsbeslut 58 var nöd-

4 Infraröd teknik

5 Riktad sprängverkan

vändig med hänsyn till de uppgifter som ställdes. Det kostade, och det möjliggjordes ju genom 2 ° procents påslag/år och kompensation för pris- och lönestegringar. Det upphörde 1968. Men om 1958 års ekonomiska principer hade fortsatt, så skulle försvarsmakten 1982 kostat 35 miljarder. I själva verket hade den borgliga regeringen efter sex år vid makten avdelat 17 miljarder. Det skulle ha kostat 35. Vi fick 17. Det kan vara intressant att ha i bakhuvudet i fortsättningen

Robert Lugn:

Ett förtydligande utav beskrivningen vad gäller pansarorganisationen: de brigader som hade gammal materiel från andra världskriget, de var tre. Tre stycken brigader. Sedan organiserade man om dem och fick sju pansarbrigader. Och dessa påstår jag, till skillnad mot vad Zickerman säger, de var moderna. De hade Centurionstridsvagnar och stridsvagn 103. Sen skulle man enligt de ursprungliga planerna, organisera en åttonde pansarbrigad på I 19, men det visade sig vara lite övermaga, och man satte dit två stridsvagnsbataljoner 103.

Björn Zickerman:

Vi talar förbi varandra. Under andra världskriget så var det tre pansarbrigader. I Organisation 49 var det sex pansarbrigader som var infanteribrigader med vardera en pansarbataljon med äldre stridsvagnar. Sedan, efter 1958 års försvarsbeslut, blev det sex moderna pansarbrigader 63 som, jag delar den uppfattningen, var mycket bra.

Bo Hugemark:

Då går vi vidare i listan och jag ger ordet till Carl Björeman.

Carl Björeman:

Det hugemarkska teoretiska resonemanget är ju bestickande. Men vi ska ha klart för oss att de som fattade beslut om utvecklingen, bl a om armén under det kalla kriget, de hade inte tillgång till sådana teoretiker som Bo Hugemark. Men ännu värre: de saknade det instrument som är nödvändigt, kittet emellan säkerhetspolitik, operationer och taktik. Nämligen strategi. Vad är då strategi? Kärnan är hushållning med stridskrafter i krig och hushållning med försvarspotentialen i fred, i syfte att skapa största möjliga fördelar för egen part och största möjliga nackdelar för motparten. I krig är det fienden. I fred är det här förfärliga civila samhället, som också vill ha resurser.

Ett centralt moment i alla strategiska bedömanden är jämförelsen mellan egna och motpartens styrka och handlingsmöjligheter. En förebild i detta avseende kan läsas hos Axel Oxenstierna, som år 1613 skrev; "alla våra grannar äro våra fiender." Och lyckades få Gustaf Adolf att hushålla med de svaga krafter man hade.

Det senaste svenska strategiska bedömandet i egentlig mening gjordes i samband med ÖB 47. Det är femtiofem år sedan. Det mynnade ut i en defensiv strategi, i syfte att vinna den tid som krävdes för att vår fiendes fiende skulle komma till vår hjälp. Men det därpå följande försvarsbeslutet, som prisas av många, hade en helt annan strategi. Det var en defensiv strategi men den skulle föras i ett helt annat syfte: tidigt avgörande vid gräns och kust. Vi skulle därför ha ett försvar utan luckor. Det betyder att militär logik i enlighet med ÖB 47 ställdes emot politiskt önsketänkande i försvarsbeslutet 48. Det gick ut dubbla signaler till krigsmakten, och Björn Zickerman har just givit ett slående exempel på att detta höll på ända in på 80-talet.

Krigsförbanden fick allt för många och allt för vaga krigsuppgifter. ÖB:s operationsorder som hölls i helgd i operationsledningen i början, den miste sin styrkraft, därför att det blev för många och för vaga uppgifter. Strategisk analys upphörde i praktiken. Det var ju ingen idé att diskutera när statsmakterna 1948 hade sagt hur det skulle vara. Vi skulle klara oss på egen hand, och så fick fienden göra vad den ville. Detta var ju innebörden. Försvarspolitiken kom att utesluta analys av omvärlden. Dess styrka och handlingsmöjligheter. Interna uppgörelser kom att dominera. Följderna, och jag gör en upprepning, jag kan exemplifiera om ni frågar, blev att enigheten i militärledningen ÖB 47 den försvann och omedelbart bröt en ännu pågående försvarsgrensstrid ut.

Försvarsindustrin, särskilt flygindustrin, fick efter hand ett ökat inflytande. Och de saknas inte av höga flygofficerare som anser att man satsade för mycket på kvantitet för att hålla SAAB igång. Militärledningen kom i avsaknad av strategiska argument, i sina försök att hålla försvarsbudgeten uppe, att åka snålskjuts på försvarsindustrin. Vår operativa planläggning blev orealistisk. En tydlig sak är övervärderingen av risken för storanfall mot östra Mellansverige. Det förekom vidare en orealistisk beredskapsavvägning. En övertro inom det militära etablissemanget på att statsmakterna på vaga underrättelser skulle fatta beslut om att kalla in krigsförband. Helt orealistiskt visade det sig. Sen kommer det orealistiska kravet på att alla krigsförband, ja det drabbade ju främst armén, skulle vara insatsberedda omedelbart efter en snabb mobilisering. I t ex VU 60.[6] Mycket populärt inom armén men fullständigt orealistiskt ekonomiskt. Inte ens stormakter sätter upp ett sådant krav. Mest ödesdigert: utvecklingen kom, i avsaknad av strategiska analyser, att styras utan realism. Fröet till det katastrofala raset i nutid i försvarsförmåga, med bibehållande av anmärkningsvärt höga försvarskostnader, det lades tidigt under det kalla kriget.

Björn Zickerman:

Detta vittnesseminarium skall angå arméfrågor. Strategi och operationer är ÖB:s

6 Värnpliktsutredningen 1960

och Försvarsstabens frågor. Jag trodde att vi skulle diskutera taktik, teknik, utbildning inom arméns område och inte hålla på med ÖB-frågor.

Bo Hugemark:

Jag ser det som att vi måste ta upp den strategiska och operativa bakgrunden, eftersom det är den som ger kraven på stridskrafterna. Och vi ska naturligtvis ta upp i vilken mån statsmakterna tog ställning till de brister som förelåg och på något sätt gjorde avsteg från kraven. Det är sådana frågeställningar som måste komma upp här.

Carl Björeman:

Armén tillhör försvarsmakten och är underkastad de strategiska och operativa kraven som ställs – i den mån de ställs. Sedan kan man ju spåra ur så att det leder till att Nils Sköld och du träter om hur det ska gå till. Men det är en väg som icke är rekommendabel.

Bo Hugemark:

Vi kommer förvisso att också behandla det taktiska fältet och behandla stridskrafternas krigsanvändbarhet utifrån både taktiska krav och operativa och strategiska krav. Jag överlämnar ordet till Helge Gard.

Helge Gard:

Jag kommer att berätta om hårdvaran som soldaten hade att nyttja för att fullfölja sina uppgifter. När det gäller armén och arméns materiel så måste man inse att den består av ett stort antal typer som ska produceras i relativt stora serier, jämfört med de övriga försvarsgrenarna. Inget materielslag är helt dominerande. Utom möjligen i enskilda truppslag.

En enhetlig och till alla delar modern armé är ur ekonomiska synpunkter en utopi. Alla arméers materiel, även USA:s, är en blandning av modern och äldre materiel. Minst en eller två generationer, kanske tre generationers materiel, ingår i en modern armé. Detta måste man ta till sig när man funderar och bedömer verksamheten under gångna tider. Om ni följde Irakkriget, så kunde ni se, att den division som intog Bagdad hade artilleri som bestod av bestod av pjäser närmast besläktade med vår Haubits F, "Fransyskan", alltså ifrån 60-talet. Ett artilleri som är en generation äldre en Haubits 77, som vi har skrotat.

Det viktiga med materielen är att den är lämplig för uppgiften. Att den fungerar och dessutom att det finns en balans mellan nytillförsel och den äldre. Det gäller även en modern armé. Kvalitet är någonting relativt. Den måste sättas i relation till uppgiften och den utmaning som uppgiften innebär.

Efter detta kommer jag att prata något om ekonomi. Materielens andel i arméns anslag var under 50-60 talet omkring 50 %, kanske till och med över 50 %. 1967 38 %, 1972 29 %, 1987 23 %. Och tar vi budgeten 1986-87 på 9,2 miljarder kronor, så var 2,1 miljarder kronor materiel. Min bedömning är att även vid en måttlig grad av mekanisering bör arméns budget bestå av 40 % materiel. I annat fall blir tillförsel av ny materiel, eller omsättningen av den äldre materielen eftersatt.

Jag kommer i stort sett att behandla 1970- och 1980-talen, men om det finns frågor så är jag beredd att ta upp 1950- och 1960-talen också.

En väsentlig del av arméns utrustning efter försvarsbeslutet 72, var från upprustningsperioden under och efter andra världskriget. Under 1980-talet stod det klart att arvet skulle vara förbrukat inom den närmaste tioårsperioden. Pengar för omsättning saknades. När det gäller kvantiteten: i försvarsbeslutet 72 avvisades 16 brigaders-lösningen. Materielanslagen skars ned kraftigt som jag nämnt tidigare. För att spara pengar på befintligt materiel, slopade man det förebyggande underhållet. Samtidigt införde man principen om jämn förslitning.

Denna kombination är inte bra, den är förkastlig. Ungefär tio år senare, alltså i mitten av 1980-talet, var arméns stridsvagnar i haverizon på grund av att slitdelar inte bytts ut i tid. Likadant var det med artilleripjäserna. När jag förstod detta, så kändes det skönt, att stridsvagnarna, både S-vagnarna och Centurionvagnarna, var under renovering och modifiering.

Jag menar att den kris inom pansartrupperna som uppstod under 1980-talet, främst berodde på att vi hade slopat det förebyggande underhållet. En försvarsmakt som ska kunna gå ut i strid måste ha samma underhållsfilosofi som ett flygbolag. Man måste förebygga. Det är för sent att reparera, när det går sönder.

Dock måste jag säga att under denna period, d v s senare delen av 1970-talet och hela 1980-talet, var vår egen produktutveckling av ny materiel och vår industriella potential inom landet så stor, att vi på 2-3 års sikt hade kunnat ombeväpna eller tillföra ny materiel till hela den stora armén, utom att skaffa nya stridsvagnar.

Jag vill också nämna, att under senare delen av 1970-talet så drog vi ner ammunitionsanskaffningen väsentligt. Mycket väsentligt. Och i ett längre krigstillstånd hade vi varit beroende av en produktion av ammunition. Till och med av handvapenammunition.

1980-talet är märkligt. Vi tillförde armén ytterst kostnadseffektiv och modern materiel trots en ytterst blygsam budget. På stor bredd. Robot 70, som gjorde att armén fick ett förbandsanknutet luftvärn som kunde följa med förbanden överallt. Haubits 77, radar PS-70, bandvagn 206, pansarskottet AT 4, stridsvagnsmina, ammunition till luftvärn, ammunition mot aktivt pansar. När det gäller aktivt pansar så var vi tillsammans med östblocket och Israel 3:a i världen. Observera behovet av aktivt pansar. Och det skydd som det innebar och därmed också att det krävdes ny sorts ammunition för att penetrera det skyddet. Vilken vi tog fram.

Annan materiel som köptes var pansarvärnsroboten Bill som slog hål i stridsvagnstaket. Automatkarbinen AK5, ny personlig utrustning, televapen. Det var arméns televapen som användes vid ubåtsjakten bl a. Alltså för att upptäcka sändare och störa ut dem. Telesystem 8000, terrängbilar. Stridsvagnarna moderniserades, liksom 40 mm-luftvärnet, luftvärnsroboten Hawk moderniserades. Pansarvärnsrobot TOW, pontonbro och pansarvärnshelikoptrar importerades. Stridsfordon 90 som nämnts tidigare, Strix-granater, artillerilokaliseringsradar utvecklades. Artillerigranaten Bonus och luftvärnsrobotsystemet Bamse var på gång under periodens slut. Och alla dessa produkter har visat sig vara ytterst effektiva och moderna. Och framsynta.

Men det är också så att endast bandvagnar, robot 70 och Bill, anskaffades till hela krigsorganisationen. I övrigt, man kan säga att den nya materialen räckte till ungefär 30 procent av den dåvarande krigsorganisationen.

Jag vill också nämna till slut att i slutet på 1980-talet var huvuddelen av artilleriet, utom Haubits 77 och bandkanonerna, i princip slut. Såväl allt 10,5 cm artilleri som haubits 15,5 F hade ytterst begränsad krigsduglighet. Var det fel sort? Ja det beror ju på vilken operativ inriktning man hade. De här nya produkterna passade kanske in i Nils Skölds operationer. Var det för mycket? Ja, det har jag gett svaret på. Det var helt enkelt inte möjligt att med ungefär 2 miljarder kronor per år göra mer än vad som gjordes.

Bo Hugemark:

Då är det Bengt Gustafssons tur.

Bengt Gustafsson:

Jag kommer inte att följa min inlämnade PM. Men jag vill säga att ingenting i den tar jag tillbaka. Jag ska följa en annan disposition när jag pratar. Det jag säger är subjektivt, i den meningen att jag inte har läst om papper och sånt, när jag skrev det här. Utan detta är mina hågkomster av jobbet under alla åren. Jag har inte gått tillbaka och kontrollerat detta, men det finns ju många som kan kolla mig.

Om man frågar sig: "var armén för stor?" så kan man se det i förhållande till de ekonomiska resurser man hade. Och då var den för stor. Om man däremot ser det i förhållande till det hot som upplevdes, i fråga om de styrkeinsatser som kunde ske, mot att hela landet skulle försvaras och vårt läge, i relation till dem som förde det kalla kriget, då var den inte för stor.

Under 1970-talet var det en kvalitativ upprustning av stora mått materiellt i Sovjetunionen, medan vi talade om avspänning i Sverige. Hur det ekonomiskt blev så besvärligt för armén och hur vi på den tiden värderade kvaliteten, materiellt och personellt i slutet av 80-talet, framgår mycket detaljerat i vad som kallades "Försvarsutredning 1988" och konsekvenser operativt och taktiskt för markstridsförband

i programplan 89-92. Där har forskarna underlag. De finns väl kvar i arkiven, också de underlag som gjordes innan de skrevs samman i redovisningarna.

Kort så gjordes bedömningen av myndigheten – och av mig – att vi i slutet av 1980-talet inte var operativa mot en modern motståndare. Det var inte så mycket brister i stort i materiell kvalitet, som Helge Gard varit inne på, men det var vissa saker som saknades med allvarliga konsekvenser, och det i alla tre försvarsgrenarna. Detta gällde inte minst i lednings- och underrättelseorganisationen, som tekniskt sett inte hade försetts med särskilt mycket. Det gällde en sådan obalans, som avsaknaden av mörkerstridsförmåga som nämnts här, som inte åtgärdades förrän lite grand in på 90-talet, möjligen i viss mån i slutet på 80-talet. Kustartilleriet som inte hade något lokalt luftvärn utan skulle skyddas av gemensamma resurser. Och dessa gemensamma resurser hade vi för lite utav. Även vad gäller skydd av markstridsförband, som luftvärn med medelhög räckvidd. I flygvapnet t ex motmedel. Det går att räkna upp massor med brister.

Jag betraktar det väl som att man fullt medvetet valde en överlevnadsprincip. Hur många som deltog på hög nivå i detta val vet inte jag, men det kanske andra vet. Att Nils Sköld var inne på sådana tankar det vet jag, eftersom jag arbetat för honom. Och överlevnadsprincipen valdes, som Claës Skoglund säger, därför att man trodde att politikerna någon gång skulle begripa att så här gick det inte att forsätta. Vi måste helt enkelt bli bättre på att argumentera den strategiska målsättningen.

Sen var det ju det här med som Nils Sköld var inne på och många med honom inom armén, och det fanns förmodligen på andra håll inom försvarsmakten också som väl tyckte att det blev dyrt med den här flygindustrien. Det är inte det att den gav för mycket flygstridskrafter. Vi var ju trots allt en halvö och angriparen måste nedkämpa flyget till en ganska låg nivå innan han satsade företagen över havet

Men det var omsättningstakten, generationerna, utvecklingsprojekten som gjorde att flyget tog för stor del av kakan.

I övrigt kan man säga att flygvapnet i sin svenska profil – precis som Carl Björeman varit inne på – hade låg kostnad. Man producerade mycket till en förvånansvärd låg kostnad, när det gällde själva driften av det som kom ut. Jämför det svenska flygvapnets kvantitet och budget med vilket annat land som helst.

Och politikerna var ju med i detta val. De pratade om "bibehållen värnkraft". Vi halverade samtidigt Viggensystemet. Vi kunde inte modernisera alla våra brigader. Vad var "bibehållen värnkraft"? Jo det var att vi behöll allmän värnplikt. Det var överlevnadsprincipen igen.

Och jag håller inte med om att det var fel att säga skytteregemente. Att kalla dessa förband infanteribrigader var att spela med politikerna i lanserandet av "bibehållen värnkraft". Det är att vilseleda folket om innehållet i beslutet: att vi har faktiskt bestämt att vi ska gå ned i försvarseffekt.

Anledningen till valet av "Möta – hejda – slå" är väl helt enkelt hur landet ser

ut. Vår infrastruktur. Våra människor lever vid kusten. Jag skulle tro att det politiskt är ganska svårt att ge en annan inriktning till ett försvar i södra delen av landet. Därför att folket bor där. De som producerar det vi äter, det vi använder, det vi exporterar. Det är i stort sett längs kusten.

Och jag har samma uppfattning som har sagts här att markstridsförbanden var inte överdimensionerade på 60-talet. De hade behövt vara av denna omfattning så länge det kalla kriget bestod. För vi hade ett reellt hot mot vårt territorium. Armén tittade ju, före Nils Sköld, på att byta ut inriktningen "möta – hejda – slå" mot strid på djupet, genom att gruppera sig i "bastioner," det vill säga i gynnsam terräng en bit innanför kusten. (Magnus Olson var chef Ta-Und[7] då och bedrev de här studierna).

Beträffande Nils Skölds filosofi så var det ju många som greps av den, men det låg ett fel i den, som man inte upptäckte med det samma. Det upptäcktes på sikt. Och det var att grejerna blev inte billigare som han trodde de skulle bli. Kostnaderna steg i stället drastiskt, därför att andelen elektronik hela tiden ökade. Så tesen om ett territorialt försvar där varje kompani hade en robot som kunde skjuta bort varenda stridsvagn som fanns i världen, respektive luftvärnsrobot som kunde skjuta ner vartenda flygplan som fanns, den gick aldrig att förverkliga. De robotförband vi fick och de robotar som vi köpte, pansarvärnsrobotar och luftvärnsrobotar, de blev fördelningsförband. Det var alltså någonting som skulle skickas hit och dit. Det blev inte var mans ägodel. Och där låg det, tycker jag, det som gjorde att konceptet aldrig hade hållit.

Ja alltså, överlevnadsfilosofin. Till slut var det nödvändigt att ta den, vi hade inget annat val. Och där vill jag trycka på det som var uppe här tidigare, det här med utbildning. De materiella grejerna är en sak, det har jag berört. Men jag menar att det var mycket en utbildningsfråga, när vi sa att vi inte var operativa mot en modern motståndare. Det var inte bara att man förkortat grundutbildningen, det förekom inga större repetitionsövningar under 1980-talet. Mycket få var det, och många förband hade inte varit inne på hela 1980-talet.

Bo Hugemark:

Tack. Det du kallar överlevnad brukade vi kalla övervintring också.

Helge Gard:

När det gäller kvantiteten så är det väl inte helt korrekt att det var bara till fördelningsnivån. Om vi tar robot Bill med tolvtusen robotar och tolvhundra sikten. Det räckte även till enheter lägre ner än fördelningsnivå.

---

7 Arméstabens taktik- och underrättelseavdelning. Magnus Olson var chef 1972–1976

Bengt Gustafsson:

Men inte till territoralförsvaret.

Claës Skoglund:

Jag vill helt instämma med det som Carl Björeman sa om strategi och operationer. Det är nödvändigt att se de sammanhang som måste finnas emellan det politiska, säkerhetspolitiska målet, och försvarsmaktens inriktning och utveckling. Gör man inte det, så hamnar man helt i kaos. Och då var det faktiskt så att det var den tidvinnande strategin från ÖB 47 som gällde under hela tiden. Även om man pratar en massa annat. Det hänger ihop med det att en *operationsplan*, den gäller ju inte från krigets början till krigets slut. En operationsplan gäller till den första sammanstötningen med fiendens huvudstridskrafter. Sedan kommer beslutet om vad som ska ske i fortsättningen. Ska man satsa på avgörande operationer, vilket ju kan innebära katastrofer, eller ska man övergå till fördröjningsoperationer? Och det är intressant om man studerar de här försvarsbesluten 68, 72 och 77, så är det mer och mer glidning åt att det viktiga var ett uthålligt försvar som kunde skapa tidsfrist för regeringen att antingen försöka få vapenstillestånd, kapitulera, eller få bistånd från annan makt. Det var det genomgående, vad man än säger. Om man läser papperna och var med om de diskussioner som fördes.

Carl Björeman:

Krigsplanläggning är en sak. Och där förekom nog det som Claës Skoglund talar om, tidvinnande strategi. Men det ägde rum i staberna. Krigsförberedelser är en annan sak, och jag vågar påstå att det övades icke något av de stridssätt som var relevanta vid en tidvinnande strategi. Det är det som är poängen.

Björn Zickerman:

Ja, det här med tusentals robotar av olika sorter är ganska ointressant. Frågan är om dessa robotar kommer till verkan. För jag menar, det är frågan hur en angripare använder sin artillerield, att hålla nere robotarna. Hur han använder sin rök för att hindra dem att se. Hur fienden använder terrängen för att få ner exponeringstiderna. Det kan röra sig om tio sekunder och då hinner man inte med någon robotträff. Och det är alltså farten i ett pansaranfall med understöd utav artilleri, rök m m som gör att robotar inte kommer till verkan.

Jag rekommenderar dem som är intresserade utav detta att läsa min skrift "Stridsfordon och stridsfordonsförband, en blick mot framtiden".[8] Där redogör jag för systemstudierna när det gäller avvägningen högtryckskanon – pansarvärns-

8 Inträdesanförande i Kungl Krigsvetenskapsakademien, avd I. *KKrVAHT*, 2. häftet 1984

robot och avvägning direkt och indirekt pansarvärnseld. Och om man över huvud taget får ut någon effekt utav pansarvärnseld. Det är inte så förbannat mycket, de där tusentals robotarna. När de inte kommer till verkan.

Bo Hugemark:

Jag tänkte väcka en fråga före pausen. Jag tycker att detta har givit väldigt många infallsvinklar och en välgörande konkretion i frågeställningen. Den ska vi hålla fast vid, för kvalitet är inte något enkelt begrepp, utan det sönderfaller i en mängd komponenter. Detta ska vi försöka vidareutveckla.

En tanke som jag har nu är att vi tar fasta på en av de stora omslagspunkterna under den här tiden, 1972 års försvarsbeslut och den här nedväxlingen som Claës Skoglund talade om och som sedan gått igen i många utav inläggen. Och jag skulle vilja ställa några frågor som vi kan belysa närmare efter pausen.

För det första, när man nu väljer att inte låta alla brigader växa utan man gör en nedväxling för att sedan, efter en viss nådatid, kunna växla upp dem igen. Då är min fråga. Hur lång nådatid bedömde man att det behövdes för att de här brigaderna, som stannat i växten, skulle kunna bli krigsdugliga?

Och den andra frågan är, vad kunde de göra i krig om de inte fick den nådatiden? Vad var de användbara till?

Och en tredje fråga är, i anslutning till de här två, vad är de verkligt kritiska kvalitetspunkterna i de här brigaderna? Vad var det som avgjorde om de var krigsdugliga eller inte? Detta gäller då inte enbart brigaderna utan också kringorganisationen. Luftvärn t ex.

Det är också frågan om, och det har vi inte varit inne så mycket på, underhållet, uthålligheten. Det gjordes en del uthållighetsstudier och det gjordes studier utav underhållstjänsten, som visade på stora brister. Hur stora var de egentligen?

Och, för det fjärde, utifrån bedömningen utav de här förbanden och utvecklingen efter 1972 års försvarsbeslut. Vilket ansvar togs då utav politikerna? Vad fick de veta, vad sa de, och vilka ändrade inriktningar kom det? Om det kom några. Hur reagerade man över huvud taget?

Bengt Wallerfelt:

Jag skulle villa ställa några kompletterande sakfrågor till panelen som över huvud taget inte berörts, mera av teknisk natur. Här har inte med ett ord berörts skyddsförmågan mot splitterbomber, t ex när det gäller IB 77 som jag anser vara helt avgörande. Ingenting har heller sagts annat än av förre ÖB om 7° månadersutbildningen, i praktiken 5 månaders utbildning med all ledighet, för förband som skulle kunna anfalla. När man gjorde försök med 5 månaders utbildning sade kustartilleriet att man kunde inte ens kunde nå kompaninivå.

Bo Hugemark:

Du kan få återkomma efter pausen, det är just sådana kritiska punkter som vi är ute efter.

EFTER PAUS

Bo Hugemark:

Min fråga var alltså om 1972 års försvarsbeslut och den reella nedväxlingen till skytteregementen, även om de inte kallades så, alltså att ett antal brigader stannade i växten. Hur lång nådatid hade behövts för att växla upp dem?

Helge Gard:

Jag måste först fundera var bristerna var i de förband som skulle växlas upp. När det gäller luftvärn så var det även problem i de övriga förbanden. Vi hade då bara eldrörsluftvärn, 40 mm och 20 mm, samt Hawk och Rb 69 (Read Eye). Det var först när robot 70 kom som vi fick ett rätt kvalificerat förbandsanknutet luftvärn. Artilleri, det hade vi i ganska stor utsträckning fortfarande. Det fanns ju hela arvet ifrån upprustningen under efterkrigstiden. Jag tror inte att materielen var gränssättande för de där brigaderna.

Ammunition till artilleri fanns det gott om fortfarande. Det blev sämre lite längre fram. Över hela linjen. Transportmedel: hjultraktorer. Det var ju stora delar av armén i övrigt också som hade hjultraktorer. Hjultraktor med drivkärra var en mycket bra lösning för arméförband under 1950- och 1960- talen.

Att ta fram pansarvärn, det skulle i detta fall gälla pansarskott, eventuellt pansarvärnsrobotar, och när det gäller pansarvärnsrobotar, så var det i så fall att producera Bantam. Den produktionen var ju nedlagd, men den kunde tas upp inom ett antal månader. På ett halvår så skulle man kunna få fram en hel del pansarvärnsrobotar. Pansarskott fanns det möjlighet att producera. Försvarets fabriksverk var ju i fullt trim under den tiden. Men alltså ingen ny materiel, det måste vara befintlig, på gränsen till äldre, materiel som skulle tillföras under nådatiden.

Robert Lugn:

Nu har vi pratat om materiel. Vi har utbildning också. Och där gjorde man helt enkelt så att man lånade materiel ifrån fulltaliga krigsförband. Man vakantsatte dem och så gav man de värnpliktiga utbildning enligt den nya organisationen. Så att de fanns. Och skulle man sedan mobilisera så innebar det att det fattades en del prylar för dem. Men det hoppades man att kunna täcka igen, längre fram. Man

utbildade dem i den här organisationen. Så att det skulle inte behöva bli någon tidsfördröjning.

Claës Skoglund:

Även på den politiska sidan var man fullt medveten om att kvaliteten på dessa andra brigader var låg. Och därför skedde en uppdelning så att vissa blev anfallsbrigader. De var de 20, alltså de kvalificerade infanteri-, norrlands- och pansarbrigaderna. Och de andra kallades försvarsbrigader som skulle ha begränsade uppgifter, skydda flanker och rygg, möjliggöra snabb förflyttning av anfallsbrigaderna o s v. Och det framhölls även i försvarsutredningarna. Men det är en sak. I praktiken så vet man hur det går. Då sätter man ju till och med in hemvärn för anfall då det kniper. Det vill säga, fullständigt vettlöst. Men politiskt var man medveten. Nu hade man två klasser av brigader. Anfallsbrigader, på vilka kraftsamling i alla avseenden skulle ske och försvarsbrigader.

Björn Zickerman:

Jag vill tillägga att det var inte bara IB 66 som var eftersatt. Pansarbrigaderna fick ju till exempel inte modernt artilleri. I början på 1980-talet så hade pansarbrigaden som skulle operera i helt öppen terräng 20 mm brigadluftvärn, traktordraget. De hade inte ens Ivrobotar, vilket IB 77 hade.

Robert Lugn:

Där får man väl till försvar för arméstaben och arméledningen säga att man räknade med att pansarbrigaderna skulle skyddas med hjälp utav luftvärnsrobotsförband och annat fördelningsluftvärn. Så jag menar att brigaden uppträdde inte ensam. Jag har för mig att i de krigsplanläggningar jag har sett utav pansarförband, när de gick emot kusten, så ryckte de fram i korridorer med luftvärn som stod uppställt på ömse sidor.

Helge Gard:

Jag glömde att nämna att vi fortfarande hade kvar krigsproduktionsplanläggning. Exempelvis av ammunition. När vi skaffade ammunition till AK4 så ingick det i kontraktet att leverantören skulle inneha ett lager av komponenter. Så att vid en avspärrning skulle han kunna fortsätta att producera under ett antal månader.

Bo Hugemark:

Det här med luftvärnet är ju en intressant fråga. Min upplevelse utav det hela har varit att man har hela tiden talat om lufthotet, men man har i utbildningen i förbanden, på den lägre nivån, inte så mycket behövt hantera det utan det har liksom legat vid sidan om. Fanns det ett konkret och starkt lufthot? Fanns det ett luftför-

svar som på något sätt kunde parera detta? Och hur såg egentligen lufthotsituationen ut för arméförbanden? Är det någon i panelen som vill belysa detta eller någon i auditoriet, från flygvapnet exempelvis? Bengt Gustafsson först.

Bengt Gustafsson:

I och med att 77-brigaden kom så fick man ju robot 70, som normalt delades ut till bataljonerna. Så man gick i bataljonerna med robot 70, som det fanns en relativt klar inriktning för hur man skulle använda och som var förtroendeingivande. Men den stora delen av arméns skydd mot lufthot var ju utspridning. Det började med kärnvapenhotet men fortsatte sedan. Särskilt i och med att splitterbomberna kom. Det var ju alltså att inte hålla ihop förbanden utan man gick kompanivis, i princip, med bataljonen utspridd. Och sedan, om man var övad på det, var man ganska duktig och snabb på att samla styrkor i utgångsläge för anfall. PES[9] kom upp till mig 1985, när jag var i ÖN, från sektion IV nere på försvarsstaben och sa; "Ja nu är det slut för armén, för nu kommer splitterbomberna." Vi satte igång en studie inom ÖN på hur stora förluster man egentligen fick på en bataljon som uppträdde på ett reglementerat sätt och hade stått utgångsgrupperad ihop med brigaden i övrigt och när den fått ett anfallsmål, skulle gå fram en 5-6 mil och gå i utgångsläge för anfall. Det var inte särskilt stora förluster. Jag måste säga att jag var inte särskilt orolig för armén.

Claës Skoglund:

Beträffande luftkrigsläget. Då andra världskriget var slut var man fullt medveten om vad det innebar med luftherravälde och luftöverlägsenhet. Särskilt operationerna i Normandie talar ju sitt tydliga språk. Och redan arméchefen Archibald Douglas satte igång med stora försök som slutade i det här med djupmarsch, vilket medförde mycket stora marschdjup, vilket var besvärligt. Bataljonerna skulle helst gå på två täter och brigader på fyra täter. Dåvarande överbefälhavaren Swedlund, han försökte banka i armén detta med faran från luften. Han åkte omkring på fälttjänstövningar i terrängbil och stack upp sitt fula nylle i luckan i taket och frågade varje kompanichef: Hur är luftläget? Hur är luftläget? Hur är luftläget?

Själv var jag ute med PB 9 och vi skulle gå från Borås till Skövde. Och där förena oss med stridsvagnarna. Vi gick på fyra täter. Jag var god vän med cheferna för F6 och F 7 och bad dem att strax sätta in alla sina Lansar, sex divisioner. Två anfall före lunch och två anfall efter lunch, så att brigaden utsattes för 192 anfall med flygplan. Det var ju nästan av andra världskrigsstorlek mot en brigad. Följden var att Björn Bjuggren, störtbombaren, som då var chef för attackeskadern

9 Översten i flygvapnet, chef sektion IV i Försvarsstaben, Lars-Bertil Persson, sedermera GD för Flygtekniska försöksanstalten

och ställföreträdande övningsledare på arméfälttjänstsövningen 1960, han sa att PB 9 var den första brigad som han hade upplevt som tog en vettig hänsyn till flyg. Men det hade åstadkommits genom att jag skrämde halvt ihjäl både löjtnanter, sergeanter och värnpliktiga. De gick ju ner på 50 m med Lansar 192 gånger. Det var så man måste göra för att lära folk vad det innebar alltså. Men den möjligheten var ju ytterst begränsad.

Bengt Gustafsson:

Jag glömde bort en sak. En sak var att den taktiska metoden som fanns att skydda sig den var rätt. Men på övningar uppträdde man inte så. Och där var vi dåliga i armén, i ledningshierarkin, att framtvinga en efterlevnad.

Björn Zickerman:

När det gäller luftvärnet så gjorde vi mycket omfattande försök nere i Skåne, och det var väsentligt för pansarförbanden att kunna hålla reda på luftläget. Det var i regel så att en lvrobotbataljon var avdelad för varje pansarbrigad. Den ingick inte organisatoriskt men den var avdelad för att skydda pansarbrigaden. Som brigadchef hade man hos sig i chefspbv:n sin underrättelse- och strichef och sen hade man en andra stripbv[10] för artilleristen. Sen tog man till sig luftvärnschefen och satte honom i samma vagn som brigadchefen satt i. På det viset så fick man hela tiden reda på luftläget, man fick reda på när det var inflygningar. Man kunde alltså direkt beordra stridsfordon att gå i flygskydd. Och man kunde beordra eldberedskap på olika lvförband m m. Och vi kom till det att det var väl så viktigt att ha luftvärnschefen hos brigadchefen som att ha artillerichefen. Och följaktligen placera in honom i stripbv:n hos brigadchefen. Och det visade sig vara synnerligen lyckosamt.

Claes Sundin:

Där skiljde ju sig Skåne och övriga delar av Sverige. I Skåne kan man ha råd att ha luftvärn även för pansarbrigaderna inledningsvis. Medan man däremot i övriga Sverige avdelade det för att försvara flygvapnets baser i första hand. Man sa att så länge flygvapnet flög, hade man ett bättre luftskydd än bara de här 18 st 20 mm-kanonerna. Så det fanns ju en tidsdimension i detta hur man skulle använda luftvärnet. Och där spelar det alltså roll hur det var med baser, kontaktlinjer och annat.

Björn Zickerman:

Ja det där var en mycket svår fråga i operativa sammanhang, hur man skulle

10 Stridsledningspansarbandvagn

använda en robotbataljon. För det var ju en förbekämpning utav Skåne och pansarabrigaderna innan en landstigning och luftlandsättningar ägde rum. Och då var det frågan, skulle man ge eldtillstånd till luftvärnet att skjuta under denna förbekämpning? Eller skulle man spara luftvärnet till själva luftlandsättningen när landstigningen kom? Och ofta var det så att man gav eldtillstånd i förväg. Då blev robotförbanden bekämpade och då hade man inte dem när luftlandsättningen kom. Det var ett stort problem.

Bengt Wallerfelt:

Jag ska ta upp två förhållandevis disparata frågor här. När man talar om IB77, som då var motoriserad, så konstaterar man att den inte hade något som helst splitterskydd. Varken personellt eller i form av fordon, bortsett från bandpansarvärnskompaniet. Som Bengt Gustafsson som ÖB har påpekat skedde ofta hopklumpningar av fordon m m på övningar med IB 77-förbanden. Då erinrar jag mig året 1956, när jägarskvadronerna avhästades och spaningsskvadronerna organiserades. De var ju faktiskt arméns mest motoriserade och tungt beväpnade förband näst pansarförbanden. Det tog ungefär tio år innan officerarna lärde sig att hantera detta mycket snabba och höga tempo, från 225 m/min till 60 km/tim, vilket resulterade i att K 3:s officerare del av tiden skickades till pansarofficersskolan istället för infanteri- och kavalleriofficersskolan, för att lära sig att hantera problemet. Litet på samma sätt var det med IB 77. Det tog lång tid att lära sig hantera motoriserade förband. Strax dessförinnan hade vi I mitten på 70-talet stod jag som taktiklärare både på denna skola och AIOS och övade renkonterstrid i Uppland med en svensk infanteribataljon som cykeltolkande marscherade på två vägar. Bataljonen mötte ett mekaniserat förband som breddgrupperade på en halvtimme. Det tog ju minst två timmar att enbart samla ihop den här infanteribataljonen. Detta var aldrig trovärdigt gentemot eleverna helt enkelt.

Och egentligen var det så att de krav på utspridning som föranledde 1962 års, nya operativa krigsplanläggning – då man avdelade ca 50 procent av brigaderna som strategiska reserver med anledning av kärnvapenhotet – hade krävt den rörlighet (utspridning och sammandragning av de ingående enheterna) som möjliggjordes först utav IB77. Det var alltså ett "glapp" på närmare 15-20 år på de krav man ställde 1962, i förhållande till vad man kunde prestera. Jag anser alltså att svagheten i IB77-förbanden, var just bristen på skydd i vid bemärkelse, vilket också skall ses i ljuset av flygets utveckling: splitterbomber, vi har napalm från –60 talet, vi har ett ökande helikopterhot. Detta tycker jag att kanske negligerats.

Den andra frågan berör samverkan armén – flygvapnet, eftersom vi har två f d flygvapenchefer här. Vi hade på 60-talets början låt oss säga 800 stridsflygplan. Armén kunde inte samverka direkt med flygvapnet. Möjligtvis med undantag för SK60 som fanns då. En jägarbataljon 15 mil bakom fiendens linje, som hittade ett fett underhållsmål, hade ingen chans att ropa in svensk attack, då attacken på

något sätt exklusivt var inriktad på invasionsförsvaret till sjöss. Och min fråga blir då: hur kommer det sig att vi trots detta förnämliga och talrika flygvapen på 60-talet inte kunde samverka, att det inte fanns någon utbildning eller någon sambandsmateriel som möjliggjorde samverkan mellan flyget och armén. Det hänger också ihop med artillerifrågor och sådant. För flyget är ett väldigt bra artilleri. Det var först på fördelningsnivå som det kom "ett gäng killar i lågskor och bil" och samverkade med fördelningschefen. Och sen kunde man kanske efter diverse samverkan få insats av flyg. Men då var målet för länge sedan borta. Detta något provocerande uttryckt.

Arvid Cronenberg:

Jag vill återgå till det här, motsättningen kvantitet – kvalitet. 1972, har vi fastslagit, bibehöll man kvantiteten men gjorde partiella inskränkningar i kvaliteten. Och då frågar jag mig; var den här omtanken om kvantiteten främst operativt betingad, eller hade den något att göra med omtanken om grundorganisationen? Hade det inte varit möjligt att finna ekonomiskt utrymme för bibehållen kvalitet genom rationaliseringar i grundorganisationen? Carl Björeman säger i sitt papper här; *"...orealistiskt fasthållande vid en fredsorganisation som växt fram under andra världskriget"*. Jag vet inte om Carl Björeman menar att den strukturellt var orealistisk eller om den var kvantitativt orealistisk.

Gustaf Welin:

Ja när man ser bilder ifrån Irakkriget och sedan ser bilder av cykeltolkande svenskt infanteri på 1950- och 60-talen så tänker man: Herre Gud, vad det var omodernt. Men det var ju faktiskt inte bara jämmer och elände på tiden. Det tycker jag man ska säga. Det finns några försonande drag ändå. Framför allt kanske när det gäller 1950-,1960- och 1970-talen. Och även i början på 1980-talet. För som vi har sagt, kvalitet är inte bara materiel. Om vi tittar på finnarnas avvärjningsstrider på Karelska näset: Det var egentligen cykelskyttebataljoner ifråga om materiell kvalitet som slogs där. Med framgång, på grund av deras personella kvalitet.

De som drev tyskarna upp längs Torne älv var också cykelskyttebataljoner, med viss framgång. Så att jag tycker att man inte får glömma bort att kvalitet gäller inte enbart materiel.

Sedan övade vi faktiskt på den tiden också. Jag har gjort två krigsförbandsövningar i fördelningsstab med brigader underställda. Jag har själv gjort krigsförbandsövning som brigadchef med full brigad utom två egna skyttebataljoner och en "inlånad" bataljon från en annan brigad. Jag har som MB och ställföreträdande MB lett två försvarsmaktsövningar med vardera över 30.000 man. Det var inte så att detta enbart gick bra, men det var ändå något som inte alls förekommer nu. Man ska inte svartmåla, men det är klart att när man skickar fram IB66 i öppen terräng så är det alldeles fel. Vi hade också en kvalitetsaspekt, nämligen den att vi

kunde välja terräng. Vår krigsplanläggning var sådan att folk kände igen sig. Så det fanns alltså några försonande drag i det hela. Vi tänkte inte råka in i duellsituationer i öppen terräng med våra infanteribrigader.

Jag har alltså inte sagt att allt var bra, men jag har gjort några försök att nyansera debatten. Det var faktiskt inte så himla korkat på den tiden heller.

Robert Lugn:

Beträffande cykeltolkningen och traktorn så är ingen stolt över det. Men varför skaffade vi den? Ja, det är klart att det var billigt, men det var också en annan sak. Vi var så fruktansvärt rädda att få våra förband söndersmulade och förintade av flyg, och därför ville vi inte motortransportera med bilar. Jag har sett tillräckligt många stora motorkolonner stå på landsvägarna med svensk trupp. De här förbanden kunde rinna in på små traktorstigar och hålla sig undan. Det var mycket av hänsyn till flygtrycket som vi gjorde så. Jag tycker att det var en bra lösning.

Claës Skoglund:

Jag instämmer helt, och det är märkligt att inte ens generalstabsofficerare förstår numera, vilket oerhört framsteg det var för denna hästanspända armé som, då kriget var slut, hade en kvalitet motsvarande stormakterna 1939. Hela utvecklingen under kriget hade vi inte orkat med. Vi hade fortfarande ett sådant monstrum som anspänt cykelregemente t ex. Genom jordbrukstraktorn och cykeltolkningen som uppfanns av Regner Leuhusen, blivande general, så ökades både marschhastighet och marschlängd fem gånger.

Jag glömmer aldrig när jag som uttransporterad generalstabskapten kom ner till Älvsborgs regemente 1951 och upplevde en cykeltolkande bataljon som gick ifrån Karlsborg till Borås, 15 mil, på en novembernatt med nedisade vägar. Det hade krävt fem dygn förr i tiden. Ett oerhört framsteg, och jag är böjd att anse att cykeltolkning var bättre än ilastning i dessa dödsfällor som terrängbilarna innebar 1977.

Jag var med på en fälttjänstövning i Uppland där I 1 hade en cykelskyttebataljon på grundutbildning, av någon egendomlig anledning. Och jag fick tillfälle att jämföra en sådan cykelskyttebataljon, cykeltolkning, med en fältbataljon från I 14 på terränglastbilar. Och det visade sig, när det gällde framkomlighet, skydd mot flyg och framför allt stridsgruppering, så var cykeltolkning överlägsen. Detta på grund av att från terränglastbilarna måste man urlasta kanske fem kilometer bakom stridsterrängen och sedan gå ett par timmar för att komma fram. På cyklar kunde man ta sig ända fram. Så detta med cykeltolkning på sin tid, *på sin tid*, var ett utomordentligt framsteg för den fattiga armén.

Jag har en annan synpunkt också. Bengt Gustafsson talade om att man underlät att praktisera de kunskaper man hade förvärvat om luftunderlägsenhetens farlighet. Jag kommer ihåg, jag hade tillfälle att uppläxa ett par brigadchefer under

fälttjänstövning i Östergötland. De hade suttit och hasat fram med sina brigader på E 6 nerifrån Skåne med omgivning, upp till Östergötland. Jag frågade;" Varför i herrans namn övade ni inte under tiden? Och förflytta er ifrån södra Småland till Östergötland, det ska ni för fan inte göra på E 6 utan ni ska förflytta er som i verkligheten på småvägar. Och detta är svårt och måste övas". De bara gapade.

Och jag vågar påstå att med 1958 års försvarsbeslut, som hade sina verkningar långt in på 1970-talet för arméns del, så hade statsmakterna givit armén allt vad man kunde begära. Bra värnpliktiga, lång utbildningstid, fin materiel osv. Sedan ankom det på officerskåren att se till att det blev någonting gjort utav detta. Det gjordes bra på många håll, men på alltför många håll var det inte godtagbart.

Bengt Gustafsson:

Får jag ta upp en aspekt som berör dessa frågor, och det är just organisationens trovärdighet hos många värnpliktiga. Den hänger samman med hur man upplever det civila samhället runt omkring sig. Medan datorer och mobiltelefoner blir allmänna grejer i jobbet kommer man in till ett förband med en kortvågsapparat som inte fungerar, utan man får cykla till en telefonkiosk och ringa osv. Den aspekten måste också vara med i detta, därför att om har man ett värnpliktsförsvar så måste man vara trovärdig. Det var inte bara officerare som började reagera i mitten på 80-talet mot det omoderna, utan det var många värnpliktiga också. Särskilt befäl som kom in till territorialförsvarets övningar.

Sven-Olof Olson:

Om jag får göra en kommentar till det påstående som indikerade att vi inte hade någon samverkan. Det är naturligt att exempelvis en brigadchef som är hårt ansatt osv ropar på hjälp och vill ha understöd. Men det är inte säkert att det bästa understödet kommer nära ifrån, utan det kanske är det som kommer fjärran ifrån och som man inte ser. Flygtrycket kommer, och det är viktigt att konstatera, att vara utomordentligt starkt. Det är ingen tvekan om att effektivast möjliga bekämpning utav fiendens flygstridskrafter är det som bäst underlättar för, sparar och skyddar våra arméstridskrafter Detta upplevs ju på nära håll, fullt förståeligt, som att man har lämnat just det förband som är utsatt i sticket. Jag menar att det är den strategiska samverkan är den ger bäst resultat genom att flygstridskrafterna används på det sätt som berövar fienden den största anfallskraften.

Vi hade ju tidigare med SK60 utvecklat en hygglig direktsamverkan, men jag vill inte påstå att det var så där fruktansvärt imponerande och det var ofta svårt att få till stånd. Men jag tror och där har du, Bengt Wallerfelt, säkerligen mycket rätt, att det har en psykologisk betydelse att se de egna flygförbanden. Det ger ökad trovärdighet att se andra verka i samma riktning, Och man är föga tröstad av en vetskap att nu ligger de och slåss över Östersjön eller någonting sådant.

Men jag tycker att vi inte har misskött den delen. Det är inte på det sättet att

försvarets olika delar i stort arbetade i olika riktningar, utan det var en klar strategisk samverkan mot samma mål. Den samverkan leddes ju i första hand av miloorganisationen.

Låt mig göra ytterligare en reflektion:

Bengt Gustafsson, din slutsats var att vi inte hade för många förband. Och det är säkerligen så. Personligen skulle jag vilja säga, hur kan vi veta det? Hur är det möjligt? Vi säger ibland att vi har för många flygplan. Ja, hur kan vi veta det? Alla beräkningar gäller ju bara under vissa förutsättningar, som i sin tur kan variera. En sak som jag har en synpunkt på är det som du säger om det inre förtroendet, bl a gentemot de värnpliktiga. Och det är ju viktigt. Jag tror det betyder väldigt mycket, men min erfarenhet är också att det är inte samma typ av förtroende som skapar "förtroende" visavi en eventuell angripare.

Vår första målsättning var ju egentligen inte att slåss utan att vara fredsbevarande (och så är det väl fortfarande). Sedan sa vi oss själva, "för att vara fredsbevarande måste vi kunna slåss". Och det är ju logiskt. Men jag är långt ifrån säker på att vår uppfattning om optimering av vår försvarsförmåga är den samma som en fiendes uppfattning av vår effektivitet i det läget. Jag menar att t ex Nils Skölds tankar på kvantitet liknar Bengt Nordenskölds, som till varje pris skulle bygga ut flygvapnet, nästan utan att göra någon analys över hur mycket som vi verkligen behövde. Resultatet blev ju att vi kom fram till nästan tusen flygplan i flygvapnet, vilket säkerligen imponerade på en eventuell angripare.

På liknande sätt tror jag att en eventuell angripare såg på arméns omfattning, samtidigt som vi själva tittade mera på våra brister hos våra förband. Vi konstaterade 18 procent vakanser och tyckte, med viss rätt, att det var katastrofalt. Men jag tror inte att en eventuell angripare satte sig in i vakansläget. När vi gjorde våra spel, då tittade vi aldrig på en angripare annat än som fullvärdig och fullständig och oss överlägsen och perfekt i alla avseenden.

Jag kommer ihåg Ljungdahl[11] på FOA som spelade så att vad vi än gjorde på försvarssidan så hade fienden gjort åtgärder tidigare. Det kändes meningslöst. Då sa jag att är det så enkelt att göra, varför gör vi det inte själva? "Nej, du förstår att det här är inte så enkelt."

Vad jag vill belysa är att en fiendes uppfattning om vår krigsavhållande effekt inte nödvändigtvis grundar sig på samma faktorer som vi själva värderar. Han kanske analyserade våra förband på ett annat sätt än vi själva. Och jag vill gärna säga, att den stora svenska armén, som jag själv anser var kvantitativt överdimensionerad, hade brister som internt uppfattades som svaghet, men det är inte säkert att en angripare i sina kalkyler beaktade dessa svagheter.

Detta tycker jag är ett intressant problem, eftersom vi har två moment i vår

---

11 Erland Ljungdahl var under senare delen av 1960-talet laborator vid motmedelssektionen vid FOA 3

målsättning. Vi har det krigsavhållande momentet som är det stora och viktiga. Och det andra är att föra försvaret på bästa sätt om det blir krig. Det går givetvis inte föra försvaret med på Potemkinkulisser. Men det jag menar är att vissa faktorer kan vara krigsavhållande utan att de för den skull behöver vara de bästa för att nå maximal verkan om det skulle bli krig.

En liten episod ifrån 1965 års försvarsutredning: Armén gjorde ett alldeles ypperligt arbete och redovisade ett gott resultat trots 18 procent vakanser. Bredvid mig satt Folke Nihlfors, folkpartist i försvarsutredningen, och han sa till mig: "Är det inte lämpligt att jag gör ett inlägg?" "Ja det kan du göra", sa jag. Han drog följande slutsats: "Armén har varit så duktig och visat ett så gott resultat, och fungerar bra trots 18 procent vakanser, så jag föreslår att vi tar bort 18 procent, så är det inga vakanser". Så kunde det vara med den politiska logiken.

En annan liten episod från försvarsutredningen 1965. Kommer ni ihåg Nils Kjellgren?[12] Vi flög helikopter till olika platser i Norrland för att visa försvarskommitténs medlemmar olika funktioner inom försvaret. Vi landade naturligtvis på platser där det fanns luftvärn, artilleri o s v. Det var en utmärkt demonstration av både armén och flygvapnet. Det var imponerande att se hur väl man hade förberett sig, för att på bästa sätt visa hur det fungerade. Vad skrev Kjellgren efter detta? Jo han skrev, och detta är allvar: "Var vi än landade i övre Norrland så fanns det militärförband, och det kan ju inte vara vettigt att det finns på varje plats och därför borde de kunna reduceras".

Bengt Gustafsson:

Jag var inne på detta med strategi. Det måste kopplas ihop med armén. Men det måste också hotbilden. Nå, det var där vi började; hur vet vi att vi behövde så många förband? Ja, dels hade ju Sovjetunionen ingen brist på markstridsförband. Och om vi tittade oss omkring i världen under alla dessa år som vi höll på med den här planeringen, övervintringen som väl är ett bättre begrepp, såg hur omfattande markstridsförband de hade i pågående krig i operativa områden som var i storlek med våra militärområden. I mellersta Östern, där Israel är som ett försvarsområde i Sverige, i Vietnam eller senare i Gulfen.

Vi hade ju två riktningar: Övre Norrland där vi skulle föra ett segt djupförsvar över ytan, södra Sverige där vi skulle försöka hålla emot vid gräns och kust. Men vi har en massa andra områden som också måste vara besatta territoriellt, i minst för flygvapnet och marinen. Stockholmsområdet, Örebroområdet så att vi kan röra oss i landet o s v. Jag tror inte att någon som har varit brigadchef eller fördelningschef har upplevt att man någonsin fått för stora resurser av markstridsförband. Särskilt inte i övre Norrland skulle jag vilja säga. Där bataljonerna hade områden som brigader hade i södra Sverige.

---

12 LO-ekonom, riksdagsman

Carl Björeman:

Både Gustaf Welin och Sven-Olof Olson har pekat på ett problem som historiker har att hantera. Det märker man, när man börjar fråga efter vad som hände. Det har gjorts utomordentliga prestationer. Igenom hela hierarkin. Men inte minst på trupp. Det var ju en rovdrift på truppbefälet under 1970-talet. Nu är de som talar för detta så rädda att det inte blir honorerat. Det hoppas jag att ni har kunnat klara ut.

Men det är en annan sak. Orsaken till att det gått som det gått som det gått, det är ju att de fick ju inte förutsättningar att fortsätta. Man började med VU 60 exempelvis med utomordentlig entusiasm, och så drogs pengarna undan. Det var det ena.

Det andra var Arvid Cronenbergs fråga. Om det fattades strategi när det gäller krigsplanläggning och krigets förande, så fattades ännu mer när det gäller fredsorganisationen. Man bet sig fast i det som var kvar, hade växt upp under andra världskriget. Ett typiskt exempel på att det saknades långsiktigt strategiskt tänkande är Uppsala. Som jag upplevde. Pollacksbacken. Denna 300-åriga övningsplats. Förnämlig. Och Uppsala Universitets reaktion på förslaget att dra in den. H S Nyberg, denna intellektuella gigant, gick ut och talade för att regementet skulle vara kvar. Men räntmästaren som höll i pengarna han talade om att om tio år gör vi anspråk på detta. Denna Pollacksbacke. Det är det naturliga vägen för oss. Men det hörde inte chefen för armén. Han flyttade dit signalregementet. De fick vara där till 1982.

Detta gjorde att produktionsförutsättningarna för de regementen som trängdes ut från städerna försämrades, det enda positiva var väl egentligen Svea Livgarde som försvann ut i bushen.

Claës Skoglund:

Cronenberg tog upp den intressanta frågan om grundorganisationen. Jag har en PM framför mig som jag skrev 14/4 1970. Då var jag rektor för Försvarshögskolan, och det var en del pauser, och man kunde tänka på annat än totalförsvaret ibland. Den heter *"Några synpunkter på arméns fredsorganisation"* och den utmynnade i att man skulle sikta mot att det väsentliga var att upprätthålla ett samband emellan grundorganisation och krigsorganisation. Hade man tjugo anfallsbrigader, så måste de motsvaras av en grundorganisation med tjugo brigadregementen. Men av dessa tjugo brigadregementen skulle det i varje milo, det skulle fortfarande vara sex milon, finnas tre till fyra brigadregementen, och vid ett av dem skulle det finnas en artilleribataljon. Vid ett annat en ingenjörbataljon. Vid ett tredje en trängbataljon osv. Och på det viset skulle arméns grundorganisation, vid bibehållen slagkraft, kunna reduceras från ungefär femtio fredsförband till tjugo.

Detta höll jag på att tjata om hela 1970-talet och så kom förslag 1979 ifrån arméstaben att i rättvisans namn, så skulle man dra in I 3, P 2, A 6, LV 5 och T 1.

Ett från varje truppslag. Då gick jag till ÖB med min PM och sa;" Detta är absolut fel. Vi måste bibehålla brigadregementena". Och så småningom väckte denna idé anslutning både hos ÖB och intressant nog, i försvarsutskottet och i 1983 års värnplikstsutbildningsutredning. Och framför allt så satte vi igång i avdelning I i Krigsvetenskapsakademien, under sju år. På den tiden var nämligen Krigsvetenskapsakademien inte bara ett teckenbidande neutrum, utan vi försökte utöva inflytande på verksamheten inom försvarsmakten. Eftersom mottot är: "Försvar av fäderneslandet".

Grundidén var kraftsamling på de tjugo anfallsbrigaderna. De skulle med våra mått mätt, inte NATO:s, vara stående förband med brigadchefen och huvuddelen av befälet ständigt hemma på roten. En bataljon under utbildning och resten av brigaden tillfälligt hempermitterad mellan krigsförbandsövningarna. Det var idén. Sen blev den andra delen av armén delvis lämnad därhän. Men dessa tjugo anfallsbrigader skulle prioriteras. Brigadchefen skulle vara helt inriktad på sin brigad och inte en massa annat, administration och sådant. Han skulle se till beredskapen, tillgängligheten hos materielen och han skulle hela tiden utbilda sin officerskår. För den största svagheten under 80-talet, beträffande officerskåren, var den bristande förmågan i taktik och truppföring, beroende på de inställda repetitionsövningarna. Dessa måste kompenseras. Det skulle brigadchefen göra med krigsspel, fältövningar och med övningar där grundutbildningsbataljonen skulle vara övningstrupp åt befälet, och sedan kom krigsförbandsövningarna. Och detta var inte grå teori. Det hade jag tillämpat som chef för I 15, som chef för I 17, som chef för PB 9 och som ställföreträdande militärbefälhavare och militärbefälhavare.

Men det blev inte så mycket utav det här. Men så småningom, men först efter tio år, 1990 så kom kaderorganisationen. Men då var det ett helt nytt läge, då var det inte aktuellt längre.

Bengt Gustafsson:

Det fanns ett skäl till att fredsförbanden bibehölls. Här har generationer gjort sin militärtjänst. Här finns en koppling emellan folket och försvaret, som är väldigt väsentlig för försvaret. Men sannolikt också för folket. Därför var det inte så lätt att lägga ner dem. Men jag kan ju säga att ett halvår före försvarsbeslutet 92, så hade jag börjat se förändringarna i världen, och man såg att värnplikten var illa ute och att det igen kanske skulle bli mindre pengar än vad jag hade hoppats på. Då försökte jag lansera, men fick inte gehör i organisationen, ett alternativ som påminner mycket om det som vi pratat om här tidigare. Nämligen, istället för att ha sexton brigader, ha tjugo brigader i krigsorganisationen, tjugo brigader utbildade på tio regementen. Men materiel bara för en brigad per regemente. Som man kunde använda när man utbildade bägge och då hade man ju haft, vad man kallar anpassningsorganisation, med möjlighet att växa. Personal som var utbildad, kostnader sparas i fredsorganisationen genom att man inte köpte all materiel. Men

Anders Björck tyckte att det var för kort om tid, för nära försvarsbeslut. Han var inte beredd att ta i det mot organisationens motstånd. Så det blev ingenting.

Claës Skoglund:

Då var ju kalla kriget slut!

Bengt Gustafsson:

Ja det var det.

Bo Hugemark:

Jag tänker om en stund upprepa de frågor som jag ställde i inledningen till detta pass, för att om möjligt få några bestämda distinkta svar, men först korta inlägg på tre minuter.

Helge Gard:

Jag tänkte bara berätta att när jag hade tillträtt som chef för armémateriel, så blev jag strax efteråt inbjuden till den schweiziske militärattachén. Efter middagen så tog han mig åt sidan och ville lämna ett budskap till mig. Hans budskap var att arméns grundorganisation och utbildningssystem var för dyra. Jag började med att försvara att det inte var så. Han rätade på ryggen, tittade på mig och så sa han; "det är för dyrt". Och därmed var diskussionen slut. Några år senare insåg jag att han hade haft rätt. Det skulle inte gå att en materielbudget på ett par miljarder förnya hela den dåtida armén.

Björn Zickerman:

Det hamnade ju på min olyckliga lott att vara chef för fredsorganisationsdetaljen (kapitalbudgeten, mark och byggnader, anvisningar till FortF) vid arméstabens organisationsavdelning 1959-1962. Jag tror att jag kan detta med fredsorganisation. Jag återkom 1964-1966 och var souschef för Arméns personaldelegation (under generalen Lemmel) och fullföljde fredsorganisatoriska förändringar enligt FB 56, flyttade I 1 och Ing 1 och utarbetade "Perspektivplan för fredsorganisationens utveckling mot år 2000". Jag stod till ÖB:s (Stig Synnergren) förfogande 1970-1972 och arbetade med OLLI, Omorganisationen i Lägre regional och Lokal Instans.

Arméns fredsorganisation grundlades med Arméutredningen 1954. Det innebar att man skulle ha två brigader vid varje infanteriregemente ("Normalinfanteriregementet"). Man skulle utbilda fulltalig bataljon varje år, och det kunde man göra genom att man hade två brigader. Sedan frångick man detta successivt och det började med att I 4 (med InfSS) och I 16 (med InfKAS) och därefter pansarregementena övergick till enbrigadregementen. Sedan övergick norrlandsbrigaderna till enbrigadsregementen o s v.

Men sedan var det vissa andra saker som störde en rationell utveckling. Det var t ex luftvärnets fredsorganisation 1958. Egentligen ville man avveckla kårerna Lv 4, Lv 5 och Lv 6, men då politikerna ville rädda Lv 5 drog man i stället in Lv 1 (luftvärnets vagga). Vidare LV 2, i Linköping därför att man skulle skaffa ett artilleriskjutfält – Gullbergafältet (17.000 hektar) i Östergötland och följaktligen flytta A 1 från Järvafältet till Lv 2:s etablissement. Men landshövdingen i Östergötland "kreperade" och det blev inte Gullberga och när A 1 skulle flyttas dit ner hade man förlagt artilleriskjutfältet till Älvdalen (men lika förbannat skulle A 1 flyttas till Linköping).

Och det kanske väsentligaste i fredsorganisationsförändringarna det var att politikerna krävde att Järvafältet skulle friställas för bostadsbebyggelse och att ett storflygfält skulle förläggas till Arlanda. Det medförde att S 1, InfKAS, InfSS, A 1, I 1, Ing 1 skulle flyttas. Alltihopa skulle flyttas. Det hade inte ett dugg med en rationell fredsorganisation att göra, utan det var ett politiskt beslut. Men armén passade på att "rädda" enbrigadregementena I 4 och I 16 genom att förlägga skolorna dit.

Sedan fick jag i uppgift av dåvarande arméstabschefen Stig Synnergren att göra en ordentlig utredning av fredsorganisationens utveckling, vilket jag höll på med 1965-1966 (vid sidan av jobbet på APD). Det blev "Perspektivplan för fredsorganisationens utveckling mot år 2000", med ett antal olika alternativ. Den gjordes i 30 exemplar för att remitteras ut till MB m fl. Sedan föredrogs den för arméchefen Curt Göransson, som konstaterade att "det här kan vi inte gå ut med", och hela projektet skrinlades.

Men ni historiker, var vänliga gå till krigsarkivet och leta fram perspektivplanen. Där fanns bl a ett alternativ med brigadutbildning på ett fåtal (ca 6-8) brigadläger. Uppe i norr (Boden), på Grytan, Älvdalen, Prästtomtafältet, Skillingaryd och nere på Revinge

Men, som sagt, hela utredningen skrinlades. Och en sak är fullt klar. Armén har icke varit rationell när det gäller fredsorganisationen. Armén har icke strävat efter att spara pengar. Och armén trodde att om vi gör detta och sparar så och så många miljoner, så får vi inte behålla dem. Utan dem tar statsmakterna hand om och använder till något helt annat. Så enkelt var det. Därför undverk man större fredsorganisatoriska förändringar. Det blev dock annorlunda när man införde marknadsmässiga hyror för mark och byggnader (som försvaret tidigare betalt över kapitalbudgeten och egentligen ägde).

Bo Hugemark:

Vi kommer här att ta lunchuppehåll. Jag vill att Bengt Gustafsson får chans att vara med en stund efter lunchen också. Vi har diskuterat rätt mycket den nedre gränsen. Var vi under den nedre gränsen? Vi har fått ett antal sådana saker uppräknade, bl a luftvärnet. Det är bl a utbildningen och bl a förmågan att hantera mobiliserade förband.

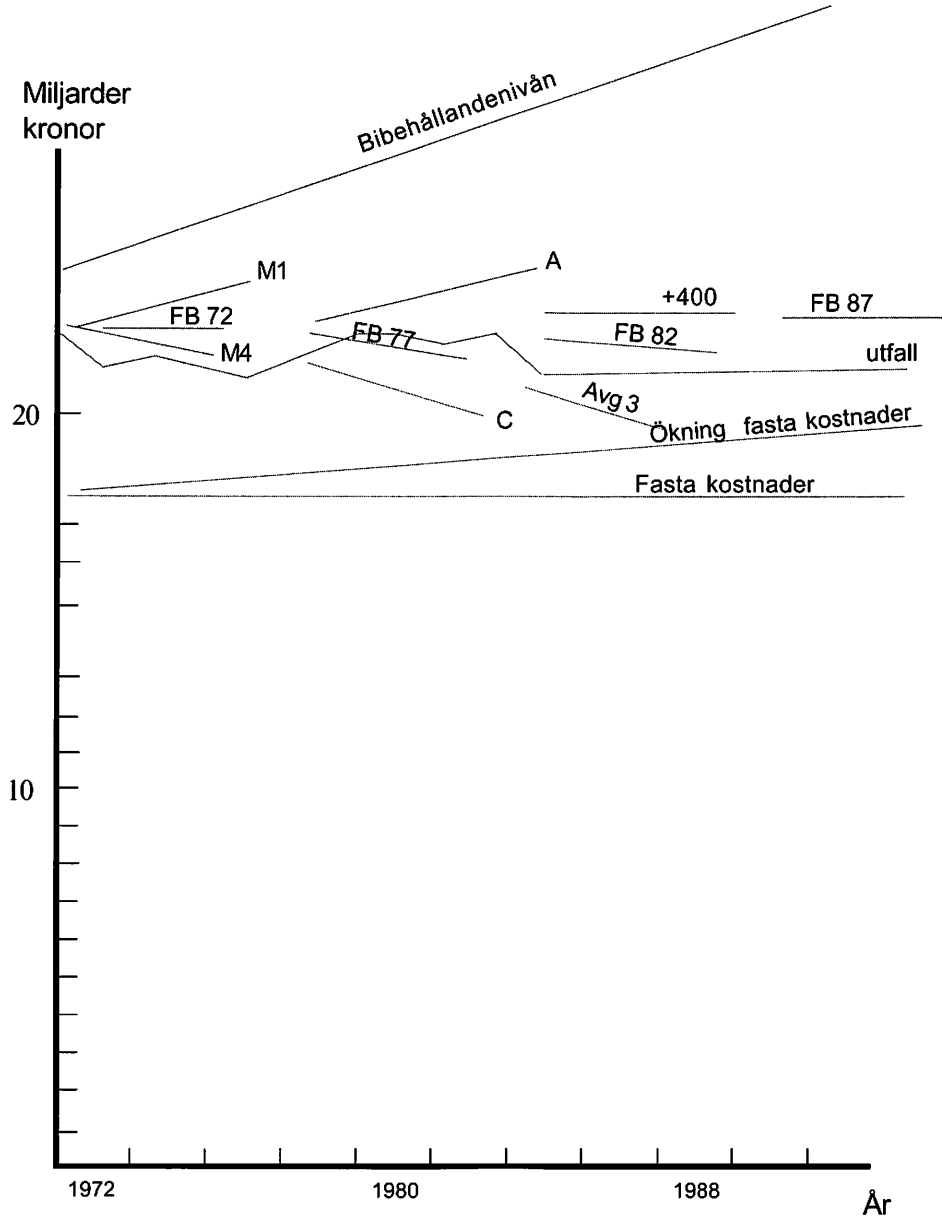

Bild 2. Utredningsalternativ, försvarsbeslut och försvarskostnader (i fast penningvärde)

Vi har inte varit inne så mycket på uthållighet och underhållstjänst. Jag skulle vilja att ni återkommer till det. Jag vet också att Robert Dalsjö har synpunkter på resonemanget om en undre gräns, och han ser ett antal saker där man var katastrofalt nära den eller på sikt kom att hamna under den. Det är ju fråga om att se det här över tiden också. En brist som var acceptabel 1972, 1974 o s v, kanske på längre sikt, när bristen kvarstod, blev katastrofal.

Därmed kan man säga att min fråga om återtagningstid inte heller är riktigt relevant. Det är ju en fråga om vid vilken tid man griper den här processen. Jag vill peka på vad som hände i denna process (*Bild 2*). 1972 lade ÖB fram en nivå som hette Bibehållandenivån som var den nivå som han önskade. Han skulle utreda ett antal andra nivåer varav han fick en något under mitten. Och sedan vid varje försvarsbeslut så fick han lägre än vad han ansåg vara nödvändigt. Det faktiska utfallet blev mestadels lägre än vad som beslutats Så blev det sammanfattningsvis en sjunkande kurva hela tiden. Detta finns beskrivet i den bok som Kent Zetterberg, Claës Skoglund och Hans Christian Cars skrev om svensk försvarspolitik, för ett antal år sedan.[13]

Och om man då lägger in det som var fasta kostnader, alltså kostnader för fredsorganisationen m m så blev det inte så mycket kvar för den tekniska förnyelsen. Helge har varit inne på detta. Det tillkom dessutom höjd pensionsålder och höjda värnpliktsförmåner. Så det blev väldigt lite kvar. Och ser man då detta i förhållande till Bibehållandenivån, som också kan sägas avspegla den utveckling som försvarsmakterna i våra grannländer och stormakterna hade, då ser man att det blev ett kolossalt gap mellan behov och resurser på sikt. Det är klart att tiden för att återta effekten ökade med tiden.

Jag vill att ni återkommer till den problematiken efter lunchen. Och jag vill att ni återkommer till vilket ansvar då togs utav politiker. Vilket ansvar tog försvarsmakten själv för att den här situationen uppkom? Och då är vi inne på strategi i fred som Carl Björeman talade om, och jag vet att Robert Dalsjö har en tanke där som jag gärna vill att du utvecklar. Om att se att när det är det dags för återtåg och att återtåget måste ske i ordnad form, när det gäller försvarets utveckling. Och inte brådstörtat så att det leder till katastrof.

EFTER LUNCH

Bo Hugemark:

Jag skulle bara vilja göra två påpekanden till den bild jag visade före lunchuppehållet. Jag visade att detta var det reella utfallet utav totalkostnaderna i ett fast penning-

13 Hans Christian Cars, Claës Skoglund, Kent Zetterberg: *Svensk försvarspolitik under efter krigstiden.* Rapport från Militärhistoriska avdelningen vid Militärhögskolan. PROBUS förlag, Stockholm1986.

värde. Ökningen i slutet av 1980-talet beror på ubåtsincidenterna. Då fick vi ett visst påslag som gjorde att linjen började gå ungefär parallellt med linjen för Bibehållandenivån. Gapet minskade alltså inte. Den här linjen, alltså de fasta kostnaderna, de försökte man så småningom att göra något åt och det är då som indragningsprocessen börjar. Alltså nedläggning av regementen osv. Där man alltså försöker att sänka de fasta kostnaderna för att få ett större utrymme för förnyelse materiellt och personellt av förbanden.

Jag vill också påpeka att statsmakterna uttalade 1972 att den operativa förmågan skulle tillåtas nedgå under de närmaste åren med hänsyn till den gällande avspänningen. Dock visade det sig att avspänningen bröts här någon gång – i början av 1980-talet – och upprustningen i omvärlden fortsatte ju oavsett avspänningen. Men här fattades då inga egentliga upprustningsbeslut med anledning utav detta. Det förhållandet att man lät den operativa nivån sjunka inte påverkades av att avspänningen bröts. Däremot av det hot som man kunde urskilja mot Sverige i och med ubåtskränkningarna. Så småningom kommer då också neddragningarna, försöken att omstrukturera försvarsmakten för att öka kvaliteten. Mot denna bakgrund skulle jag vilja be Bengt Gustafsson att kommentera något om den här processen. Spelet mellan politiker och försvarsledning.

Bengt Gustafsson:

Jag börjar att anknyta till bilden. I och med 70-talets början och den politik som den nya konstellationen Palme och Sträng började föra, så steg kostnaderna dramatiskt i den offentliga sektorn. Det är detta som Sverige fortfarande lider av idag. Hur man ska hantera detta i framtiden, det vet inte jag, men vi ser att vi betalar ut mer och mer i direkta och inte minst indirekta skatter, och det kommer mindre och mindre igen utav vård och omsorg och allting som ska produceras.

Jag kan nämna då att FU 88, som delvis gjordes av en konsultfirma, McKinsey, visade att kostnaden för personal i försvarsmakten – trots alla besparingar – från 1972 till 1989 hade stigit med 5 miljarder per år. Vi hade då på 1970-taler skurit ner på grundutbildningens längd, till i slutet på 1980-talet ställt in nästan alla repövningar, lagt ner en del regementen och avvecklat främst civil personal. Och vad berodde detta på? Jo, det berodde på beslut i riksdagen, som inte har med försvarspolitiken att göra utan allmänna beslut om hur bra vi människor ska ha det. Positiva beslut men de får de här konsekvenserna. Och för oss märktes det väldigt tydligt i försämrad ekonomi Detta också eftersom den kvalificerade organisationsbestämmande materielen under motsvarande tid steg med i genomsnitt 5 procent per år (det var ju därför vi tidigare haft tillägg för teknisk fördyring) och byggnader i Sverige under samma period steg med 1 procent mer än konsumentprisindex om året. När vi fick fram de här siffrorna gick jag faktiskt förbi min egen minister upp till finansministern, vilket myndighetschefen egentligen inte får. Men jag gick upp till Kjell-Olof Feldt och visade resultatet av det som McKinsey hade fått fram. För man kunde se att detta skulle inte gå för någon del av den offentliga sektorn i längden.

Bengt Wallerfelt:

Får jag fråga, de här 5 miljarderna, var de per år eller var det kumulativt?

Bengt Gustafsson:

Det var totalbeloppet för personal (anställda och värnpliktiga) per budgetår. Men jag kommer inte ihåg nu hur mycket vi hade dragit ner tjänstgöringsdagar för värnpliktiga, hur mycket personal vi hade avvecklat. Det var ju mest civila i början. Men allt det där står i FU 88.

Så vill jag återkomma till det här med fredsorganisationen. Jag var chef för arméstabens planeringsavdelning vid tiden för den av Zickerman nämnda utredningen på 1970-talet. Åke Lundin, chef för utbildningsavdelningen, och jag bearbetade den och jag har också senare funderat över en sådan lösning. Problemet är att politiker inte är beredda att fatta så långsiktiga beslut. Jag menar, jag har vid slutet av 1970-talet en plan på hur försvarets fredsorganisation ska se ut år 2000. Ett sådant beslut kan man aldrig få. Det är det ena. Men det andra är, det kommer aldrig att kunna genomföras, även om det är beslutat, därför att politiken har ett eget liv bredvid sakfrågorna som har mycket att göra med vilka personer som just nu har inflytande, vilket parti, hur känner de varandra, hur kan man bibehålla makten, så att säga, genom olika konstellationer, genom olika löften? Särskilt när det gäller en sådan sak som fredsorganisationen som direkt syns så att säga. Att man saknar drivmedel eller ammunition, det syns inte på samma sätt i samhället. Men när man lägger ner ett regemente, då blir det ett jävla liv.

Och det har varit ett problem. På 1960-talet kunde man genomföra de långsiktiga besluten. Då använde man pengarna effektivast. Helge Gard sa att man har 2-3 generationer materiel vid varje tillfälle. Och den materielen kompletterar ju varandra. Och passar den då inte ihop, varken till sin kvalitet så att säga, eller till sitt antal för en bestämd organisation, då har man ju kanske kastat ut pengar i onödan på en del saker. Och när det gäller fredsorganisationen, särskilt där, kan ju nästa riksdag kullkasta hela grunden för det som jag byggde med mitt förslag på vid förra försvarsbeslutet. Därför att en helt annan fråga som har att göra med hur man ska kunna komma till beslut över huvud taget, är det vem som bestämmer vilket regemente, vilken flottilj som läggs ner.

Vi trodde ju t ex aldrig att Karlsborgsflottiljen skulle kunna läggas ner. Lars-Erik Englund vågade aldrig lägga fram något förslag. Så blev istället Norrköping, vid det tillfället, som flygvapenchefen föreslog. Senare tog man ju ändå Karlsborg på politiskt initiativ.

Det andra är att det är väldigt sällan man får tillfälle att diskutera med de politiker som är med i beslutsapparaten, bortsett ifrån försvarsministern som man ju träffar ofta. Men att verkligen diskutera stora frågor blir aldrig av, utan det blir i regel det som är intressant eller något som berör riksdagsmannen från Karls-

krona eller Strängnäs eller vad det nu är som diskuteras. Vilken industri ligger där eller vilken miloverkstad o s v.

Jag har en gång lyckats att samla riksdagens försvarsutskott till den s k "spelhålan" på FOA. Och verkligen fått visa vårt krigsspel. Hur kom man fram till det här behovet av stridskrafter, som Sven-Olof frågade om? Det var ju det som vi sysslade med. Tillfället fördärvades av Nils Gyldén[14] som från departementet bestämde detaljinnehållet och själv förbrukade huvuddelen av tiden. Så en timme på åtta år kunde jag över huvud taget gå in i detaljer i ett krigsspel. Och jag måste erkänna, jag har varit på många föredragningar i riksdagens försvarsutskott. Jag kan inte minnas något år som jag gått därifrån och sagt till mig själv; "Vad skönt! Nu har de äntligen läst åtminstone missivet i programplanen." Så kan man uppleva det. Jag vet inte hur de andra samhällssektorerna har det.

Carl Björeman

Påtalade du detta missförhållande för statsministern?

Bengt Gustafsson:

Ja, det påtalades andra missförhållanden också. Jag kan nämna andra. Jag fick inte, förrän Carl Bildt tillträdde som statsminister, någon gång något svar på eller någon inriktning t ex av försvarets underrättelsetjänst. Vi var varje år och fördrog U-båtskränkningarna: ingen feed-back. Ingen inriktning för nästa år. Vi hade ju något som hette totalförsvarets chefsnämnd på den tiden och försvarsrådet. Försvarsrådet började sammanträde igen under min tid. Det hade det inte gjort på några år. Och där var vi då ifrån alla säkerhetsmyndigheterna, så att säga, cheferna var närvarande, föredrog hur man uppfattade läget osv. Aldrig någon feed-back. Så man kände ofta att man verkade i ett tomrum. Jag gick en gång igenom och begärde handgripligen feed-back när det gällde U-båtskränkningarna. Då reste sig försvarsministern upp inför de andra ministrarna och skällde ut mig för att jag vågade ställa en sådan fråga utan att ha förelagt den för honom i förväg.

Olof Santesson:

Jag har ju själv hört dig Bengt Gustafsson prata om relationerna med politiker, och sanningen är ju den att du var ju inte heller särskilt intresserad att få in dem i allt som gällde hur du skulle använda dina militära förband. Den där schismen eller sprickan mellan politikerna och militären är av gammalt datum. Politikerna har

14 Vid detta tillfälle chef för Sekretariatet för Säkerhetspolitik och Långtidsplanering (SSLP) vid försvarsdepartementet.

inte velat veta, det håller jag med om, hur kriget skulle föras. Men militären har inte heller velat att politikerna ska ha insyn

Bengt Gustafsson:

Men jag ville verkligen!

Olof Santesson:

Nej, du har ju fört andra resonemang vid tillfällen där jag varit med. Jag tycker att det är ett klassiskt problem, att politikerna har sagt: nu är det fred, och det sköter vi. När det blir krig då är det militären som ska sköta det. Och det har ni, tycker jag, i viss mån accepterat.

Bo Hugemark:

Men det finns ju ett mellanstadium här och det är det mellanstadium som låg före 1968 som Claës Skoglund tar upp här. Då det fanns en form av målsättning som var relativt konkret. Avvärja i en riktning o s v, som då försvinner och ersätts utav en mera allmänt hållen målsättning, och frågan är; har det gjorts några försök av dig eller dina föregångare att få någon form av mer konkret styrning av, inte hur kriget ska föras, men vad det går ut på?

Bengt Gustafsson:

När jag skulle tillträda jobbet som ÖB så satte jag mig ner och skrev ett bedömande helt enkelt på 100-150 sidor. Jag råkade i den vändan ha lärt känna Sten Andersson[15]. Jag lämnade detta till honom och bad honom läsa det och ge mig synpunkter på det. Och det var alltså om hotet, kan man säga, Sovjetunionen, NATO, kopplingarna vid Nordkalotten och allt som påverkade. Jag vet inte om han har läst den. Jag fick i alla fall inga synpunkter, det var OK. Det var bra. Allting var bra.

En annan gång hade vi ett möte kring ubåtskränkningarna med Pierre Schori m fl. Han yttrade inte ett ord på 2 ° timme. Det var flera ifrån regeringskansliet och flera av marinens folk. Så när vi gick därifrån drog jag in honom i ett rum bredvid och frågade honom "vad fan håller du på med? Du har inte sagt ett ljud. Jag vill träffa dig. Jag vet inte vad du tycker, vad du tänker". Han bjöd på lunch på Grands veranda. Då höll han med hela tiden om min beskrivning. Men jag märkte att han handlade inte efter vad han sagt.

Sven-Olof Olson:

Frågan om målsättning och resurser har nu ständigt varit aktuell. Enligt min me-

15 Utrikesminister 1986–1991

ning har det många gånger varit så att i våra utredningar har vi arbetat ända tills vi finslipat med tre-nollans sandpapper och verkligen velat komma fram med argument. Och när vi lagt fram detta så har jag ofta upplevt att besluten fattats, inte med rasp utan med yxhugg. Det vill säga att vi har arbetat ungefär som om vi satt helt oberoende vid sidan av, med en precision som inte alls utnyttjats. Och det är naturligtvis både en oerhörd besvikelse och en källa till att fråga sig, hur kan ett sådant samarbete fungera? Fungerar det rätt?

Då är det enligt min mening ibland på det sättet att försvarsmakten ofta har svarat, att vi måste få en avstämning emellan målsättning och resurser. Personligen har jag varnat för detta, att överdriva det. Orsaken är att vi har alltid fått uppleva att när den frågan kommit upp så har resultatet nästan genomgående blivit att man har sänkt eller ändrat på målsättningen. När man då har sagt att detta är viktigt, tystnar försvaret och säger att då är vi alltså nöjda.

Under mitten av 60-talet fanns en bild som somliga erinrar sig. Det var en skjutbana. Skyttarna låg och gav eld och sedan säger då skytteledaren; "Du bommar" Och då säger dom; "Sänk tavlan". Och det är ungefär som det har varit. Alltså man ändrar hela tiden på målsättningen. Min uppfattning är att man ska ta detta som utgångspunkt. Att eftersom försvaret aldrig har varit självmarkerande, vi har ju aldrig kommit i den situationen. Till skillnad från de flesta andra huvudtitlar på stadsbudgeten. Vi måste ständigt vänja oss vi att vara kravställare, inte avstämmare.

När vi stämt av har politiker alltid sagt att nu är det så bra att nu kan vi ta lite till av försvaret. Tills man har en ny obalans. Då säger man: "Nu måste vi avstämma med målsättning och resurser", och sedan är man där igen.

Förut hade, enligt min mening, försvarsmakten en friare ställning för att också ha en uppfattning om vad målsättningen borde vara. I dag säger man nästan genomgående; " Det där är en sak som ni militärer inte ska bry er om. Det är en sak för politikerna". Och det är det naturligtvis, men den första satsen att vi inte ska bry oss om måste ju vara fel. Som fackmän har vi en uppfattning. Dessutom en fri vilja som inte glider. Att ha en uppfattning även vad målsättningen borde vara.

Enligt min mening är det alltså en för passiv anpassning att avstämma enbart målsättning och resurser och därmed vara nöjd. Vi måste också mera kraftfullt diskutera: Vad är verklig målsättning? Får vi de resurser som vi behöver till den målsättning som enligt vår mening skall vara rådande? På senare tid finns det brutala exempel på hur man har gått fullkomligt mot allt förnuft. Missförstå mig inte och tro att jag är part i målet, men jag vill ta nedläggningen av F16, som jag tror att alla kan hålla med om var fullkomligt huvudlös. Lämna hela Mellansverige tomt. Där alla var ense. Inget pekade på att det skulle läggas ned. Och ändå blev det ett fullkomligt yxhugg, på för oss oförklarliga grunder.

Carl Björeman:

Det där är ju alldeles riktigt. Försvarsfrågan kan definieras som en anpassning

mellan förefintliga krav och förefintliga resurser. Och det är naturligtvis statsmakternas sak att göra denna anpassning. Men då krävs det att någon klarar ut vilka de militära kraven är som kan vägas emot andra samhällskrav. Och det är det som har felat, egentligen, sedan Helge Jungs tid.

Sven-Olof Olson:

Får jag göra ett kort tillägg. Det har ju också blivit, och det är inte någon personanmärkning, kutym att vi har rekryterat försvarets ledning från den som suttit i knä på försvarsministern, som hans närmaste man. Och det är självklart, enligt min mening, att detta inte skapar den rätta grunden för en fullkomlig frihet att sedan argumentera. Inte när du redan i fyra år har suttit i den organisation mot vilken du ska föra debatten som kravställare.

Claës Skoglund:

Ja nu är vi inne på väsentligheter här. Målsättningen, ett hemskt ord, uppgiften heter det egentligen, den har hela tiden, med ett undantag varit, hela landet skall försvaras. Men inför 1958 så blev det annorlunda. Vad berodde det på? Jo, den här gruppen som var experter i 1955 års försvarsberedning, drev detta stenhårt under Sam Myhrmans befäl. Och när vi kom till frågan att försvara övre Norrland så klistrade vi ihop en jättekarta i skala 1:100.000. Och så sa vi: " Det är sex genomgående vägar. På varje väg kan gå en rysk division i första echelongen. Enligt mycket grova beräkningar krävs det en tredjedel av den styrkan för att stoppa den här divisionen, alltså en brigad på varje väg, summa sex brigader. Och så kanske det behövas några reserver också". Vi plockade bort två brigader. Vad blev följden? Jo, nu måste man plocka bataljoner från de orörda brigaderna och fylla på, på den oförsvarade vägen. Och då håller inte en mot tre längre.

Så enkla metoder hade vi, och det måste politikerna acceptera och följden blev 1958 års försvarsbeslut. Det dröjde ju länge innan det verkade; krigsorganisationen släpar ju alltid lite efter. Utan först i kungabrev, juni 1964, så kom det: Avvärjning i en riktning, fördröjning i den andra riktningen. Men det var enda gången och det var ju obehagligt för de fega politikerna. För det talade ju om för svenska folket att det kanske inte passade ihop här överallt utan då strök man det 1968. Så var det. Men en gång lyckades vi med dessa mycket enkla metoder, 1957 på våren.

Björn Zickerman:

Uppgiften är en sak som skall lösas, mål är någonting eftersträvansvärt. Jag tycker inte om ordet målsättning men *mål*. Men problemet med mål det är hur man skall mäta måluppfyllelsen. Låt oss säga att vi skall avvärja en invasion mot Milo Syd. Det måste alltså åstadkommas en viss stridseffekt på bataljoner, på brigader och på fördelningar som måste kunna utmynna i någon form av operativ effekt. Som

måste kunna ge svar: OK, vi klarar alltså dels att ta emot denna invasion, att möta den, hejda den och slå tillbaka den ut i havet och det tar så och så många dygn. Men hur bär vi oss åt för att mäta det? Alltså alla som pratar om mål med civila administratörer de vill ha reda på hur man mäter målet. Hur mäter vi stridseffekten? Hur mäter vi den operativa effekten? Och det är detta jag tycker att vi ständigt misslyckas med.

Claës Skoglund:

Inte 1958.

Bo Hugemark:

Men det berodde på att det var en så enkel och handfast metod så att det är svårt att hitta angreppspunkter på den. Om man går in och gör datamodeller och krigsspel, då kan man alltid ifrågasätta input i modellen.

Björn Zickerman:

1958 så hade vi *inte* en organisation där vi kunde lösa uppgifterna. Den fick vi i början på 70-talet. 1958 så skapade vi de sex pansarbrigaderna (org 63) och i början av 1970-talet var de färdigutbildade.

Claës Skoglund:

Men det är ju det jag säger.

Björn Zickerman:

Uppgiften ställdes då, men den löstes inte förrän organisation var färdigutbildad. Färdigskapad med materiel m m, och det skedde någon gång på 70-talet.

Claës Skoglund:

Ja visst. Vem har sagt någonting annat!

Björn Zickerman:

Du sa 1958.

Claës Skoglund:

Nej, då fattades beslutet.

Björn Zickerman:

Ja men då är vi överens. Alltså lösningen kommer minst tio år senare. Regelmässigt.

Carl Björeman:

Det är inte så konstigt att det blir yxhugg istället för finlir enligt Sven-Olof Olson. Förre ÖB Bengt Gustafsson, nyss närvarande, har skrivit en ganska sannfärdig skildring i Gula Tidskriften om detta. Det viktiga var att hålla försvarsanslagen uppe. Det hade Stig Synnergren lärt honom. Det som höll försvarsanslagen uppe under 70-talet var värnpliktslagen och den svenska försvarsindustrin. Så länge vi hade Karlskronavarvet, Saab, flygindustrin och värnpliktslagen så gick det inte för politikerna att sänka anslagen. Försvarsanslagen hölls nog uppe men detta medförde fruktansvärd obalans mellan olika funktioner. Och det lämnade man alltså över till politiker att göra, de där huggen. I stället för att på strategisk grund klara ut vad behövs det, hur ska vi försvara detta i stora drag? Det är en förklaring till att det har gått som det har gått.

Bo Hugemark:

Det finns i alla försvarsgrenar uppenbarligen det som man kallar "Marinkalendereffekten". Där man skaffar sig en viss grundkvantitet, plattformar, och sedan får det här med beväpningen, kvaliteten, vänta. Vi hade robotbåtar utan robotar, vi har haft flyg utan erforderliga motmedel och jaktrobotar. Vi har haft brigader som inte har haft den erforderliga kvaliteten för strid. Så att det här är ett ganska genomgående fenomen, så vitt jag kan förstå.

Arvid Cronenberg:

Beträffande den här motsättningen emellan djupförsvar och ytförsvar å ena sidan och skalförsvar å den andra: det är väl ingen hemlighet att djup- och ytförsvaret har varit arméns sak och skalförsvaret har framförallt flottan och flyget varit förespråkare för. Politikerna, som är anslagsbeviljande, har av vissa skäl hållit sig till skalförsvaret.

Bengt Gustafsson har påpekat att alla våra stora befolkningscentra är belägna vid våra kuster, dvs regioner som har varit presumtiva invasionsområden. Självklart så finner politiker det obehagligt att säga: "Dessa områden måste evakueras. Här ska vi slåss". Och då uppstår den här önskedrömmen att man ska kunna slå fienden innan han på något sätt penetrerar det civila samhället. Operativt borde rimligen ett djupförsvar i Norrland kunna tillämpas. Men så kommer man till Sydsverige och Skåneproblemet. Ett djupförsvar i Sydsverige skulle ofrånkomligen komma att ha sin bas i Småländska höglandet, så vitt jag förstår. Och det skulle alltså innebära att den stora, befolkningsrika Skåneregionen skulle evakueras och tillfälligt uppges.

Men vilken politiker är beredd att gå i spetsen för en idé av det slaget? Det jag skulle vilja veta är, hur har man inom armén erfarit trycket från politikerhåll? Det gäller ju ändå anslag. Det är ju ändå skalförsvaret som har varit det mest lockande

för politikerna. Hur har man inom armén påverkats av detta, när det gäller att lyfta fram sina egna aspekter på strategiska, operativa lösningar? Alltså, när det gäller valet av strategisk princip, hur starkt var trycket ifrån politikerna?

Gustaf Welin:

Det finns ju tre före detta militärbefälhavare i Södra militärområdet här. Jag kan bara tala för mig själv, men jag har för det första inte uppfattat att skalförsvaret var en angelägenhet för marin- och flygvapnet. Det var i allra högsta grad en angelägenhet för det samlade försvaret i Skåne; för armén för att kunna slå den angripare som, förhoppningsvis efter flygets och marinens insatser, ganska skakad försökte landstiga vid kusten. Det gällde att utnyttja detta stora svaghetstillstånd för angriparen och slå honom innan han fått fast fot och bildat ett starkt brohuvud. Det var från militär synpunkt ett rationellt sätt att resonera. Jag har aldrig känt något politiskt tryck att det skulle vara på det viset.

Bertil Wennerholm:

Jag vill återkomma till jaktförsvaret. Det är till sin natur ett ytförsvar och prioriterades upp starkt under åren efter andra världskriget. Visserligen tar man upp striden kustnära, men sedan är det fråga om att under hela motståndarens inflygningsprocess försöka att bli av med honom d v s skjuta ner honom. Och detta sker över hela ytan. I 1948 års försvarsbeslut, som är väldigt explicit på den här punkten, har man en prioritering av flygstridskrafternas uppgifter. Där står det mycket tydligt att den första uppgiften är att jaktförsvara "områden inom vilka förband ur de olika försvarsgrenarna utförde särskilt betydelsefulla operationer". Som andra punkt har man insatser i invasionsförsvaret, dvs i praktiken till sjöss eller interdiction, som det kallas i dag, till lands. Och först som tredje uppgift kommer hemortsförsvaret. Senare försvarsbeslut är inte lika tydliga på den här punkten, men det kan vara nyttigt att ha 1948 års formuleringar i åtanke. Vi diskuterade ju på förmiddagen just flygskyddet av markstridskrafter, och det fanns alltså en tydlig uppgift där.

Carl Björeman:

Det är intressant detta vad gäller Milo Syd. Men man måste nog gå tillbaka lite grand här. Redan 1946-1947 i det här strategiska bedömandet som Helge Jung gjorde behandlade man de tre fallen. Man kom fram till att i Syd och i Norr så måste man ha en krigsplanläggning. Men, när det gällde Östra Mellansverige så behövde man enbart studera. Därför att det saknades resurser på andra sidan. Vad hände sedan? Jo, i Milo Syd där gick man hårt in för, som jag tolkar 1948 års försvarsbeslut och regeringen, en defensiv strategi med avgörande vid kusten. Best Taktik som det hette. *Bestämmelser för striden och taktiken i I. milo.* Det

var koncentration av all eld inom alla försvarsgrenar till enmeterslinjen utanför stranden där ryssen skulle stiga iland. Och så byggdes det upp.

Det hade en del förutsättningar som man kan diskutera. Man grupperade infanteribrigader nere vid kusten. Det krävde fem veckors fältarbeten för att de över huvud taget skulle överleva. Och det krävde att regeringen fattade beslut om mobilisering någon vecka före dessa fem veckors fältarbeten. Men bortsett från det. Detta blev en krigsplanläggning som var ett utomordentligt stöd för att utbilda förbanden. Varenda karl, praktiskt taget, inom I. Milos krigsorganisation visste vad han skulle göra. Men i princip så var det utmärkt. Ur den synpunkten. Och trycket från politikerna, ja Hörjel[16], då var han politiker? Det kan hända att han inte var. Han var ämbetsman, men han fångade upp de politiska frågorna. Han var förtjust i detta. För då slapp han utrymma så mycket som han skulle ha gjort om striden skulle ha förts uppe i Göingeskogarna och så vidare. Förfärliga saker. Det var det. Sedan i Övre Norrland, där slogs man på sitt eget sätt.

Sedan kommer 1962 års, enligt min mening förödande, krigsplanläggning. Orealistisk. Då gör man om 2C:s studiealternativ till 2Ö. Och då skulle brigaderna kunna kastas ifrån Syd till Östra Mellansverige, vilket också betyder Sundsvallsområdet. Då skulle I 12-brigader och I 17-brigader dels kunna slåss vid kusten i Skåne, dels i Sundsvall. Och det var då krigsplanläggningen fadade ut så att säga. Tidigare så kunde man ha den som grund för utbildning. Östra Mellansverige jämställdes alltså med Skåne, det skulle komma ett storanfall där. Ungefär i samma storlek som i Skåne. Och det byggde på vad man sa hela tiden då: ryssarna bygger tonnage inne i flodmynningar o s v, sedan kommer de. Enligt min mening helt orealistiskt att förutsätta. Östra Mellansverige måste naturligtvis försvaras men på ett annat sätt. Jag var med när vi gjorde första planen i Milo Ö, Strängnäs. Och det var en följd utav detta med 1962 års ÖB-order. Då var det Gävlebukten som gällde, och det var Vikbolandet. Men Stockholm betraktades, skulle jag vilja säga, som att där ska man väl inte slåss. Det är ju inte enligt reglerna och förresten skulle ju regeringen sticka iväg därifrån

Man ägnade alltså det överraskande anfallet, som ju kunde vara aktuellt och det fanns det resurser för, mycket litet intresse då. Och det innebär att de här förbanden fick alldeles för många uppgifter att utbilda sig för och därför utbildades de för det som man på låg nivå tyckte var bäst och enklast. Och inte övade man fördröjningsstrid. Därför att det är svårarrangerat. Det är mycket enklare att anfalla mot kusten. Jag vet inte om det var svar på frågan?

Arvid Cronenberg:

Det är ingen tvekan om att skalförsvaret är det populära försvaret bland politiker.

---

16 Nils Hörjel, landshövding i Malmöhus län och civilbefälhavare i civo S 1973–1984.

För civila ändamål. Det är ingen tvekan om detta. Men jag frågar mig, denna beredvillighet från arméledningens sida att även satsa på ett skalförsvar som, om jag uppfattat dig Carl Björeman rätt, är i många stycken orealistiskt. Lika väl så satsade ni på det. Och är detta en form av kanske omedvetet tryck, ni kanske känner att skalförsvaret, det är det som är populärt. Det är det som ger anslag. Flottan och flyget är mera med i tiden.

Bo Hugemark:

Bara en kommentar. Frågan är om det är så orealistiskt. Vad du glömmer nu är att armén ju inte har fungerat som en krigsplanläggande, operativ instans utan armén är en del av ett operativt sammanhang, och vi har hela tiden utgått ifrån det som Gustaf Welin tog upp: att det förmodligen är sargade förband som kommer iland som har tillfogats förluster. Och jag vet att Bengt Wallerfelt kan ha ytterligare synpunkter på att fienden kanske inte var så stark som vi föreställer oss. Det är dumt att inte ta chansen att slå fienden vid kusten. Att inte ha det som grundplan. Det är ett sätt att se på det. Ett annat sätt att se på det är att man ska utgå ifrån det värsta men kunna ta chansen. Frågan är vilket som är svårast.

Claës Skoglund:

Det där med skalförsvar det accepterades aldrig av den militära ledningen. Utan det var så, och det var de överens om, den gemensamma grundsynen, att det skulle vara ett djupförsvar som började vid baltiska kusten med ubåtar och attackflyg osv. Och så skulle man försöka hejda fienden i anslutning till gräns och kust. Om inte det lyckades så skulle man fördröja bakåt, ända bort till passet mellan Vänern och Vättern.

Så var det i teorin, och det intressanta är att Nils Sköld som ju verkligen försökte tänka både säkerhetspolitiskt, strategiskt, operativt och tekniskt, som vi talat om tidigare, han försökte lära upp det statsbärande partiet i detta. Det första försöket som han gjorde var 1968, och det lyckades inget vidare. 1972 kom det fram lite mer i försvarsutredningens betänkande och försvarsbeslutet som var likalydande. Det var då det sades att man skulle ha lite mindre högtstående tekniska system i stor omfattning hellre än mycket högt kvalificerade system som då av ekonomiska skäl måste bli av mer begränsad omfattning. Och det som låg bakom var ju det statsbärande partiet, det var det som bestämde hela tiden.

Alltsedan Per Edvin Sköld i sitt riksdagstal, före tillsättande av 1945 års försvarskommitté sa: "Vad som helst. Alla ska utbildas". Sossarna tog alltså helt avsteg ifrån den gamla kategoriklyvningen från 1920- och 1930-talet. Och det har de ju faktiskt konsekvent drivit ända tills dags datum – med alla undantag naturligtvis. Men sedan var det frågan om att förverkliga dessa tankar som Nils Sköld

födde och lyckades lära upp Sven Andersson[17], Karl Fritiofsson[18] och Olhede[19] på. Det skulle ha inneburit en viss förskjutning till markstridskrafterna. Men det skedde inte utan det var påsplanering och påsplanering hela tiden efter 1958. Då skedde verkligen en avvägning mellan två system, attackflyg – jagare. Men sedan bara påsplanering, därför att ingen ÖB mäktade att flytta över anslag från den ena försvarsgrenen till den andra. Det gällde att vara överens. Frid och fröjd. Och så blev det som det blev. Så var det.

Björn Zickerman:

Jag håller helt med Claës Skoglund om att det skall vara ett djupförsvar. Det yttersta syftet med djupförsvaret var dels kraftsamling till gräns och kust, dels att bevara "hangarfartyget Götaland" så att man kunde få bistånd utifrån. Alltså den centrala delen av Sverige, med Göteborgs marina baser på västkusten och flygbaser i Västergötland. Det måste bevaras till varje pris så att man kunde få in hjälp utifrån. Yttersta syftet med djupförsvaret det var att vi skulle få tid för att få hjälp utifrån.

Sen måste jag säga att den del som du, Arvid Cronenberg, kallar för skalförsvar, d v s den yttre delen utav djupförsvaret, är jag mycket positiv till. Då förväntade jag mig att attackeskadern hundraprocentigt skulle sättas in och i stort sett vara utplånad innan armén över huvud taget besvärade sig med att ta emot fienden. Sjöstridskrafter skulle ha satts in till hundra procent innan jag behövde sätta in mina pansarbrigader mot kusten. Fienden skulle vara södertrasad så mycket som möjligt. Och bäst för mig då var att jag över huvud taget inte behövt sättas in. Utan att markstridskrafterna överlevde. Att det inte blev någon invasion.

Och när det gäller luftförsvaret så har jag utav många politiker tillfrågats om vad jag anser. Luftförsvaret är en absolut nödvändighet. För vi kan inte operera på marken utan att ha ett rimligt luftförsvar säkerställt. Och jag måste säga, jag började i den integrerade staben 1966 i Milo Syd med mark-, sjö- och luft och alltihopa samlat i en operationsledning. Och det var ett utmärkt, förnämligt samarbete. Vi var helt överens om hur saker och ting skulle skötas. Mycket positivt och bra.

Bo Hugemark:

Noterar med tillfredställelse, Björn Zickerman, att du nu drar en lans för det operativa sammanhanget som du från början tyckte tog för stor plats här. Det är viktigt det du säger här hur luftförsvaret möjliggör för arméförbanden att verka. Och vice versa att det försvar som man har på landbacken tvingar fram fiendens

---

17 Försvarsminister 1957–1973

18 Statssekreterare i försvarsdepartementet 1958–1967

19 Sven-Göran Olhede, statssekreterare i försvarsdepartementet 1966–1969 (t f 1966)

kraftsamling som gör honom sårbar, tvingar fram tidsödande förbekämpning o s v. Det är viktigt att dessa sammanhang kommer fram när man sedan börjar djupforska i det här ämnet.

Carl Björeman:

Arvid Cronenberg säger här att det här skalförsvaret var populärt hos politikerna och det syns ju i 1948 års försvarsbeslut, "fasta foten"[20] o s v. Men det fanns ett ställe till där det var populärt och det var inom armén. Framför allt i södra Sverige. Jan Wickbom, denna ödemarkskrigare på slutet[21], var då löjtnant på Kronobergs regemente. Han prisade denna "Bästa taktiken" för då visste hans förband precis vad de skulle göra när de kom ner i Skåne.

De här som talade om fördröjningsstrid, de var ju i staberna. Och det hade bara ett uppehåll, nämligen ÖB 62, där anslöt man sig fullt och fast till skalförsvaret, om man uttrycker det populärt. Men sedan kom det tillbaka när Synnergren fick med saken att göra. Men då var resurserna för att göra "både – och" om möjligt mindre än på 1950-talet när Claës Skoglund och han skrev *Både – och.*

Bengt Wallerfelt:

Får jag göra ett viktigt inlägg, eftersom det sitter fyra f d militärbefälhavare här? Hela krigsanläggningen bygger på tre uttalade och en icke uttalad förutsättning. Nämligen att det är A-mob, att mobiliseringstiderna innehålls och att transporterna är ostörda. Och så det viktigaste, nämligen att regeringen anbefaller A-mob i tid. Annars så blir det ingen avvärjningsstrid vid kust.

Och nu är min fråga, eftersom det här inte står att återfinna i några papper, bortsett från ett papper som jag fått av Carl Björeman. Det var väl generalen Göransson som skrev. Där funderar han på vad han ska göra om han tvingas att ta upp avvärjningsstriden i Skåne vid Smålandsgränsen. Och min fråga till militärbefälhavarna är, diskuterade ni det här sinsemellan? Satte ni ned någonting på papper och diskuterades det här i militärledningen? För om man ser på andra världskriget så säger ÖB att det anbefalldes aldrig mobilisering i tid och aldrig tillräckligt i de situationer som uppstod. Om sedan det berodde på ÖB själv och hans underlag eller om det berodde på regeringen kan inte jag avgöra.

Carl Björeman:

Jag var inte riktigt färdig ännu. Det här med "Bästa taktiken" skapades av Viking

---

20 Syftar på uttrycket att fienden skulle "hindras få fast fot på vårt territorium."

21 Överste 1.gr Jan Wickbom blev med tiden befälhavare Fo 67 (Kalix).

Tamm[22] och Ove Ljung[23]. Och det var klara verba så att säga. De som först upptäckte att det var vissa svagheter var vissa lärare på krigshögskolan, däribland Claës Skoglund som kritiserade detta, under och efter stabstjänstövningar (Inpass Skoglund: Fältövningarna!). Men det fick de inget gehör för hos greve Ehrensvärd som var arméchef.

Men sedan 1961 fick vi en ny militärbefälhavare nämligen Curt Göransson. Han såg omedelbart svagheterna. Han har i ett brev som han skrivit till mig sagt att han gjorde två saker. Han ordnade, sedan han blivit arméchef ett krigsspel för att påvisa svagheterna i det här. Troendes att det skulle ha någon effekt, att man skulle tänka om. Så skedde inte. Sen lade han upp AFÖ 64 på det sättet att det var alls icke mobilisering anbefalld. Utan Ahnfeldt[24] som skulle erövra Åhus så småningom, han startade uppe i Viskans dalgång och fick gå över alla åar ner till Skåne. Och det var så långt ifrån "bästa taktiken" som man kunde komma. Och så trodde Göransson att han skulle få andra tankar igenom. Han hade nämligen åkt runt med Nils Österlund[25] och rekognoserat. Hur såg det ut egentligen i Skåne? Jo, det fanns ju utmärkta framryckningsmöjligheter för fienden som hade kommit i land långt upp i Göingebygden. "Men detta höll jag för mig själv och ändrade inte krigsplanläggningen". För det är inte lätt gjort. Det var nämligen så att "Bästa taktiken" var fortfarande populär när jag hade nöjet att vara stabschef åt Sven-Olof Olson 1980.

Och det var egentligen inte förrän Gustaf Welin blev militärbefälhavare som det blev någon realitet, i en annan lite flexiblare krigsplanläggning. Stämmer det Gustaf?

Gustaf Welin:

Sure. Ja.

Det är klart, Bengt Wallerfelt, att den uppladdning på andra sidan Östersjön som skulle föregå en större invasion, den borde verkligen ha föranlett våra politiker att anbefalla beredskaphöjningar. Men även smärre höjningar var förberedda. Vi hade nämligen infört beredskapsalternativ Mindre och Större, som också borde ha en krigsavhållande effekt. Beredskapsalternativ Mindre avpassades så att det skulle vara lätt att svälja för politiker. Alternativet krävde inga fullmaktslagar. Förbanden hade mycket korta mobtider och kunde snabbt inkallas via radio. Det omfattade en styrka motsvarande en årsklass. I alternativet ingick nyckelförband i flygvapnet, attackeskadern, sjöstridskrafter, kustartilleriförband, värnförband för försvar av hamnar och flygfält och vissa rörliga arméförband.

---

22 Militärbefälhavare i I. Milo 1953–1961

23 Stabschef i I.milbefstaben 1957–1959

24 Sigmund Ahnfeldt var vid tillfället regementschef på I 15 och deltog som brigadchef i AFÖ 64.

25 Chef sektion I i I.milbefstaben 1962–1965

Och om dessa kom på plats så gick det knappast för fienden att göra ett överraskande anfall med smärre resurser. Förhoppningsvis stannade han då upp och förberedde ökade insatser. Då hade vi beredskapsalternativ Större som nästa steg. Det omfattatade flera förband men var ändå långt ifrån A-mob. Det borde tvinga upp angriparen till att förbereda insättande av ytterligare resurser. Om angriparen fortsatte sina förberedelser måste i nästa steg A-mob komma.

Visst fanns det svagheter i detta, men det var inte A-mob som var första svaret på beredskapshöjningar. Noggranna förberedelser var gjorda för selektiva beredskapshöjningar.

Robert Lugn:

Det är klart att man kom till den slutsatsen att mobilisering skulle sannolikt, av politiska skäl, ske mycket sent. Och det fanns en drive ifrån arméledningens sida att ifrågasätta, den här "Best taktik", den lineartaktik som förekom där, som hade väldigt stora fördelar. Men man började då att ifrågasätta den, och jag kommer ihåg, man ifrågasatte då MB:s planering – det var Viking Tamms – och hade en del fältövningar som hade ett helt annat läge. Där man helt enkelt inte var mobiliserad. Vi fick ta upp striden längre norr ut och slå ner söder över. Men man ska komma ihåg i det här sammanhanget i alla fall att tre pansarbrigader mobiliserade i Skåne i sin helhet och hade korta mobiliseringstider. Det talade för att man skulle kunna organisera ett försvar ganska snabbt.

Likadant var det med lokalförsvaret som försvarade kuststräckorna och hamnarna. Där arbetade man också med att ge korta mobiliseringstider och en ganska hög eldkraft. Så helt nollställt var inte det hela.

Sen vad gäller strandförsvaret, alltså att man skulle få ett avgörande vid stranden, så kommer jag ihåg att som pansarbrigadchef i början på 70-talet, så var vi helt och fullt besjälade i det att vår stora dag för pansartrupperna, det var dag ett. Alltså då invasion inleddes skulle pansarbrigaderna, helst tre stycken i Skåne, ifrån utgångsställningar kanske någon halvmil eller mil längre in från kusten, rycka fram och slå fienden. Och kunde man inte slå fienden då, den första dagen, då blev läget kritiskt. Kanske att man fick fortsätta den andra dagen. Det var taktiken. Det var litet Balaklava över det hela.

Claës Skoglund:

Ja, "Bästa taktiken". Som sagt, de fyra fördelningsstabscheferna var inte med på det här. Viking Tamm for upp till Ehrensvärd och bad att få byta ut dem. Nej sa Ehrensvärd. Men vad låg bakom? Swedlund hade varit med om idén i ÖB 47, tidvinnande strategi. Och det drev han fortfarande. Men Viking Tamm som hade varit med i finska vinterkriget m m, han for upp till Swedlund och sa; "Bort det, det är livsfarligt". För så fort den enskilde soldaten eller generalen hör talas om fördröjningsoperationer så sticker allihopa bakåt. Och därför övertalade han

Swedlund, att behålla det här med den tidvinnande strategin i ett mycket begränsat centrum. Detta framgår med all önskvärd tydlighet av Ove Ljungs biografi över Viking Tamm.[26] Den är dubbelt så lång som den om Ehrenswärd. Det borde varit omvänt. Där står det klart och tydligt; "Viking Tamm stoppade utbildningen av armén även i fördröjningsoperationer".

Sedan 1973 då inte ens de anslag som var utlovade i 1972 års försvarsbeslut kom ÖB tillhanda, så anmälde ÖB till regeringen att nu måste han övergå till annan typ av försvar. Han syftade på fördröjningsoperationer. Och det berodde bl a på att medan vi haft 12 Lansen attackdivisioner, så sänktes de till 5 ° Viggen. Visserligen var varje Vigg bättre än varje Lans men det var fråga om 12 mot 5 °. Det vill säga, djupförsvaret till sjöss blev svagare. Det gällde ju även flottan. Och även så småningom armén. Då var det frågan om man skulle övergå till en annan form av fördröjningsoperationer.

Men fortfarande gällde djupförsvaret från Baltikum, nu var det 5 ° attackdivisioner och det var 15 U-båtar istället för 25. Det var svagare alltså. Och fortfarande gällde: var skall tyngdpunkten i djupförsvaret ligga? Ska det ligga vid gräns och kust, med risk att man blir slagen, förlorar i handlingsfriheten och förlorar i kriget, eller skulle man förskjuta tyngdpunkten längre in i landet. Och det menade Stig Synnergren och han försökte också till att börja med driva det. Jag blev militärbefälhavare Väst 1. oktober 1972 och det gick en månad, sedan kom han till mig och sa: "Fienden framrycker, närmar sig passet Vänern–Vättern i Tiveden. Du försvarar passet". Och Almgren hade en stor generalstabsfältövning 1973, fördröjningsoperationer från Skåne upp mot Göteborg och Jönköping. Men jag håller helt med Carl Björeman att det skedde ingen utbildning vare sig av brigadchefer eller deras förband i denna svåra fördröjningsoperation. Och det är mycket svårt.

Björn Zickerman:

Jag var med om den operativa planläggningen 1966 då hela 1. Milos operationsplanläggning ströks. Med stående order och *Best Taktik*, alltihopa försvann och ersattes med MB S operationsorder och stående order 1967. Vi hade ju grundalternativet med bl a tre pansarbrigader. Vi hade förstärkningsalternativet med bl a fyra pansarbrigader. Vi skapade i den planläggningen 13. fördelningen som pansarfördelning. Det var en fristående fördelningsstab och det innebar att där landstigningen skedde, den fördelningschefen vid kustfördelningen, fick sin pansarbrigad direkt. Sen återstod tre pansarbrigader. Chefen för den 13. fördelningen skulle leda dessa tre pansarbrigader till ett kraftsamlat anfall för att fullfölja anfallet. Hela det här med *Best taktik I. Milo*, det bara försvann. Det existerade inte.

---

26 Gunnar Artéus (red): *Svenska officersprofiler under 1900-talet*. Militärhögskolan & Axel Abrahamsons Förlag, Karlskrona 1996.

Jag vet inte, det har tydligen sedan skett en återgång till det gamla. Men 1966 togs det bort. Och det var under Sigge Ahnfelts tid som stabschef och under Stig Noréns tid som militärbefälhavare. Det förvånar mig att det har kommit tillbaka.[27]

Carl Björeman:

Det kan hända att *Best Taktik* försvann i det mäktiga operationsverk som herrarna utarbetade och som jag hade nöjet att ta hand om 1980. Men i människornas sinnen försvann det inte. Utan det gällde, det var fortfarande populärt på 80-talet. Det var den saken. Sedan har det kanske sitt intresse med olika utsagor om varför denna "Bästa taktik" kom till. Ove Ljung har sagt till mig att orsaken bl.a var den att när Viking Tamm for ner för att bli militärbefälhavare fick han av Swedlund,[28] Stora Bullret, följande ord på vägen; " Kom ihåg hur det gick i Normandie, släpp ingen djävul iland".

Det var ju så att före denna tidpunkt så hade det på stabsplanet skett stora övningar. Bl a i Ljungbyhed under ÖB:s ledning 1947 där man studerade försvarsoperationer i riktning Jönköping och Göteborg och om jag inte minns fel var det sagde Viking Tamm som fick uppgiften att lägga upp operationsplan emot Göteborg.

Bo Hugemark:

En liten verklighetsbeskrivning. Vi hade, 1970 tror jag att det var, en Milo/Civo Syd-övning. Då fanns det alltså en krigsplanläggning där det var ett dussintal infanteribrigader som hade uppgifter vid kusten. Det var tre fördelningar och det var pansarfördelningen.

Man gjorde då i uppspelet en fientlig luftlandsättning i Ryssbergen och man gjorde en fientlig fint mot Kalmarsund. Det ledde till att MB under uppmarschskedet satte in en brigad i en ny uppgift. Och det ledde till att ingen av alla brigaderna, ingen av de tre fördelningarna fick över huvud taget sin förberedda krigsuppgift. De bytte hela varvet runt alltså. Så såg det ut då.

Sven-Olof Olson:

En fråga som initierades är att det är alltid någonting annat som händer än det som är planerat. Hur tacklar vi det? Och då vill jag säga att den militärbefälhavare i en stab som går till sin uplats och tror att han ska genomför en plan till punkt och pricka, han kommer att misslyckas. Han är där för att gripa in på ett flexibelt sätt och anpassa åtgärder till den uppkomna situationen. Och det är ledningens huvuduppgift och där kommer vi att möta många överraskningar.

---

27 Stig Norén var MB Syd 1966–1968

28 ÖB 195–1961

Men jag delar din uppfattning på det att det fordras att man tänker igenom så många alternativ som möjligt. Men man har ett grundalternativ och det brukar man säga, ett bra grundalternativ det är det man ska utgå ifrån om man behöver ändra sig.

Claës Skoglund:

Du talar som von Moltke.

Sven-Olof Olson:

Jag hörde inte vad du sa men jag hoppas att det var något vänligt!

Carl Björeman:

Det var det. Det var beröm!

Bo Hugemark:

Innan jag släpper in Gunnar Åselius vill jag utlysa en fråga att ta upp senare som har oerhört stor betydelse men som jag tror enbart en varit inne på. Nämligen ingripande från NATO. Hur påverkar detta bedömningarna utav den operativa principen och strategin? Vad finns det för möjligheter till operativ samverkan? Vad finns det för möjligheter till taktisk samverkan? Var det över huvud taget uppe i bilden? Har man någon uppfattning om att politikerna intecknade det på något sätt och var det är därför de kunde tänka sig att gå ned i den operativa effekten? Ett stort problemkomplex som jag hoppas att vi kan beröra något. Men, Gunnar Åselius, nu har du ordet.

Gunnar Åselius:

Jag riskerar att sänka nivån på diskussionen lite grand genom att ta upp frågan om arméns materielanskaffning. Varför prioriterar man aldrig helikoptrar i svenska armén? Och hur tolkar man erfarenheter från Vietnam och Mellersta Österkrigen? För det är någonting som skulle kunna ha betydelse för en diskussion om kvantitet. Man kan flytta förbanden till ett hotat område och sådana här saker.

Bo Hugemark:

Innan du får svar på den frågan släpper jag in Robert Dalsjö och ber dig att tala lite om kvalitetsaspekten. Ett sluttande plan som så småningom leder till att man hamnar i fullkomliga orimligheter enligt din uppfattning.

Robert Dalsjö:

Det här är en nyttig övning Jag tror inte att vi ska räkna med att gå i mål i alla

frågor. Jag tror att vi får se det här som en möjlighet att inventera frågor, frågeställningar, faktorer, pröva ansatser till svar. Och då är det några frågeställningar som har kommit till mig här, medan jag har lyssnat och som jag vill ha upp på bordet.

En av dessa gäller utvecklingen i kvalitet gentemot omvärlden. En premiss här för mig är att i slutet på 80-talet så hade försvaret, i första hand armén, hamnat rejält på efterhand gentemot omvärlden, i ett antal väsentliga hänseenden, på materielsidan men också på utbildningssidan. Bengt Gustafsson menade att försvaret inte hade kunnat gå i strid med en modern motståndare med chans till framgång.

Man kan invända, som Helge Gard gjorde, att det faktiskt tillkom ett antal moderna system. Och det är alldeles sant. Men jag tror att man också behöver se till helheten om allt ska kunna fungera. Det båtar föga, så att säga, att ha väldigt moderna stridsflygplan om man saknar jaktrobotar och om man saknar motmedel. På samma sätt så är det i någon mån brister i vissa hänseenden som definierar förmågan hos helheten.

Och då frågar jag mig, vilka mekanismer gjorde att enskilda ledande officerare och den militära ledningen som helhet, accepterade detta sakernas tillstånd som därtill förvärrades allt eftersom tiden gick? Vad det så att man inte såg att vi hamnade på efterkälken? Eller var det så att man såg men för en tid accepterade dessa brister? I vilket fall betydde detta på ett sätt att man gjorde avkall på den del av det professionella ansvaret för att armén skulle vara i skick för att föra modern strid.

Jag skulle nog också vilja hävda att detta förfarings- och förhållningssätt drog med sig två typer av dolda kostnader, i form av sekundäreffekter. Om det var så att den bild man hade av vad som fordrades i modern strid för att få framgång var orealistisk, så kunde det ju sen innebära att krigsplanläggningen baserades på orealistisk grund. Och att övningar genomfördes på orealistisk grund. Gustaf Welin sade att vi övade ju mycket. Men problemet var att om man övade på ett koncept som inte riktigt stämde, så gjorde man kanske mer skada än nytta. Det här tycker jag är viktiga frågor. Det skulle behöva redas ut. Hur resonerade ni? Såg ni det här eller valde ni att se bort i från det hela?

Sen har jag några små frågor till som jag kan nämna kortfattat. Kanske för fortsättning i någon form av...

Bo Hugemark:

Ja. Dock icke frågan om strategin i försvarsplaneringen. Det får vi återkomma till sedan.

Robert Dalsjö:

Nej, den frågan lämnar vi därhän. En sak är strid i bebyggelse. Direkt efter andra

världskriget drogs mycket slutsatser om strid i bebyggelse. Sedan hade vi en period när man skulle evakuera storstäderna, men, som flera har varit inne på, så kunde man räkna med att strid skulle komma att föras i bebodda områden. Ändå så inriktades väldigt mycket av arméns organisation och doktrin på att man skulle uppträda och slåss i lingonskogen. Strid i bebyggelse negligerades, och de var mycket få som förvaltade det lilla kunskapsarv som fanns om strid i bebyggelse. Hur kom det sig?

Gunnar Åselius föreslog under lunchen att en anledning till svaghet på luftvärnsområdet kunde vara att armén har många officerare som formades under den tid när vi hade ett så starkt flygvapen att vi i praktiken hade luftherravälde. Och då behövs inte så mycket luftvärn för skydd av förbanden. Denna inställning levde sedan kvar in i den tid då flygtrycket ökade och vårt flyg blev svagare. Kan det ha varit på detta sätt?

Ytterligare en fråga: man kan se en genomgående tendens under den perioden. Man prioriterade den långsiktiga beredskapen på den kortsiktiga beredskapens bekostnad. Storanfallet blev styrande för organisationens utformning. Samtidigt kan man se i samtida dokument hur man lyfte fram, under 1950-, 1960- och 1970-talen att så väl strategiska som operativa faktorer egentligen talade för att en sovjetisk angripare skulle välja kuppanfall. Att det borde vara Norge 9 april och inte Normandie 6 juni som var modellen. Hur kommer det sig att man trots den här strategiska operativa hotbilden lyftes fram, ändå valde storanfallet och det som försvaret skulle utformas emot?

Och sist av allt. Bo Hugemark var tidigare inne på tanken att kvalitetsvariabeln för armén kanske var mindre viktig än kvantitetsvariabeln. Och det har vi hört många gånger förut. Frågan är om inte det som man skulle kunna kalla för uppfattningen om det geografiska imperativet, möjligtvis var en del av problemet och ledde till att armén hamnade där den gjorde. Man trodde att geografisk storlek krävde en viss mängd förband, oaktat förbandens förmåga, och såg inte att i viss mån är kvalitet och kvantitet utbytbara emot varandra. Vi borde nog ha letat efter de brytpunkter, under och över vilka kvalitetsskillnad spelar en särskilt stor roll. För förhållandet mellan kvalitet och effekt är inte en rak linje på det sätt som det ofta framställs. Till stöd för detta vill jag anföra en av Bo Hugemarks egna favoritmaximer, om uttrycket får användas, angående krigföringen i slutet av 1800-talet i Afrika. "What ever happens, we have got the Maxim gun and they have not".

Bo Hugemark:

En liten kommentar till detta. Ja, jag kommer ihåg att när vi studerade rörligheten hos arméförbanden och motorisering med olika alternativ, bandvagnar, bilar o s v, då tog man naturligtvis hänsyn deras strategiska rörlighet, möjligheten att omgruppera. Det finns ju ett visst spelrum för kvantiteten, men det är mycket mindre jämfört med som det var när man studerade vilket JAS man skulle ha. Skulle man

ha Gripen som behövde ett antal baser över hela riket, eller skulle man ha F-18 som bara behövde ett par baser mitt i riket och ett mindre antal divisioner? Där är utbytbarheten kvalitet – kvantitet mycket större än för arméförbanden.

Men nu har vi fått ett antal frågor och vi väntar med NATO-problematiken och tar Robert Dalsjös och Gunnar Åselius kvalitetsaspekter och försöker belysa dem.

Robert Lugn:

Jag tänkte koppla på kanske lite annat. Därför att vi talade om ifall vi var medvetna om att det gick utför, så att säga. Det är klart att vi var! Vi var fullt medvetna om brister och sådant. Men vi tänkte också på att vi hade dock ett antal förtjänster. Och vi satsade på att skaffa duktiga ledare. Under min tid som arméstabschef så gick anslagen bakåt hela tiden och vi fick på oss nedskärningar. Man töjde ut materielplanerna osv. Men jag märkte aldrig någonsin någon défaitism hos mitt folk som jobbade, utan de var fyllda utav entusiasm att göra sitt allra bästa.

Även om det är så här, att vi tyckte att våra förband inte fyllde någon idealbild, jämfört med motståndaren, så kan du vara säker på en sak. Vi skulle slåss! Vad skulle finnarna ha gjort om de hade jämfört sina styrkor mot ryssarna 1939? De skulle ha lagt sig platt. Men ser du, det gjorde de inte. Utan de gav ryssarna åtskilligt med smörj och det kanske vi också skulle ha gjort.

Claës Skoglund:

Låt mig haka på med ett råd till forskarna i anslutning till detta:

Det som Sköld drev och det statsbärande partiet accepterade, åtminstone med munnen, nämligen: angriparen skall möta en samlad fientlighet. Det ska vara ett folkförsvar. Varenda man med gevär skall slåss. Hade svenska folket gjort det om det värsta hade hänt? Hade det statsbärande partiet och LO kunnat förmå svenska folket att slåss i den usträckning som finnarna gjorde? Det är ett intressant forskningsobjekt. Hur såg den innersta cirkeln i partiet och hur såg LO-ledningen, som faktiskt i vissa avseenden spelade stor roll i försvarspolitiken på detta? Inte minst när det gällde det fria kriget och den här verksamheten. Studera det, mina herrar forskare.

Bo Hugemark:

Det tycker jag är en utomordentlig idé.

Carl Björeman:

Du frågade efter omslagspunkt och när det gäller kortsiktig-långsiktig, så vet jag en. Den 2:a november 1951 så var det ett sammanträde emellan de mäktiga

operationscheferna, avdelningscheferna under ledning av Curt Göransson, chef för Försvarsstabens Arméoperationsavdelning.

Tre år tidigare hade försvarsbeslutet pekat på att man skulle kunna möta överrumplande anfall utförda med den moderna stridstekniken. Tre års funderande utmynnade i: "Ja, detta vore visserligen sant, men det bästa vore att armén ägnade sig åt långsiktig utbildning och mobilisering". Det var vårt bidrag till insatsberedskapen. Detta fullföljdes sedan under 50-talet av studier, "Arméns beredskap och utbildning", ABU, kom fram till samma sak, ÖB 62 kom fram till samma sak och sedan fick OpL3 under Claës Skoglunds ledning försöka att ordna till det som står i ÖB 62, nämligen att i möjligaste mån försöka lösa insatsberedskapen före mobilisering, inom utbildningsorganisationen. Det blev order som hette ÖB:s kuppförsvarsorder. Den första utgavs den 8/8 1962. Det var, om jag får säga det, en bra order för den hade genomslag i alla försvarsgrenar ner till flottiljchef och regementschef. Det fick inte försvarsgrenschefer eller militärbefälhavare krångla till. Det gällde ju att ta ut resurserna ur fredsorganisationen, men på att ett sådant sätt att det icke störde det här med mobilisering och utbildning. Det var den ordern.

Sedan frågade du efter mekanismer. Ja, jag försökte berätta om det förut med ett citat utav Bengt Gustafsson. Att det egentligen var försvarsindustrin och värnpliktslagen som styrde. Men det finns ett strålande exempel beskrivet i denna bok. De bägge stabsofficerarna, sedermera flyggeneralerna, Ljungdahl och Söderberg, kom på den formidabla formeln att här skulle man satsa på SAAB, det hade Per Albin ordnat till. Men SAAB var ovilliga om de inte fick långsiktiga försäkringar. Därför kom man underfund med det som står beskrivet här, att när SAAB behövde producera ett nytt flygplan, så tog flygvapnet ut sina äldsta och så fick de nya ersätta dessa. Och det där har ju verkat ända in till dags dato. Det var ju utomordentligt för flygindustrin som fick en långsiktig produktionsplan. För flygvapnet som fick moderna flygplan. Men skattebetalarna, om de nu hade vetat om detta, det vet de väl inte ännu, skulle kanske ha något att invända emot detta. För det var ju en mekanism som medförde att man måste garantera SAAB 1982 att göra ett visst antal plan, Det är förbluffande ofta som samma siffra förekommer då som nu. 204 plan. Det är inga operativa funderingar bakom detta. Det är produktionsteknik. Där har du en mekanism.

Claës Skoglund:

En komplettering till om insatsberedskapen i början på 60-talet. Problemet var att få statsmakterna att gå med på att inkalla personal. Det var besvärligt för värnpliktiga att bli inkallade. Det kostade pengar och det kunde väcka uppmärksamhet i utlandet. Därför var Torsten Nilsson[29] och Sven Andersson mycket obenägna till detta. Det gällde att hitta något knep för att kringgå problemet.

---

29 Försvarsminister 1951–1957

Då föreslog jag som chef för operationsledning 3 att krigsförbandsövningarna utnyttjas, där inkallelse skulle ske sex månader i förväg för att förvarna personalen. Då skulle ÖB underhand få ett beviljande att när som helst under dessa sex månader, kunna inkalla hela eller delar av den avsedda styrkan. Då skulle man vinna, personalen skulle i alla fall göra tjänst, pengar var redan avdelade för krigsförbandsövningar, och om utlandet reagerade så kunde regering skylla på ett påhitt av ÖB. Detta drogs för både Torsten Nilsson och Sven Andersson och de tyckte att det låg nog något i detta. Det var det ena försöket.

Det andra var att varje bataljon som grundutbildades skulle under ett år efteråt stå i beredskap för att per telefonorder av kompanichefen kunna inrycka, så att bataljonen var stridsduglig tolv timmar efter order. Det var den andra idén.

Sen infördes en del andra saker också för att höja beredskapen. Vid flygvapnet fick man beredskapstroppar på krigsflygfälten. Det infördes också under Carl Björemans och min tid. Alltså försök med att få möjligheter att höja beredskapen även utöver fredsorganisationens resurser.

Robert Lugn:

Detta genomfördes, och under Berlinkrisen det året, då ströddes krigsförbandsövningarna enligt gruppindelningsverket ut, så att det fanns stridsberedd trupp i Stockholmområdet en bataljon, i Skåne en bataljon, och uppe i övre Norrland en bataljon. Det transporterades faktiskt folk på järnväg upp till Kalixställningen. Det var mycket uppskattat utav folket. Dom hade aldrig sett Norrland förut. Vi gjorde detta, och det upprepades under Koreakrisen.

Helge Gard:

Det var en fråga om varför inte armén prioriterar helikoptrar. Det gjorde vi ju! Vi anskaffade pansarvärnshelikoptrar, 24 stycken, som skulle ingå i det pansarvärnsförsvar som var uppbyggt och som började med minor och gick ända upp till pansarvärnshelikoptrar.

Däremot, för att tänka sig att Sverige skulle skaffa sig attackhelikoptrar, då hade man behövt en helt annan plånbok än den som stod till mitt förfogande under 80-talet. Därför att de är ganska dyra prylar, och med en budget på ungefär 1 ° miljard per år för förnyelse, så hade det inte blivit så många av sådana. Sen ska man också veta att helikoptrar kräver antingen luftherravälde eller att de kan uppträda dolt bland buskarna, om jag får säga så. Den möjligheten kunde våra pansarvärnshelikoptrar utnyttja.

Men vi vet att t ex amerikanerna tänkte sätta in sina attackhelikoptrar i Kosovo men det gjordes aldrig. De kom underfund med att luftvärnsrobotskyttarna där på bergssidorna och i buskarna, kunde snabbt plocka bort alla med Stinger. Själva hade vi bättre vapen än Stinger. Vi hade robot 70 som kunde göra livet surt för en motståndares helikoptrar.

Gunnar Åselius:

Men transporthelikoptrar?

Helge Gard:

Ja även de kostar pengar och är sårbara för närluftvärn.

Bo Hugemark:

Ja vi får nog bryta den frågan. Det är bara att konstatera detta gällde en tid då det ekonomiska utrymmet för materielanskaffning var väldigt litet och nya dyra system skulle ha slukat upp det mesta. Om man kan planera in dem långsiktigt och göra om hela strukturen är det en annan sak. Det är en väldig skillnad.

Helge Gard:

Robert Dalsjö frågade om den materiella kvaliteten och om vi var medvetna om vad som krävdes. Det vill jag påstå att vi var helt medvetna om. Om du tittar på den materiel som utvecklades och mot den operativa princip som då var gällande – som man kan ha olika uppfattningar om – så var ju det materiel som togs fram av bästa kvalitet. Det gick att sälja det dessutom, till andra länder som har det än i dag kvar i sina organisationer. Jag kan inte finna någon större lucka, möjligen stridsfordonsfrågan. Men den kan ju också diskuteras.

Får jag också ta upp det här med luftvärn. Varför satsade man inte på luftvärn? Men det gjorde vi ju! När det fanns tekniska möjligheter att lösa det. Och de kom omkring 1970. Sedan att vi inte hade råd att skaffa ett luftvärn med medellång räckvidd, det var ju en avvägningsfråga. Vi hade ett stort flygvapen som skulle klara av de högre höjderna. De rörde sig i de högre sfärerna. Medan armén rörde sig här nere. Och därför måste prioriteringen vara att klara det här nere och hoppas på att flyget gjorde sitt. Jag vill också erinra om att vi redan tidigt försåg vårt eldrörsluftvärn med spaningsradar och elektronisk beräkningsutrustning samt zonrör. Armén köpte höghöjdsroboten Bloodhound senare på 1960-talet. I slutet av perioden köptes lvrb 90 och utvecklades Bamse.

Bo Hugemark:

Här finns en intressant följdfråga som kan vara bra att notera. System som ligger i gränsen emellan försvarsgrenarna har kanske haft lite svårt att hävda sig. De hör inte hemma någonstans och det gäller t ex höghöjdsrobotluftvärnet.

Björn Zickerman:

Det var tre frågor. Det första var NATO. Det var väl liksom underförstått att vi skulle få hjälp av NATO. Och i så fall med flyg och även med atomvapen. Vi

samarbetade i Skåne med danskarna. Vi hade mycket utbyte med danskarna, och givetvis diskuterades samverkansfrågan. Jag har en känsla av att på MB-planet så var det direkt samverkan när det gällde Bornholm, Christiansö och när det gällde användning utav luftförsvarsrobotar, Köpenhamn, Malmområdet och mineringar i Öresund. Visst var det samverkan och visst förutsattes att vi skulle få hjälp.[30]

Strid i bebyggelse tror jag är mycket individuellt. Det var min favoritsysselsättning som löjtnant när jag var på Svea Garde. Jag utbildade, centraliserat, varenda soldat i strid i bebyggelse i Fäbodastaden. Det förbrukades på ett utbildningsår tiotusen spränghandgranater på den här utbildningen. När jag var regementschef så hade alla de tre pansarenheterna i Skåne ansvar för cykelskyttelbataljonerna. Jag tro att det var tre eller kanske fyra cykelskyttebataljoner. Vi övade dem dels i kvarter i Hässleholm dels i nedlagda tegelbruk och nedlagda spritfabriker. Men slutövningen skedde alltid på krigsuppgiftsplatsen som i regel var i Helsingborg. På den ordinarie krigsuppgiftsplatsen, där skedde alltid slutövningarna. Och det är klart att när den skedde på den ordinarie krigsuppgiftsplatsen så fick man kanske begränsa skjutandet. I alla fall med skarp ammunition.

Vi var inne på frågan om kupporder. MB hade ju en kupporder. Varje regemente hade en kupplansläggning. Varenda år var det övningar med insats utav kuppförsvarsförband. Och i regel så var det alltså ett överraskande anfall mot någon storhamn t ex Malmö. Där man då övade insats utav attackflyg och alla kuppförsvarsförband m.m. Och det här med kupp, det ingick i utbildningen och det övades. En gång kom ÖB ned och övade hela kuppförsvaret vid Milo S.

Bo Hugemark:

Vi kan ta några korta inlägg, antydningsvis bara, om NATO-frågan. Är det någon som har något att tillägga därvidlag? Björn Zickerman hänvisade till MB Syd.

Carl Björeman:

Bara en som kanske är vid sidan om. Anledningen till att man övergav fördröjningsoperationer i Milo Syd var bl a att NATO bildades 1949. Man fruktade ju anfall via Danmark upp mot Sverige. Och när NATO växte till, fanns det, sa man sig, inte så stor anledning att springa ifrån stranden. Militärbefälhavaren Ehrensvärd, som var två år där nere, han fick order att göra två studier. En avvärjning vid kust, en fördröjning upp emot Jönköping. Den förstnämnda kan återfinnas i arkiven. Men

30 Senare kommentar av Björn Zickerman: Karl-Erik Holm har vidimerat att på hans tid som MB (på 1970-talet) förekom förtrolig samverkan mellan honom och chefen för Själlands försvar om den operativa planläggningen på ömse sidor Öresund.

fördröjningsstriden lär man ha glömt bort. Den finns inte i arkiven. Trots uppmaningar från försvarsstaben att skicka in studien.[31]

Bengt Wallerfelt:

Jag har återfunnit ordern men inte studien.

Claës Skoglund:

Carl Björeman gav mig en liten pik om *Både - och* från 1957. Får jag bara erinra Carl Björeman att du själv skrev inledningen om strategi och operationer i "Gröna Boken."[31] Och där var det just fråga om "både – och" inom djupförsvarets strategi och operationskonst. Man skulle om möjligt både kunna möta ett anfall vid gräns och kust och om inte det lyckades, kunna fortsätta i fördröjningsoperationer. Alltså ett "både – och".

Och därmed ber jag att få återkomma ett ögonblick till min inledning, om då Stig Synnergren och jag satt och diskuterade och kom fram till att ryska sjömakten var under utveckling och det måste vi observera. Och sedan blev Stig Synnergren ÖB och tjatade om nordflankens betydelse, och UD och försvarsutredningar och statsmakter sa: Det är fel! Det är fortfarande avspänning, avspänning, avspänning. Och det sa även den borgliga regeringen och de av de borgerliga dominerande försvarsutredningarna, fram till 1981. Då slog det ned som en bomb. Nu dög det inte längre att man kan vänta med den operativa effekten. Huvuddelen av förbanden måste vara omedelbart stridsberedda efter snabb mobilisering och anfallsbrigaderna skall kunna slå fiendens modernaste enheter. Så hette det då helt plötsligt.

Det betydde, att som vanligt hade militärledningen bedömt den långsiktiga, säkerhetspolitiska och strategiska utvecklingen riktigt och den politiska ledningen i sin optimism, delvis förklarlig, bedömt fullkomligt fel. Och sedan slog bomben ned i samband med ryssarnas invasion i Afghanistan och den stora upprustningen som då inleddes utav president Reagan. Men dessförinnan, kan också vara intressant att veta, att Zumwalt, som var Chief of Naval Operations d v s amerikansk marinchef och satt i Standing Group, han besökte Stig Synnergren 1970 och de hade långa resonemang om sovjetflottans utveckling i Norska Havet o s v, o s v.

Och jag fick äran att ta emot en annan amiral, trestjärnig. Hans namn var Colbert. Han härstammade i direkt nedstigande led från Ludvig XIV:s Colbert,

---

31 Senare kommentar av Björn Zickermans: På min tid som C markop (1966-67) gjordes en studie av fördröjning från sydkusten till Smålandsgränsen. Studien visade på ett avsevärt ökat behov av markstridskrafter. Studien behölls inom staben för ev framtida behov. Man ville att DUC skulle vara helt inriktade på att avvärja vid kusten. Karl-Erik Holm säger att på hans tid gjordes även en fördröjningsstudie med samma resultat.

och vi diskuterade just detta om Nordatlanten. Och så blev det Nordatlanten och utanför Vinga låg sovjetiska landstigningsfartyg, lastade med motoriserade skyttebataljoner utanför Vinga ett par nätter exempelvis. Det var den stora övningen "Okean" 1972, där Östersjöflottan och Ishavsflottan samlades i Norska havet och hade övningar.

Militärledningen spådde rätt, men vad hjälpte det. Det passade inte. Det var ju avspänning. Men verkligenheten bakom var: "Vi trodde vi var rika". D v s det var ju den ständiga produktionsstegringen under 1950- och 1960-talet, och så tog den slut på 1970-talet.

Robert Lugn:

Ja, bara en komplettering angående frågan om strid i bebyggelse. Sedan ett antal år ingår i krigsorganisationen stadsskyttebataljoner. Bl a för kungliga huvudstaden. Bemannad utav stockholmarna. Enbart utbildade på detta.

Helge Gard:

Beträffande hjälp ifrån NATO så var det en diskussion i Allmänna Försvarsföreningen för snart tio år sedan. Då reste sig Sverker Åström upp och sa följande. Han förutsatte att varje ansvarig militärledning vidtog erforderliga förberedelser för att ta emot hjälp. Oberoende av den tillfälliga politiska retoriken.

Carl Björeman:

Ja det var inte de grundläggande idéerna i *Både – och* som jag var kritisk emot. Det var nämligen logiskt svar på Allan Vougts[32] begäran om att Sverige skulle ha ett försvar utan luckor. Det jag ifrågasatte var de ekonomiska beräkningarna bakom detta. Det var Gilbert Murray[33] som skrev, och de gick ut på" att det måste betalas det här". Och det kan man ju inte närma sig politiker med.

Bo Hugemark:

Ja, vi har två inlägg ifrån auditoriet här. Gunnar Artéus och Robert Dalsjö.

Gunnar Artéus:

När man har lyssnat på denna utomordentliga intressanta diskussion så skymtar det många namn, och jag tror att nästan alla har gett uttryck för en uppfattning att personligheter betyder någonting. Att det inte bara är strukturella förhållanden

32 Försvarsminister 1945–1951.

33 Sedermera översten Gilbert Murray var vid denna tid generalstabskapten.

som ekonomi och organisation och materiel som bestämmer utvecklingen. Jag har två frågor som sammanhänger. Har jag tolkat er rätt och det är så, finns det några insatser under det Kalla Kriget av någon militär, som har varit av grundläggande betydelse eller har förändrat utvecklingen i någon riktning?

Björn Zickerman:

Swedlund.

Claës Skoglund:

Jung naturligtvis

Carl Björeman:

Stig Synnergren som gick med på politikernas antydningar. Han påverkade, men inte i positiv riktning.

Bo Hugemark:

Ja, det som Robert Dalsjö tänker ta upp kommer inte att få något svar nu, och det är en fråga som jag tror att vi får med oss till ett senare seminarium. Det kommer att handla om försvarspolitik. Strategi och försvarspolitik är ett intressant resonemang men innan Robert Dalsjö framför den, bara en kommentar, och det gäller frågan om rivalitet emellan försvarsgrenarna. Det är väl bra att det inte blivit en sådan diskussion här, men man kan se i beredskapsfrågan hur armén av rädsla för att det överraskande angreppet skulle gynna de blå försvarsgrenarna, valde att försöka hålla ned kraven på insatsberedskap. Det var först Nils Sköld som tog upp beredskapsfrågan. Han upptäckte att man kunde vända på problematiken och säga, att när de blå försvarsgrenarna är nedkämpade – vilket är det första en fiende gör vid ett överraskande angrepp – då är det bara arméns sega djupförsvar som finns kvar och kan ge möjlighet till att få hjälp utifrån. Så såg han chanserna i detta. Det är nog intressant att se hur försvarsgrenspolitik spelat in i värderingen utav olika angreppstyper.

Robert Dalsjö:

Det är lite lustigt, Bo Hugemark verkar veta mer än jag vad jag tänker säga. Jag får väl finna mig i regin.

Arvid Cronenberg och Carl Björeman har varit inne på en frågeställning som jag har funderat på lite tidigare. Jag har en halvfärdig artikel i min dator, och idén

uppkom efter ett samtal med Claës Skoglund, vid ett möte på avdelning I i Krigsvetenskapsakademien.

I krig händer det ibland att en fältherre befinner sig i positionen, kanske efter det att en lång framryckning har avslutats, att hans styrkor är i rätt utsatta positioner längs en lång linje. Och han har på andra sidan en motståndare vars styrkor han inte känner men som potentiellt kan vara övermäktiga. Vad gör en klok fältherre i detta läge? I det flesta fall så försöker han utforska motståndarens styrka och avsikter. Om dessa verkar farliga eller om de är okända så är det klokt att rekognosera positioner längre bak som blir lättare att försvara med kortare kommunikationsvägar. Så lämnar man en skärm i de främre positionerna och drar sig lugnt och stilla tillbaka.

Vad gjorde armén när den befann sig i motsvarande situation 1970, försvarspolitiskt. Ja, man gjorde det som för en fältherre nästan är det sämsta. Man gjorde det Hitler gjorde på Östfronten, man gjorde det som finnarna gjorde på Karelska Näset 1944 inför den sovjetiska offensivens inledning. Man ligger kvar i de utsatta positionerna. Man biter sig fast i dem. Man slåss för varje tumsbredd mark och resultatet blir att fienden åstadkommer ett genombrott. Som gör att man förlorar mer terräng och mer folk än om man i ordnade former dragit sig tillbaka, som fallet blev på Näset.

Jag skulle vilja hävda att 1968–1970 så vände de politiska konjunkturerna. Det stöd som varit ett arv ifrån kriget, det var på väg att klinga av. Och i socialdemokratin så hade försvaret en på alla sätt övermäktig motståndare. En klok politik då hade varit att inse att detta inte var en tillfällig svängning och inrätta sig därefter. Istället bet man sig fast i en befintlig organisation i hopp om att nästa försvarsbeslut skulle bli bättre. Inför varje försvarsbeslut tryckte man in en större organisation än ekonomin egentligen medgav. Därmed serverade man på bricka politikerna möjligheten att säga att den av dem anvisade ekonomin inte ledde till drastiska nedskärningar. Cirka 1 ° år efter beslutet så sprack det. Detta hände gång på gång. Då riktade sig försvaret och dess vänner in på att bevara det organisatoriska innehållet i det senast fattade försvarsbeslutet. Varje gång var denna försvarskamp futil, eftersom politikerna höll fast vid det fattade beslutets ekonomiska ram. Enorma resurser lades över åren på detta sätt ned på att vidmakthålla förband som fem år senare ändå skulle läggas ned. Och summerar vi vad detta blir under de här åren så är det enormt. Om dessa resurser i stället hade satsats på en mindre kärna av livskraftiga förband så hade armén varit i ett mycket bättre läge under 1980-talet, 1990-talet, och nu.

Min fråga är, jag hoppas att ingen tar anstöt, för det är inte meningen att vara oförskämd, varför tillämpade inte försvarets och särskilt arméns ledning, som individer och organisation, den strategiska syn och de operativa principer som gällde för kriget, på den försvarspolitiska strid som dagligen fördes?

Bo Hugemark:

Jag har en följdfråga. Kan det bero på att man då FPE-systemet[34] antogs hade lurats att tro att man skulle få ett logiskt sammanhang emellan hotbild och enskilda postens målsättning? Det var ju det som stod i detta system. Det skulle hänga ihop, och man förväntade sig en dialog där man skulle få de ekonomiska resurser som man kunder räkna fram som nödvändiga. Det var alltså inte strateger som då hade att agera utan det var planerare som hade lurats in i ett system.

Helge Gard:

Ja det är frågan om i vilket ljus man ska se den frågan. Det här var ju under det kalla krigets dagar. Då kriget kunde komma de närmaste åren. Att förändra organisationen, ja det framkom nyss med stor tydlighet att det tar ca femton år. Och inte kunde man 1970 förstå att Berlinmuren skulle falla inom den tidsperioden. Utan man måste agera så att man kunde möta angriparen under de närmaste åren, och då blir planeringen egentligen ganska kortsiktig.

Bo Hugemark:

En socialdemokratisk tjänsteman sa i en föreläsning vid den tiden att ni tycker att ni ska planlägga från en hotbild som ligger 10-15 år fram i tiden, men ni ska ha klart för er att försvarsbeslut som fattas nu utgår från dagens situation.

Claës Skoglund:

Just det och som jag sa inledningsvis. Efter erfarenheterna 1948, 1950–51 och 1955–56, så hade man en förhoppning att statsmakterna om igen skulle ta sitt förnuft tillfånga om någonting hände. Nu hade, om jag så får uttrycka det, försvarsmakten otur. Det hände i augusti 1968 istället för februari1968. Dvs invasionen i Tjeckoslovakien. Och sedan visade det sig efterhand att försvarspolitikerna var opåverkade av det som hände i utlandet. Senast då efter den ryska invasionen i Afghanistan, så gavs plötsligt nya uppgifter. Omedelbar stridsduglighet, snabb mobilisering. Och slå fiendens modernaste förband. Utan att tillskjuta ett öre och då hade den borgerliga regeringen suttit i sex år. Så var verkligheten.

Bo Hugemark:

Och sista inlägget. Carl Björeman.

---

34 Försvarets Planerings- och ekonomistystem som började tillämpas 1972 efter riksdagsbeslut 1970.

Carl Björeman:

Ja, här fick vi ju en skildring utav vad som hände i Tiveden när Stig Synnergren inblandad. Nu hör det till saken att Stig Synnergren var känd för en sak. Att alltid komma ner på fötterna. Ha tur alltså. Han hade sett hur Helge Jung hade tur 1948. Då hade någonting hänt som klarade honom. Koreakriget hade avvärjt den Nothinska utredningen. O s v. O s v. Det kanske kunde komma någonting sådant. Han väntade väl på någonting sådant. Sådan var han till sin natur i varje fall. Det skulle alltid gå honom väl, trodde han.

Bo Hugemark:

Ja, därmed är vi alltså uppe på försvarsbesluts- och försvarsplaneringstemat som förhoppningsvis kommer i ett senare seminarium.

Och därmed har vi gått i mål här, och jag måste säga att som seminarieledare att syftet har uppnåtts med många hundra procent. Jag är ytterligt tacksam för att ni har ställt upp och jag är imponerad över hur diskussionerna har gått. Utan prestige, utan skyttegravskrig, med mängder av fakta och mängder av intressanta sammanhang som har dragits fram och som jag hoppas att forskarna kan arbeta vidare med. Jag tackar även auditoriet för begåvade, tankeväckande och provokativa inlägg

Därmed är detta seminarium slut.

PM för inledningsanförande

av Claës Skoglund

Genomgående drag under 1945-87

1 Samma säkerhetspolitik ("neutralitetspolitik") och allmänna målsättning för försvarsmakten (hela landet ska försvaras).
2 Total allmän värnplikt med socialdemokraterna som mest konsekventa anhängare.
3 Tidvinnande strategi/operationer, dock med krumbukter.
4 Omedelbar stridsduglighet efter snabb mobilisering.
5 Ständig strävan att förbättra den materiella kvaliteten.
6 Militära förhoppningar om nytt Prag/Korea/Ungern för att påvisa den faktiska spänningen.
7 Politisk obenägenhet att offentligt medge sammanget uppgift/resurser och samtidigt en benägenhet att överinteckna verksamheten inom givna ramar.
8 Påsplanering (oförändrad avvägning mellan försvarsgrenarna.

Krigsslutet 1945

Kvaliteten på 1939 års stormaktsnivå. Kvantiteten maximal.

FB 48 och 50-talet

Pragkupp och Koreakrig. ÖB 47 i princip accepterat. "Varje man ... och Fasta foten ..." Krigsorganisationen/fredsorganisationen skulle styra anslagen men stor deficit. Grundutbildning 10 månader och krigsförbandsövningar siktade mot p 4 och personell kvalitet. Traktorn/tolkning och granatgevär avhjälpte de mest påträngande bristerna i den materiella kvaliteten. Tioåriga materielplaner 1953 ett framsteg (stridsvagnar, tungt artilleri, modernt luftvärn) men för långsamt: pansarbrigad 58. "Reformer på det beståendes grund" höll inte längre ekonomiskt.

FB 58 och 60-talet

En omslagspunkt. Fortsatt spänning. Marginaldoktrinen innebar viss skärpning av p 4. Öppen redovisning av operativa uppgifter/resurser. Alternativ Adam fastställdes i kbr 63. Avvägningen attack/ytattack enda avsteg från påsplanering. Flygvapnet "störst". Genom 2,5 % påslag för teknisk fördyring m m och begränsad omavvägning kvalitet/kvantitet (minus fem brig m m) kunde en upprustning till godtagbar nivå nås: PB 63 och IB 66, cskbat. Personell kvalitet förbättrades genom VU 60 mot slutmålet enl p4. Mot slutet av 60-talet god kvalitet. Den ekonomiska ramen styrde organisationen.

FB 68 m fl och 70-talet

Åter en omslagspunkt men negativ, förutskickat av försvarsministern hösten 1966: "Den extrema satsningen på kvalitet i FB58 måste delvis överges". Föregivet skäl

bedömd avspänning, det verkliga ekonomin. ÖB:s militärstrategiska bedömanden sköts numera åt sidan av SSLP (sekretariatet för säkerhetspolitik och långtidsplanering inom försvarsdepartementet). Politiska försök till förändringar av strategi/operationer inom ramen för p 3 och 4 eftersom den militära styrkan skulle nedgå. Tidsfaktorns avgörande betydelse. Därför tyngdpunktsförflyttning från avvärjning vid kust/gräns till fördröjning. Handlingsfriheten. Segt ytförsvar – många förband. Behovet av bistånd utifrån nämndes alltjämt. 2° %-påslaget m m avskaffades. Nettoprisindex skulle användas. Den reala anslagsramen krymptes. Målsättningen ändrades från delvis operativ karaktär till politisk manifestation. Armén tillmättes på sikt en något ökad betydelse. Dock påsplanering. Betydde efterhand en urholkning av krigsorganisationen men fördröjdes tack vare 1960-talets insatser. 1971, innan FB 68 fått större verkan, 30 brigader med delvis höjd kvalitet.

FB 72

Bedömd fortsatt avspänning. ÖB:s hävdande av SSSR:s aktivitet på Nordatlanten fick svaret: Europas nordflank alltjämt ointressant! "Den operativa styrkan kunde tillåtas nedgå något under närmaste åren". Dock en gemensam manifestation (även Wedén och fp) om allmän värnplikt. Beslut om Viggen 1973! Den strategiska/operativa tankegången från FB 68 fullföljdes: uthållighet framför initialstyrka. Därför hellre ett större antal mindre högtstående vapensystem än ett fåtal mycket kvalificerade. Dock fortsatt påsplanering. Bistånd utifrån försvann även i ÖB-utredningarna. Varför? 1973 anmäler ÖB förskjutning till fördröjning men lyckas inte genomdriva det i militärledningen. Även arméns materielläge blir ohållbart. Ingen omsättning av organisationsbestämmande materiel för de tio "andrabrigaderna". Stödd på "nådatiden" genomdriver CA en minskning av grundutbildningen med 25 % för materielanskaffning. OLLI m m men inställda krigsförbandsövningar (inflationsdrivna lönehöjningar) m m gör p 4 till en chimär.

FB 77 (borgerligt)

I princip inga förändringar. "Både – och" accepteras. Debatt mellan försvarsministern och socialdemokraterna om allmän värnplikt kontra dyra flygplan 1977, försoning 1978.

FB 82 och 80-talet

Andra betänkandet av Försvarkommittén 78 en bomb: nådatiden slut! P 4 gäller och anfallsbrig ska slå angriparens modernaste enheter men ingen påtaglig ekonomisk förbättring (ständigt p 7). Beslut om JAS Gripen! Antalet kvalificerade förband inom försvarsmakten nu nedskuret till hälften men politisk enighet om 20 anfallsbrigader. KKrVA avd I initiativ 1981 under mottot: "Att skapa slagkraftiga brigader". Fullföljdes med "gröna boken" 1987 inför FB 87. Hårdprioritering av anfallsbrigader, kaderorganisation. Accepterades inledningsvis av försvarsdepartementet, försvarsutskottet, ÖB och 1983 års värnpliktsutbildningskommitté men

beklagligtvis konflikt med arméledningen. Kvalificerade anfallsbrigader omkr 1985: värnpliktiga positiva men bristande utbildning, materielen i infanteribrigaderna bra, pansarbrigaderna godtagbara efter REMO, renovering och modifiering, (jmfr samtida Centurion/Draken). Största svagheten befälets bristande förmåga i taktik och truppföring. – Socialdemokraterna åter vid makten, FB 82 ligger fast, dock med socialdemokratisk inriktning: allmän värnplikt, territoriell inriktning med många förband = FB 68 och 72.

PM för inledningsanförande

av Robert Lugn

Hade armén onödigt stor krigsorganisation? Utgångspunkten måste vara de *operativa kraven,* att avvärja en gräns- och kustinvasion samt massiva luftlandsättningar på djupet. Detta skulle kunna genomföras under lång tid utan hjälp utifrån. Reserver krävdes för att avlösa utmattade eller sönderslagna styrkor. Studium av MB planer visade att det knappast fanns utrymme för uttunning, snarare tvärtom. Den existerande krigsorganisationen (1960: 31 brigader, inkl Gotland) behövdes för att lösa de omfattande uppgifterna. Om minskning skulle ske borde de operativa uppgifterna reduceras.

När det gäller: krigsorganisationens *kvalitet* kraftsamlades resurserna till utbildning till och för krigsorganisationen. Till materielanskaffning avdelades endast ca 20 % av budgeten. Detta kom att vålla växande problem med hänsyn till behovet av alltmer kvalificerad materiel.

Krigsförbandens samträning förbättrades från 70-talet genom införande av krigsförbandsövningar vart 4:e år och mellanliggande befälsövning. Arbetsbelastningen blev emellertid hög särskilt vid tvåbrigadregementena med svårigheter att nå de kvalitativa målen.

De fälttjänstövningar i högre förband som genomfördes gav värdefulla erfarenheter men avslöjade också brister i rutinen att verka i större sammanhang. De begränsningar av övningsverksamheten som skedde under senare delen av 1:a perioden sänkte kvaliten på krigsorganisationen.

Modernisering av krigsorganisationen skedde i etapper. Först kom pansarbrigaden som hade materiel från 2. världskriget, helt otillräcklig för strid mot mekaniserade förband (PB 63). Den nya organisationen torde i stort ha tillgodosett de kvalitativa kraven med undantag för artilleriet. Sedan kom infanteribrigaderna (IB 66), som torde ha fått acceptabel eldkraft men för låg rörlighet. Infanteribrigaderna bör ha fått fullt tillfredsställande kvalitet när brigad 77 infördes (med den speciellt anpassade NB). Medlen räckte emellertid endast till att modernisera halva antalet brigader. Detta innebar en allvarlig nackdel. *Övriga brister som kvarstod*: bl a materiel för strid i mörker, alltför fåtaligt och delvis omodernt artilleri (15 cm m/39, otillräckligt luftvärn, t ex för skydd av förbindelser.

Sammanfattning: Allvarligast – trots materiella luckor – torde ha varit bristande förmåga att uppträda i större förband.

PM för inledningsanförande

av Björn Zickerman

Kvalitet är en fråga om överlevnad. För den enskilde soldaten och förbandet en fråga om att förflyttas och strida oskyddad, med stöd av befästningar (statisk strid) eller under pansarskydd (rörlig strid) och för armén en fråga om avvägning mellan infanteri- och pansarförband inom ramen för av statsmakterna ställda operativa uppgifter och tilldelade ekonomiska resurser.

Genom FB 42 organiserades pansartrupper för att möta hot om genombrott och inringning av våra frontfördelningar. ."Med dessa trupper kan denne (försvararen) gå till motanfall och slå fiendens inbrytande pansarförband. - - - Men först då i motanfallsgruppen ingå pansarförband av tillräcklig styrka, får motanfallet den kraft och tyngd som erfordras för dess snabba genomförande."

Arméns utveckling under det kalla kriget 1948-1990 präglades av att försvaret skulle verka *krigsavhållande* och utformas så att "en angripare i det längsta hindras få fast fot på svensk mark och att ingen del av landet får uppges utan segt motstånd i olika former." Medförde bibehållen allmän värnplikt och en infanteridominerad armé med ett stort antal förband (kvantitet före kvalitet). Den efter FB 48 huvudsakligen cykel- och traktorburna (och oskyddade) armén om 36 brigader saknade godtagbar eldkraft, rörlighet och skydd. Pansarbrigader med moderna stridsvagnar saknades helt. Risk förelåg att försvaret tidigt skulle bryta samman, ett tillstånd som skulle bestå långt in på 50-talet.

Under 50- och 60-talen medförde den tekniska utvecklingen med atomvapen och robotar samt ökad mark- och luftrörlighet, att krigsorganisationen måste anpassas till nya stridsmetoder. Ny armétaktik med krav på utspridning och rörlighet ("Move or die") samt på rörliga och pansarskyddade enheter. Genom FB 58 (61, 63) höjdes försvarsanslagen så att armén kunde genomföra påtagliga kvalitetsförbättringar (fyra NB 63 samt sex PB 63 och två strvbat ÖN). Arméns operativa effekt och anfallsförmåga ökade påtagligt (motsvarade 1964 ställda krav).

I FB 72 ansågs att den operativa styrkan kunde tillåtas nedgå. För arméns del kunde endast tio infanteribrigader moderniseras (IB 77). I övrigt kvalitetsförsämringar och vid pansarförbanden därtill en reducering med två brigader. 1976 övertog Nils Sköld befälet över armén. Han ansåg *den tekniska utvecklingen* så revolutionerande "att det är nödvändigt att också söka sig till nya principer för försvarets förande och däremot svarande organisationsförändringar". Liksom sin företrädare förordade han ett segt och uthålligt försvar på djupet av vårt territorium byggt på den allmänna värnpliktens grund. Han menade att det var materielanskaffningen som skulle anpassas till den allmänna värnplikten, inte tvärtom. Han sköt omsättning av stridsvagnar på en oviss framtid. I stället ville han anskaffa pansarvärnsvapen (minor och robotar) och lätta stridsfordon i stort antal och för-

ordade en ökad mekanisering av infanteribrigaderna liksom övergång från pansarbrigader till mekaniserade förband. Arméns taktik inriktades mot att strid skulle genomföras i för oss gynnsam terräng (bebyggelse och skog). Våra förband skulle vara i förhand och från förberedda stridsställningar bekämpa angriparen med eld. Stor vikt måste läggas vid förbandens förmåga att dra sig undan och skydda sig mot angriparens bekämpning.

FB 82 överensstämde för armens del väl med Skölds idéinriktning. En IB omorganiserades till NB och en till MekB. IB 66R fick kvarstå. Inför FB 87 ville han gå vidare på samma väg och modernisera ytterligare några brigader. Kvantiteten behölls på bekostnad av armens modernisering, och förmågan till ett offensivt uppträdande med kraftsamling till gräns och kust försämrades under 80-talet.

"Systemplan 2 för stridsfordonsförband (lätta stridsfordon)" fick av ÖB en annan operativ inriktning än den av CA förordade. PB och MekB med olika uppgifter skulle *optimeras för strid inom ramen för operationer med syfte att tidigt möta, hejda och slå en angripare i kust- och gränsområden*. Ökad kaliber 120-140 mm och övergång till pilprojektiler gav avsevärt ökad genomslagskraft. Sikten med IRV, laseravståndsmätare och kalkylator gav nästan "100 % träffsannolikhet (dager och i mörker). Kompositpansar gav 2-3 gånger bättre skydd mot RSV, men det mest revolutionerande var att stridsvagnar kunde ges yttre skydd i form av aktivt pansar som reducerade verkan av RSV med 50-80 %. Systemstudiegruppen rekommenderade anskaffning av ny stridsvagn med minst 12 cm högtryckskanon på 90-talet och *under denna förutsättning* en pansarbandvagn med 40-60 mm automatkanon som grundkoncept för även andra stridsfordonstyper (stridsfordon 90).

Genomförda studier och spel visade att lätta stridsfordonsförband hade *liten överlevnadsförmåga* vid strid mot angriparens pansarförband. Stridsfordon 90 borde därför organisatoriskt inordnas dels i nya pansarbrigader, dels tillsammans med stridsvagnsarvet i mekaniserade förband (brigad och bataljon). Det framom även att den av CA förordade taktiken med direkt och indirekt pansarvärnseld hade begränsade förutsättningar att leda till framgång.

Resultatet av Systemstudiegruppens arbete kringgärdades med stor sekretess. Sköld avvisade behovet av ny stridsvagn och vidhöll tidigare inriktning mot ett ökat antal mekaniserade förband på bekostnad av nya moderna pansarbrigader. Trots allt motstånd påbörjades slutligen 1986/87 systemplanearbetet med "Stridsvagnsfunktion 2000" och efter två försöksperioder – 1989/90 med Leopard 2 och MI Al och 1992/93 med Leclerc, Leopard 2 Improved och M1 A2 – blev de moderna stridsvagnarnas överlägsna egenskaper kända för en större grupp militära och civila beslutfattare (bl a god framkomlighet på norrländska myrar).

Vid det kalla krigets slut minskades arméorganisationen radikalt och genom FB 92 fick försvaret en helt ny operativ inriktning. Den 1990 tillträdde CA (Åke Sagrén) bedömde krigsrisken som liten och välkomnade utvecklingen i Europa. Om den är

fortsatt positiv "behövs kanske inte det nuvarande invasionsförsvaret i Syd- och Mellansverige". ÖB (Bengt Gustafsson) framkastade en idé med en s k "kärnmodell" med tio brigader, varav minst hälften mekaniserade. Han ville köpa *kvalitet på bekostnad av kvantitet.* CA ville emellertid behålla ett "segt och uthålligt försvar som inte kan slås ut i en häftig inledningsfas". Slutligen enades man inför FB 92 om 16 brigader (DN 1992-01-15). I stället för att enligt Systemstudiegruppens 81/83 förslag organisatoriskt samordna stridsvagnar och stridsfordon 90 i pansar- och mekaniserade förband (se ovan), ville Sagrén (i jämlikhetens hamn?) "sprida ut" stridsfordon 90 på NB och IB med en bataljon vardera. ÖB underströk emellertid inför FöU 1992-03-24 dels nödvändigheten av beslut i stridsvagnsfrågan (efter 20 års utredningsarbete), dels att den begränsade tillgången på moderna stridsfordon inte spreds ut på ett stort antal förband.

> Särskilt inte som vi skall utgå ifrån att stridshandlingar kan ha inletts innan vi fattar beslut om allmän mobilisering. De skilda enheterna bör utvecklas utifrån sina taktiska uppgifter. Infanteriförbanden bör sålunda utvecklas utifrån sina uppgifter, bl a för strid i mörker, i betäckt terräng och i tätorter, och inte göras om till någon sämre sorts mekaniserade förband, som ändå inte kan lösa en pansarbrigads uppgift.

Enligt min mening blev arméns mekanisering något av en jämställdhetsfråga och fick karaktär av "Mellanmjölkens land". I stället för att ha få brigader med hög kvalitet valde CA att ha flera brigader på mellannivå (med stridsvagnar och stridsfordon 90 åtskilda). Utspridningen av stridsfordonen medförde dock att intresset för att överleva genom förflyttning och strid under pansarskydd påtagligt ökade bland infanteriofficerarna, vilket förmodligen var Sagréns syfte.

Anm,
I arbetet med Systemplan 2 för stridsfordonsförband (lätta stridsfordon) deltog i två års tid (1981/83) 37 kvalificerade officerare och experter från staber, förband och skolor samt FMV och FOA. Omfattande försök genomfördes med olika slags ammunition och pansarskydd samt fordon (UDES 19 och UDES 20). Man frågar sig om en dylik arbetsinsats är motiverad om ansvariga chefer styrs av förutfattade meningar och inte tar del av eller förbiser utredningsresultaten.

PM för inledningsanförande

av Carl Björeman

Påståendet att kvaliteten alltid fått stryka på foten kan varken bekräftas eller förnekas. Strategi – fundamental del i för bedömning nödvändigt kriterium – har saknats. Strategins kärna är hushållning med stridskrafter i krig och med försvarspotential i fred, i syfte att skapa största möjliga fördelar för egen part och största möjliga nackdelar för motparten. Ett centralt moment i alla strategiska bedömanden är jämförelser mellan egna och motpartens styrka och handlingsmöjligheter.

Det senaste svenska strategiska bedömandet i denna mening gjordes i samband med ÖB 47. Det mynnade ut i en defensiv strategi i syfte att vinna tid. FB 48 innebar emellertid att vi av politiska skäl skulle föra en defensiv strategi men i helt annat syfte: ett tidigt avgörande, vid gräns och kust. Vi skulle därför ha ett *försvar utan luckor*. Militär logik (ÖB 47) stod därmed mot politiskt önsketänkande (FB 48). Dubbla signaler gick ut i krigsmakten. Strategisk analys upphörde i praktiken. Försvarspolitiken kom att utesluta analys av omvärldens styrka och handlingsmöjligheter. Interna uppgörelser kom att dominera.

Följder

Enigheten i militärledningen i ÖB 47 avlöstes omedelbart efter FB 48 av ihållande försvarsgrensstrider (FV/Nothin; Både – Och etc) . Försvarsindustrin, särskilt flygindustrin, fick ett efterhand ökat inflytande (Ljungdahls/Söderbergs/SAAB:s formel) med svår obalans gentemot strategiska och operativa krav som följd. I sina försök att – i avsaknad av strategiska argument – hålla försvarsbudgeten uppe kom militärledningen att ta försvarsindustrin till hjälp (förre ÖB Bengt Gustafsson KKrVAHT 1/2001 s 100), vilket ytterligare ökade beroendet. Orealistisk operativ planläggning, mer kvantitet än kvalitet.

Orealistisk beredskapsavvägning, övertro på statsmakternas vilja att på vaga grunder inkalla krigsförband (PM 2/11 1951, ÖB 62 m fl) . Orealistiska krav på att "alla krigsförband skulle vara insatsberedda omedelbart efter snabb mobilisering" (VU 60). Orealistiskt fasthållande vid den fredsorganisation som växt fram under VK2. Orealistiska krav på mångsidig utbildning av brigader (ÖB opo 1962, VU60). Oklara motiv för *uppgraderingen* av II C i ÖB opo 1962. *Rovdrift* på arméns truppbefäl; försök att kompensera med artificiella medel.

Frånvaron av rimlig strategisk styrning från det kalla krigets början och all väg framöver är en av de viktigaste orsakerna till det ras i försvarsförmåga som inträffat kring sekelskiftet.

Här finns inte plats för att redogöra för vad som allmänt sett gavs god kvalitet under det kalla kriget, t ex ledarskapsutbildningen på lokal nivå, viss materielutveckling m fl saker som kan värderas utan krigsuppgifterna som kriterium.

PM för inledningsanförande

av Helge Gard

Grunder

Arméns materiel består av ett stort antal typer i relativt stora serier. Inget enskilt materielslag är dominerande utom inom vissa truppslag. En enhetligt och till alla delar modernt utrustad armé är ur ekonomiska skäl en utopi. Alla arméers materiel är en blandning av minst två generationer. I Irakkriget 2003 hade den division som intog Bagdad artilleri från 1960-talet. Pjäserna var en generation äldre än haub 77, som vi har kasserat. Det viktiga är att materielen är lämplig för uppgiften, att den fungerar och att det är balans mellan nytt och äldre.

Ekonomi

Materielandelen av arméns anslag var 1967 38 %, 1972 29 % och 1987 23 %. Budgeten 1986/87 var 9203 Mkr varav 2125 Mkr för materiel. Materielandelen i en armébudget i balans bör vara ca 40 % annars blir nyanskaffningen eftersatt.

En väsentlig del av arméns utrustning efter FB 72 var från upprustningen under och efter VK2. Under 80-talet stod det klart att arvet skulle vara förbrukat inom kort. Pengar för omsättning saknades.

Kvantitet (konsekvenser)

I FB 72 avvisades 16-brigadlösningen. Materielanslagen skars ned kraftigt. För att spara pengar på befintlig materiel slopade man det förebyggande underhållet samt införde metoden "jämn förslitning". Denna kombination resulterade tio år senare att stridsvagnarna och huvuddelen av artilleriet var i "haverizon". Huvudorsaken till krisen inom pansartrupperna på 80-talet var inte att vagnarna var gamla utan att slitdelar inte hade bytts ut i förväg.

Köp av stridsammunition skars ned med 50-75 %. Vår egen produktutveckling och industriella förmåga var dock så stor att vi på ett/två år hade kunnat modernisera hela armén utom nya stridsvagnar. Vi hade en reell upprustningsförmåga.

Kvalitet

Under 70/80-talen tillfördes delar av armén inhemskt utvecklad materiel av världsklass, som blev stora exportartiklar såsom Rbs 70, Haub 77, Ps 70, Bv 206, AT 4, strvmina, ammunition till Lv och ammunition mot aktivt pansar. Annan materiel som köptes var pvrb Bill, Ak 5, ny personlig utrustning, truppradio, televapen, telesystem 8000 och terrängbilar. Stridsvagnarna, 40 mm luftvärn och Hawk moderniserades. Pvrb TOW, pontonbro och pvhkp importerades. Stridsfordon 90, Strix, artlokradar, ny snabbro, Bonus och Bamse var på gång vid periodens slut.

Endast Bv, Rbs 70, pvrb Bill, terrängbilar och utbildningsmateriel anskaffades till hela organisationen.[1]

Femåriga försvarsbeslut, perspektivplanering, innovativa MUR-studier[2] på bredden, ett kunnigt FOA och kunniga konstruktörer hos industrin gjorde det möjligt att trots en begränsad ekonomi nå detta för ett litet land unika resultat. Många förband var bättre rustade än motsvarande utländska.

FB 92

Ambitionen var att modernisera armén. Mekaniseringen och köpet av 110 JAS-plan rymdes ej inom avsatta medel. (Jfr ÖB anmälan till Försvarsberedningen i maj 1995.) Notan kom i FB 00. Den var en katastrof för armén samt för de industrier som i årtionden stöttat armén.

1 För förklaringar till förkortningarna se huvudtexten.

2 Markmålsutredningen

PM för inledningsanförande

av Bengt Gustafsson

a) Såväl kvalitet som kvantitet sjönk från slutet av 1960-talet som en konsekvens av slopandet av budgettillägget för teknisk utveckling och införandet av ett i praktiken otillräckligt prisregleringssystem. Detta var till stor del en följd av den politik som började föras av Palme och Sträng och som dramatiskt ökade kostnaderna för personal inte minst i den offentliga sektorn. De borgerliga regeringarna runt 1980 innebar ingen förändring. Dessa konsekvenser har beskrivits i FU 88 och programplan 89 – 92, liksom de brister som då föreligger inom försvaret.

Flygvapnet halverades vid övergången till Viggensystemet och inom flottan växlades de tyngre fartygen mot lättare. Det senare en följd av FB 58 för att betala en operativ högre regional nivå. I flottan innebar det i första hand en kvalitativ nedgång av de uppgifter som jagarna löst, t ex ubåtsjakt. I flygvapnet bibehölls kvaliteten successivt hos flygsystemet som sådant utom vad gällde motmedel. Uthålligheten vad gäller robotar nedgick emellertid, och någon anskaffning av markmålsrobotar kom inte till stånd förrän sent i förhållande till den tekniska utvecklingen. Den tekniska underrättelsetjänsten var kvalitativt underdimensionerad i internationell jämförelse.

De största kvalitativa bristerna förelåg dock inom armén och kustartilleriet.

Det senare saknade t ex i organisationen inbyggt robotluftvärn ända tills det fasta kustartilleriet lades ner på 90-talet, samtidigt som den tekniska utvecklingen gjorde att det blev mer sårbart. Arméns ökade sårbarhet möttes med förbandsutspridning och ökad rörlighet, vilket krävde mycket av utbildningssystemet. Samtidigt förkortades dock grundutbildningen samtidigt som en stor del av repetitionsutbildningen användes som budgetregulator. Antalet pansarförband stod inte i relation till den operativa ambitionsnivån i södra delen av landet. Försvaret ansågs sålunda i slutet av 80-talet inte operativt mot en modern motståndare.

b) De operativa behoven krävde en stor numerär markstridsförband, särskilt i södra Sverige där man ville upprätthålla principen "Möta, hejda, slå". Skälen härför var att infrastruktur och befolkning var kustnära kombinerad med en uppfattning att Sovjetunionen hade en benägenhet att anfalla på stor bredd särskilt vid kustinvasion. Ett fast kustartilleri krävde förbekämpning. Så länge alla möjliga landstigningområden var täckta kunde vi räkna med en viss förvarning om vilken geografisk riktning som var aktuell och viss förberedelsetid för armén medan flyg, flotta och kustartilleri förbekämpades. För att samtidigt kunna föra en sådan operation i södra delen av landet och en mer fördröjande

men kontrollerad operation i Norrland beräknades/bedömdes bl a att vi behövde ungefär 30 brigader av skilda slag. Vid den första reduceringen av kvalitet och kvantitet i början av 1970-talet anmälde ÖB att vi beroende på förvarningstid kunde behöva inrikta oss mot djupförsvar redan från början också i södra delen av landet. Armén studerade sålunda redan med Almgren som chef ett djupförsvar även i södra Sverige. (C Ta-Und: Magnus Olsson) Inför FB 92 bedömdes att vi endast kunde föra en kontrollerad försvarsoperation i en av dessa riktningar och att en smärtgräns låg vid ca 20 brigader även för denna begränsade ambition. Detta för att vi från början över huvud taget skulle anse oss kunna utgångsgruppera några få brigader i norr.

För armén kan man alltså tala om en överlevnadsfilosofi. Förr eller senare skulle väl politikerna förstå att kvaliteten inte räckte. Många ansåg väl att svensk flygindustri kunde läggas ner. Den framtvingade ju onödigt tidiga generationsbyten och var inte trots allt våra flygstridskrafter fortfarande överdimensionerade?

Kompletterande synpunkter

av Björn Zickerman

Gjorda sedan utskriften av diskussionen genomlästs.

Angående fredorganisationens utveckling (sid 35-36)

Då jag under stora delar av mitt militära liv (1952–62, 1964–66 och 1970–72 tvingades arbeta med dessa problem, anser jag det vara på sin plats med en fylligare redogörelse av vad som var möjligt under diskussionen. I Arméutredningen 1954 utformades grunderna för fredsorganisationens utveckling. Utbildningen skulle genomföras truppslagsvis och det s k "normal infanteriregementet" skulle svara för utbildning av två infanteribrigader i krigsorganisationen. Den årliga förbandsomsättningen skulle ske med fulltalig bataljon, och repetitionsutbildning skulle genomföras i krigsförband. Vid pansartrupperna samordnades ett infanteri- och ett pansarregemente på så sätt att infanteriregementet utbildade infanteridelarna och pansarregementet stridsvagnsdelarna till två pansarbrigader. Samordning skedde mellan I 1 (senare I 10) och P 1, I 7 och P 2 samt I 15 och P 4. På 50- och 60-talen avvecklades ett infanteriregemente (I 8), ett artilleriregemente (A 2) och två luftvärnsregementen (Lv 1 och Lv 2). Lv 6 flyttades till A 2:s friställda kasernområde i Göteborg och S 1 Sk (S 2) till Lv 1:s friställda kasernområde i Karlsborg. Med anledning av det politiska kravet att friställa Järvafältet för bebyggelse och behovet av en storflygplats vid Arlanda genomfördes diverse flyttningar av förband och skolor – S1 till I 8:s friställda kasernområde i Uppsala, InfKAS till I 16 i Halmstad, InfSS till I 4 i Linköping och A 1 till Lv 2:s där friställda kasernområde. TygS flyttades från lokaler i Stockholm övergångsvis till A 1:s friställda kasernområde i Rissne och vidare till Östersund. Senare flyttades I 1 till Kungsängen och Ing 1 med IngKAS och FältarbS till Almnäs. I samband härmed skedde övergång från "dubbelbrigadregementen" till "enbrigadregementen" först vid I 4 (med InfSS) och I 16 (med InfKAS) och efter 1963 vid pansarregementena (P 1, P 2, P 4, I 6/P 6, I 7/P7 och I 10/P10 och norrlandsregementena (I 5, I 19, I 20, I 21 och senare I 13).

På order av C Ast (Stig Synnergren) utarbetades 1966 "Perspektivplan för fredsorganisationens utveckling mot år 2000". Mot bakgrund av tidigare erfarenheter borde kostnadsbesparingar åstadkommas genom nedläggning av förband. Kostnadskrävande flyttningar borde undvikas, I planen diskuterades alternativ med "dubbel brigadregementen" (även vid pansar- och norrlandsförbanden), övergång till "brigadvis utbildning" på ett fåtal platser (brigadiäger) och sammanslagning av skolorna till en skola per truppslag. Förslagen ansågs emellertid så radikala att utredningen skrinlades av CA (Curt Göransson). I början på 70-talet genomfördes dock "Omorganisation på lägre regional och lokal nivå" och vid armen avvecklades ca 20 fristående försvarsområdesmyndigheter ("försvarsområdesregementen" organiserades).

Under 70- och 80-talen avvecklades P1, A 6, Lv 5, S 2 och T1. S 1 flyttades till P 1:s friställda kasernområde i Enköping och K 3 till S 2:s friställda kasernområde i Karlsborg. CA (Carl Eric Almgren) ville "skärpa bettet och kapa svansen" genom att bibehålla brigadproducerande regementen och "garnisonsvis samordning" över truppslagsgränser (T 2 sammanslogs med P 4 i Skövde och T 4 sammanslogs med P 2 i Hässleholm). I samband med att det kalla kriget gick mot sitt slut och antalet IB i krigsorganisationen radikalt minskades avvecklades genom beslut 1989 tre infanteriregementen (I 3 i Örebro, I 11 i Växjö och I 17 i Uddevalla). Beslutet innebar även vissa förändringar inom specialtruppslagen och etablering av truppslagscentra. Med FB 92 avvecklades även I 14 i Gävle och P 6 i Kristianstad. I övrigt fortsatte man på den inslagna vägen med garnisonsvis samordning. Sålunda samlokaliserades I 12/Fo 17 med Ing 2 i Eksjö, 12/Fo 52 med A 9 i Kristinehamn, Fo 14 och A 3 med P 2 i Hässleholm (viss träng- utbildning omlokaliserades till T 2 i Skövde), Lv 6 med I 16/Fo31 i Halmstad (LvTS omlokaliserades till Östersund). Socialdemokraterna föreslog i reservationer nedläggning av utöver I 14 och P 6 även I 2, I 16 och I 20 och motsatte sig omlokalisering av Fo 14 och A 3, Lv 6 och LvTS samt trängutbildningen i Hässleholm.

På 1980-talet krigsorganiserades grundorganisationen (brigaderna m m inordnades under i fred organiserade arméfördelningar). Det tidigare systemet med att mark och byggnader bekostades över kapitalbudgeten och hyresfritt kunde utnyttjas på regional och lokal nivå uppmuntrade inte till besparingar. I och med att försvarsmakten fråntogs äganderätten till mark och byggnader och krav på marknadsmässiga hyror infördes ökade ivern till förändringar påtagligt. Det är svårt att få en total överblick av kostnaderna för arméns fredsorganisatoriska förändringar och vilka besparingar som erhållits på sikt. I och med FB 2000 torde arméns grundorganisation ha reducerats så kraftigt att förutsättningar för en rimlig tillväxt i ett försämrat säkerhetspolitiskt läge numera saknas.

Angående skytteregementena (frågorna sid 22)

1 Det var väl egentligen ingen som trodde att vi skulle få pengar att upprusta de 10 övervintrande skyttreregementena till IB 77 Enligt min mening skulle det ta 2-3 år att skaffa materielen. Utbildningsmässigt var det mindre problem då skytteregementena grundutbildades på IB 77-materiel (och inte på egen materiel).

2 De kunde lösa försvarsuppgifter inom territorialförsvaret, men var som sagt inte utbildade på egen IB 66-materiel!

3 Avsaknaden av haubits 77, lvrobot 70, Ikv 91 och pvrobotar (jfr 1 ovan). Skytteregementet saknade anfallsförmåga.

4 I slutet av 60-talet och början på 70-talet gjordes omfattande uthållighetsstudier bl a i milo S. Uthålligheten med olika omslag varierade betydligt från 2-3 dagar (storstridsdygn)till 2-3 veckor. Genom omfördelning från icke angripna milon.

5 Som bekant gick flygvapnet segrande ur FB 72 och fick Viggen i såväl spaning- och attackversion som jaktversion. Därtill fick armén lvrobot 70. Därmed räddades försvars-

industrin i såväl Linköping (SAAB) som Karlskoga (Bofors). Därmed var s-regeringen (och försvarsindustriarbetarna) nöjda. För att nerdragningarna inom armén inte skulle märkas anbefallde försvarsministern, Erik Holmqvist, att "skyttregementena" skulle kallas infanteribrigader. Det blev alltså 10 IB 77 och 10 IB 66R.

Angående fördröjningsstrid (sid 51)

Björeman talar gärna om att vi inte övade fördröjningsstrid. Som stabschef och MB i milo S borde han känna till förutsättningarna. Vi hade tre pansarbrigader med den oss av FMV påtvingade strv 103 (Sven Berges skötebarn). Vid anfall kunde den inte skjuta under gång utan måste göra halt och blev därmed ett lätt villebråd för stridsvagnar.
Vid fördröjningsstrid hade man att välja på att backa med kanonen vänd mot fienden (i hastigheten 5 km/tim) eller backa, vända och köra i 30 km/tim med ammunitions-magasinet vänt mot fienden. Vid träff i ammunitionsmagasinet exploderade hela vagnen.

Angående Robert Dalsjös frågor (sid 56–58)

1 Vi försökte göra det bästa inom given ram. Kravet på allmän värnplikt och prioritering av flyget (luftförsvaret + försvarsindustrin gjorde att det blev som det blev!
2 Vi övade främst på huvuduppgiften möta-hejda-slå. Den begränsade utbildningstiden medförde att fördröjningsstrid eftersattes (men förekom). Den var dock svårast och tog längst tid att träna!
3 Strid i bebyggelse övades främst med förband som hade krigsuppgifter i städer (ta cykelskyttebataljonen) men vi anföll även med pansarförband i t e x Helsingborg och Malmö.
4 Min uppfattning var att hade godtagbar styrka inom luftvärnsområdet på 70-talet och därefter (HAWK och Ivrobot 70).
5 Angriparens (Sovjetunionens) mål låg i första hand i Nordnorge och Danmark. Vi var neutrala och det var möjligt att vi så att säga inte blev anfallna i första omgången (= i ett senare skede).
6 Jag delar Robert Dalsjös uppfattning.

Armén prioriterade kvantitet före kvalitet under mottot *Fienden skall möta folkets samlade fientlighet*, vilken krigsavhållande (avskräckande) effekt detta nu kunde ha.

Deltagare

Panelen bestod av*:

Carl Björeman

1949-57	Upplands regemente, plutonchef i fredsorganisationen, kompch i krigsorganisationen (AFÖ 54 i Bergslagen Dalarna)
1957-59	KHS stabslinje
1961-64	Fst/OpL III, detaljchef (beredskap, stabsövningar totalförsvar)
1966-68	Milostab Ö, C markop
1968-71	Fst, regoff OpL II
1976-78	Fst, C OpL I
1978-80	Fst, C OpL II
1980-84	Milostab S, stabschef
1984-88	MBS

Helge Gard

1953 Officer vid A8 i Boden.

1958-61 KHS linje II. Detaljchef vid armétygförvaltningen och arméstaben med ansvar för materiel för eldledning, underrättelser, meterologi resp vapen, ammunition och samband.

Sektionschef vid armétygförvaltningen för grovkalibrig ammunition till artilleriet, luftvärnet och pansartrupperna. Chef för produktionsplaneringen vid huvudavdelning armémateriel (6 år).

Planering, samordning och uppföljning av forskning, studier, utveckling, anskaffning samt krigsproduktion av materiel till armén.

Styrning och uppföljning av arméns anslag för anskaffning och underhåll av materiel.

Planeringsdirektör i GD FMV stab (4 år). Ansvar för programmet FMV samt samordning av verkets forskning, studier, anskaffnings- och underhållsverksamhet.

---

* Utformningen av dessa CV har inte styrts av seminarieledaren utan deltagarna har haft frihet att ta upp de fakta de bedömt relevanta.

Chef för huvudavdelningen armémateriel (8 år).

Kompanichef Cypern och A1. Bataljonschef och regementschef vid A7,

Företagsledarutbildning i England (6 mån). FHS allmän- och chefskurs.

Expert i Norlings utredning om nya stridsflygplan och G Petris utredning om FMV:s organisation.

Bengt Gustafsson

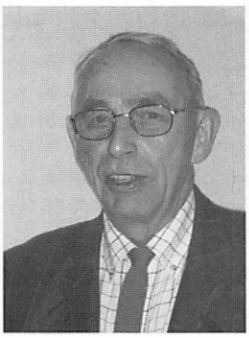

1970-talet C krigsorg- och planeringsdetaljerna vid Arméstabens organsiationsavdelning

1980-talet C plan- och budgetsekretariatet vid Försvarsdepartementet

1984-86 MB ÖN

1986-94 ÖB

Robert Lugn

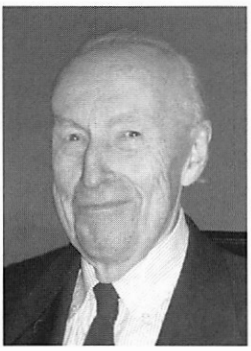

Arméstaben

Chef för mobiliseringsdetaljen vid Organisationsavdelningen 1960-04-01 till 1964-04-30. (Arméns mobilisering och insatsberedskap, repetitionsutbildning order om inkallelse av förband).

Chef för Organisationsavdelningen 1968-04-01 till 1970-09-30. (Krigs- och fredsorganisation, mobi-lisering, insatsberedskap, byggnadsverksamhet.)

Chef för Sektion I 1972-10-01 till 1975-03-31. (Planering, studier, krigs- och fredsorganisation, mobilisering, insatsberedskap, byggnadsverksamhet, utrustning för krigs- och fredsorganisationen.)

Chef för Arméstaben 1979-04-01 till 1983-09-30

Hälsinge regemente (I 14)

Stf regementschef och försvarsområdesbefälhavare 1975-04-01 till 1977-03-31

Västra militärområdesstaben

Chef 1977-04-01 till 1979-03-31

Krigsorganiserade förband

Chef för 6. pansarbrigaden (P1) 1970-72

Chef för 14. infanteribrigaden (I 14) 1975-77

Claës Skoglund

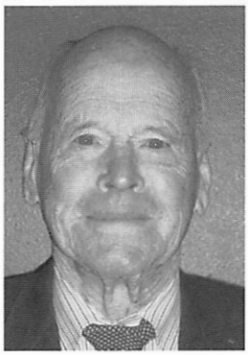

1944-46	Elev KHS
1948-51	Detaljchef vid Ast/org
1953-56	Lärare KHS
	Expert i 1945 års försvarskommitté och 1955 års försvarsberedning
1951	Pansarbataljonchef
1960	Pansarbrigadchef
	Tjf C I 15
1961-63	C OpL III
1964	C I 17
1966-68	Stf MBV
1968-72	Rektor FHS
1972-74	MBV
1974-80	Utredare Försvarets Centrala och högre regionala ledning
1980-81	Utredare Operativ utbildning och ledning

Björn Zickerman

1940-talet opchef vid PB 6

1957-62 arbete i arméstaben med FB 58 (61,63), atomtaktiken, org av NB och PB.

Början av 1960-talet C-sekt 1 och stabsch vid 15. förd (Kalix) under tre olika fördch

1966-69 milostab Syd som C Markop och C Sekt 2 (omarbetning av opverket och gen-omfarande av pansarorg 63)

Under 1970- och början av 1980-talet C PB8 och därefter C 13. pförd Pansarinspektör

Inlägg från auditoriet gjordes av:

Gunnar Artéus	Professor i militärhistoria vid Försvarshögskolan
Arvid Cronenberg	Överstelöjtnant (armén), militärhistorisk forskare
Robert Dalsjö	Forskningsledare vid FOI/Försvarsanalys
Sven-Olof Olson	Generallöjtnant, f d militärbefälhavare i Södra militärområdet
Olof Santesson	F d utrikesredaktör i Dagen Nyheter
Claes Sundin	Överste (armén/luftvärnet) 2. sekreterare i KKrVA
Bengt Wallerfelt	Överstelöjtnant (armén), fil mag, doktorand i militär historia
Gustaf Welin	Generallöjtnant, f d militärbefälhavare i Södra militärområdet
Bertil Wennerholm	Överste (flygvapnet), civilingenjör, fil kand, ordförande i avdelning III (luftkrigsvetenskap) i KKrVA
Gunnar Åselius	Docent i historia vid Stockholms Universitet, lektor i militärhistoria vid Försvarshögskolan